

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

**HADİS/SÜNNETTE ARAÇ-AMAÇ İLİŞKİSİ VE
ARAÇLARIN DEĞİŞEBİLİRLİĞİ (MİSVAK
HADİSLERİ ÖRNEĞİ)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Rahmet KOLUMAN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

ŞIRNAK 2017

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Rahmet KOLUMAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI

“Hadis/Sünnette Araç-Amaç İlişkisi ve Araçların Değişebilirliği (Misvak Hadisleri Örneği)” adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Rahmet KOLUMAN

Danışman

Mehmet Sait UZUNDAĞ

Temel İslam Bilimleri Bölümü Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ danışmanlığında Rahmet KOLUMAN tarafından hazırlanan “Hadis/Sünnette Araç-Amaç İlişkisi ve Araçların Değişebilirliği (Misvak Hadisleri Örneği)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

(Tez savunma tarihi yazılacaktır.)

JÜRİ**İMZA**

Danışman :

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Yönetim kurulunun tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Hadis kaynaklarında geçen, misvakla ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Misvakla dişlerin temizlenmesi Hz. Peygamber'le birlikte önem kazanmış ve o dönemden günümüze kadar uygulanmış önemli bir sünnettir. Ancak yaşantımız ve kullandığımız araçlar sürekli değişmekte ve daha kullanışlı olanlarla yenilenmektedir. Daha yüz sene önce kullanılan birçok araç günümüzde artık tarihi birer esere dönmüş haldedir. Bu değişim ve dönüşüm Hz. Peygamber'in kullandığı ve sünnetin bir parçası haline gelen şeyler için de geçerli midir? Başka bir ifadeyle misvak yerine günümüzdeki diş fırçalarıyla dişler temizlendiğinde sünnet yerine getirilmiş olur mu? Bu çalışma konuyu detaylı bir şekilde ele almak için hazırlanmıştır.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin konusuyla ilgili kavramlar açıklanacak ve tezin teori boyutu detaylı bir şekilde ele alınacaktır. İkinci bölümde misvak rivayetleri ele alınacak, Kütüb-i Sitte ve diğer kaynaklarımızda geçen rivayetler değerlendirilerek misvak yerine temizleyici başka araçların kullanılıp kullanılmayacağı meselesi irdelenecektir.

Araştırmamın her aşamasında, gerek kaynak tespiti, gerekse teknik konularda yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Sait UZUNDAĞ hocama, ilmi ve tecrübesinden istifade ettiğim Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU hocama ve tez konumun seçiminde tecrübesinden faydalandığım Prof. Dr. Bünyamin ERUL hocama, yapıcı eleştirileriyle ufkumu açan Doç. Dr. Recep ASLAN hocama şükranlarımı borç bilir, hocalarıma hayırlı uzun ömürler dilerim.

Gayret bizden, muvaffakiyet Yüce Allah'tandır.

Rahmet KOLUMAN

Şırnak 2017

HADİS/SÜNNETTE ARAÇ-AMAÇ İLİŞKİSİ VE ARAÇLARIN DEĞİŞEBİLİRLİĞİ (MİSVAK HADİSLERİ ÖRNEĞİ)

Rahmet KOLUMAN

**Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Ana Bilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, 2017**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

ÖZET

Sünnet, doğru anlaşılması ve güncelliğini her zaman koruması için zamana ve şartlara göre değişmeyen yönleriyle ön plana çıkarılmalıdır. Bunu sağlamanın yollarından biri Hz. Peygamber'in sözlerindeki maksatları tespit etmektir. Çünkü maksatlar asıldır ve zamana göre değişmezler. Oysa maksatları gerçekleştiren vesileler ise zamana göre değişkenlik gösterebilirler. Zamana ve şartlara göre değişmeyen, evrensel yönleriyle ön plana çıkarıldığında sünnet, hem daha iyi anlaşılabilir olacak hem de uygulanabilirliği devamlı olacaktır. Sünnetin aktüel değerini korumak için zamanın şartlarına ve ardındaki amaçlara göre yorumlamak büyük öneme sahiptir.

Misvakla dişlerin temizlenmesi Hz. Peygamber'le birlikte önem kazanan o dönemden günümüze kadar uygulana gelen önemli bir sünnettir. Ancak yaşantımız sürekli değişmekte ve kullandığımız araçlar sürekli daha kullanışlı olanlarla yenilenmektedir. Daha yüz sene önce kullanılan birçok araç günümüzde artık tarihi birer esere dönmüş haldedir. Bu değişim ve dönüşüm Hz. Peygamber'in kullandığı ve sünnetin bir parçası haline getirilen eşyalar için de geçerlidir. Binaenaleyh misvak yerine günümüzdeki diş fırçalarıyla da dişler temizlendiğinde sünnet yerine getirilmiş olmaktadır. Buna rağmen çoğu kişi, Hz. Peygamber'in kullanım amacından çok, kullandığı eşyaları önemsemekte ve adeta kutsallaştırmaktadır. Halbuki Hz. Peygamber'in misvak kullanmaktan asıl maksadı "ağız ve diş temizliği"ni sağlamaktır. Misvakla ilgili gelen rivayetler araç-amaç ilişkisi bakımından incelendiğinde bunu açıkça görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Misvak, Araç, Amaç.

**HADIS/PURPOSE VEHICLE RELATIONSHIP AND VEHICLE
VARIABILITY (EXAMPLES OF MISWAK HADİTH)**

Rahmet KOLUMAN

**Sirnak University, Institute of Social Sciences, Department of Hadith, Graduate,
2017 Advisor: Assist. Assoc. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ**

ABSTRACT

Circumcision according to the date and the time and correct understanding of the requirements for the protection must always be emphasized with constant direction. One of the ways to achieve this is to identify the intentions of the Hz. Prophet's words. Because these intentions are permanent and unchangeable by time. However, the purpose of the occasion which performs intentions may change based on the time. Circumcision will be both better understood and applicability of it will be continuous when brought to the fore the universal aspects of circumcision which is unchangeable according to the time and circumstances. In order to protect the value of circumcision, it is important to interpret it according to the circumstances of the time and the purposes behind it.

Cleaning teeth with misvak which gained importance together with Hz. Prophet has been an important circumcision from that time until the present day. But our life has been changing constantly and the instruments that we use continuously have been changed with a more useful ones. Many tools that used before hundred years ago now is turning into as a historical monuments. These changes and conversions are also acceptable for the tools that used by Hz. Prophet and for the ones that transforms as a part of circumcisions. Consequently when the teeth are cleaned with toothbrushes instead of misvak at the present time, circumcision is fulfilled. However, most people give importance to and fairly hallow these tools rather than the purpose of the usage of Hz. Prophet. However the real purpose of the use of misvak for Hz. Prophet is to provide the "oral and dental cleaning". When it is analyzed in terms of means-purpose relationship that has been rumored about misvak, it is possible to see that more clearly.

Keywords: Hadith, Misvak, Vehicle, Aim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI	II
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI	III
TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. Tezin Konusu ve Sınırlandırılması	1
II. Tezin Amacı ve Önemi.....	2
III. Tezin Yöntemi ve Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. MAKÂSİD (AMAÇ) KAVRAMI	4
1.2. VESÂİL (ARAÇ) KAVRAMI.....	8
1.3. MAKÂSİD VESÂİL İLİŞKİSİ.....	11
1.4. MAKÂSİDİN EVRENSELLİĞİ VESÂİLİN TARİHSELLİĞİ.....	14
1.5. SÜNNET/HADİSLERDE MAKÂSİD VE VESÂİL İLİŞKİSİNE BAZI ÖRNEKLER	18
1.5.1. Fıtır Sadakasıyla İlgili Rivayetler.....	20
1.5.2. Toprakla Temizlik İle İlgili Rivayetler.....	21
1.5.3. Soğan Ve Sarımsak Yiyenlerin Mescide Gelmemesi Gerekliği İle İlgili Rivayetler	25
1.5.4. Tıbb-ı Nebevî İle İlgili Rivayetler.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

MİSVAK HADİSLERİ

2.1. MİSVAK.....	32
2.2. MİSVAKIN TARİHÇESİ.....	35
2.3. MİSVAKIN HAZIRLANIŞI VE KULLANILIŞI.....	36
2.4. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA MİSVAKIN YERİ VE ÖNEMİ	38
2.5. MİSVAK HADİSLERİ.....	42

2.5.1. Kütüb-i Sitte’de Geçen Misvak İle İlgili Hadis Rivayetleri.....	42
2.5.1.1. Uykudan Her Uyanıldığında Dişleri Misvaklama	43
2.5.1.2. Eve Her Girildiğinde Dişleri Misvaklama	45
2.5.1.3. Her Namazdan Önce Dişleri Misvaklama	46
2.5.1.4. Oruçluyken Misvak Kullanma	47
2.5.1.5. Cuma Günü Temizliği Ve Misvak Kullanma.....	48
2.5.1.6. Allah’ı Hoşnut etmek için Misvak Kullanma	48
2.5.1.7. Hz. Peygamber Çok Tavsiye Ettiği İçin Misvak Kullanma.....	49
2.5.1.8. Peygamberlerin Ortak Sünnetine Uymak için Misvak Kullanma.....	50
2.5.1.9. Diş Temizliğinin Yanında Dili de Misvaklama	50
2.5.1.10. Kullandıktan Sonra Misvaki Yıkama	51
2.5.1.11. Fitratın Gereği Olarak Misvak Kullanma	52
2.5.1.12. Son Nefeste Bile Dişleri Misvaklama.....	53
2.5.2. Diğer Kaynaklarda Geçen Misvakla İlgili Hadis Rivayetleri.....	54
2.6. MİSVAK RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	57
2.6.1. Rivâyetlerin İlk Râvilerine Göre Değerlendirilmesi	57
2.6.2. Rivayetlerin Kitap Bölümlerine Göre Değerlendirilmesi	59
2.6.3. Kütüb-i Sitte ve Diğer Kaynaklarımızda Geçen Rivayetlerin İçerikleri İtibariyle Değerlendirilmesi.....	62
2.7. MİSVAK YERİNE BAŞKA BİR ALETİN KULLANILABİLİRLİĞİ	64
KAYNAKÇA.....	73
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
Derg.	: Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İDO	: İstanbul Diş Hekimleri Odası
İLAM	: İlmi Araştırmalar Merkezi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
OMÜİFD	: On Dokuz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ö.	: Ölüm Tarihi
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

s. : Sayfa

sav : Sallallahu aleyhi vesellem

sad. : Sadeleştiren

Tah. : Tahkik

Trs : Tarihsiz

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Trc. : Tercüme eden

UÜİFD : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

v.d. : Ve Devamı

v.dğr. : Ve Diğerleri

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

I. Tezin Konusu ve Sınırlandırılması

İslam dini, Kur'an'ın indirilmesiyle temel ilke ve prensiplerini tamamlamış, sosyo-kültürel boyutuyla da sürekli gelişme ve değişme göstermektedir. İslam dininin sosyo-kültürel boyutuyla kıyamete kadar varlığı ve etkisini sürdürmesi, zamana karşı sürekli gelişme göstererek dinamik bir yapı oluşturmasına bağlıdır. Bunun farkında olan İslam âlimleri hem Kur'an hem de sünneti değişen zaman ve ihtiyaçlara göre sürekli yorumlamaktadırlar. Bu yönüyle İslam dini Kur'an ve sünnetin ilkeleri ışığında dinamizmini korumakta ve tüm zamanların ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.

Sünnet/hadis, doğru anlaşılması ve güncelliğini her zaman koruması için zamana ve şartlara göre değişmeyen yönleriyle ön plana çıkarılmalıdır. Bunu sağlamanın yollarından biri Hz. Peygamber'in sözlerindeki gayeleri iyi tespit etmektir. Çünkü gayeler (makasid) asıldır ve zamana göre değişmezler. Oysa gayeleri gerçekleştiren araçlar (vesail) ise zamana ve şartlara göre değişkenlik gösterebilirler.

Konuyu misvak hadisleriyle ilişkilendirdiğimizde, dişleri temizlemek hem dini açıdan hem de insan sağlığı açısından önemli bir sünnet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyu seçmemizdeki amaç, misvakla ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber'in asıl amacı erâk ağacından yapılan misvak aletini kullanmak mı, yoksa ağız ve diş temizliğini sağlamak mı? Başka bir deyişle, misvak kullanmak amaç mıdır, yoksa diş temizliğinde kullanılan ve zamana göre de değişebilen bir araç mıdır? "*Hadis/Sünnette Amaç Araç İlişkisi ve Araçların Değişebilirliği (Misvak Hadisleri Örneği)*" adını verdiğimiz tezimiz bu konuyu araştırmak üzere seçilmiştir. Misvak hadisleriyle ilgili Kütüb-i Sitte kaynaklarındaki rivayetlerin tamamına ulaşmaya çalışarak konu detaylıca irdelenmiştir.

Araştırma konusu yaptığımız misvak rivayetlerini *Kütüb-i Sitte*'de geçen rivayetlerle sınırlandırdık. Ancak diğer kaynaklarda geçen misvakla ilgili farklı rivayetleri vermeyi de ihmal etmedik. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in sürekli misvak kullanarak neyi amaçlamış olabileceğini tespit etmeye çalıştık. Yapacağımız tespitlerin ilgili konularda yapılacak çalışmalara katkı sunacağını ümit ederiz.

II. Tezin Amacı ve Önemi

Kur'an'ı Kerim gibi Hz. Peygamber'in (sav) sünneti de yirmi üç yılda tamamlanmıştır. Kur'an, tarih boyunca zaman ve şartlara uygun olarak açıklanmış ve muazzam bir tefsir külliyatı oluşturulmuştur. Gün geçtikçe de değişen ve gelişen dünyamızda Kur'an'ın açıklanma ihtiyacı sürekli güncelliğini korumaktadır. İslam dininin ikinci temel kaynağı olan sünnet de, tarih boyunca âlimlerin zihin yorduğu bir alandır. Sünnet de aynı şekilde İslam âlimleri tarafından açıklanarak bir şerh geleneği oluşturulmuştur. Her ne kadar Kur'an ve sünnet İslam dininin temel ilke ve prensiplerini ele almış olsa da bunların daha iyi anlaşılması için sürekli açıklanması ve zaman göre yorumlanması gerekmiştir.

Sünnetin sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması için dönemin şartları dikkate alınmalı, gaye ve maksat eksenli yorumlar yapılmalıdır. Hz. Peygamber'in maksadı tam olarak anlaşıldığında, sünneti daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Hz. Peygamber'in vefatından günümüze kadar on dört asır geçmiş hem sosyal hem de kültürel hayatta muazzam değişiklikler meydana gelmiştir. Bu muazzam değişime karşı sünnet, maksat eksenli yorumlandığı sürece güncelliğini koruyacak ve Müslümanların hayatına yön verecektir. Bu çalışmamız sünnete maksat eksenli bir yaklaşım örneğini oluşturmaktadır.

Kütüb-i Sitte'de tespit edebildiğimiz kadarıyla misvakla ilgili doksan küsür, tekrarları çıkarıldığında ise otuz civarında rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber (sav) günlük hayatında sürekli misvakla dişlerini temizleyerek ümmetine bu konuda canlı bir örnek olmuştur. Müslümanlar Hz. Peygamber'in bu sünnetini tarih boyunca uygulamış ve misvak sünneti günümüze kadar canlılığını koruyarak gelmiştir.

Ancak ne var ki birçok sünnette olduğu gibi misvak sünnetinde de amaç yerine daha çok araca yani misvakın kendisine vurgu yapılmıştır. Yaptığımız bu

araştırmada Hz. Peygamber'in (sav) bu konuyla ilgili asıl amacının ne olabileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

III. Tezin Yöntemi ve Kaynakları

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin konusuyla alakalı kavramlar açıklanacaktır. Ayrıca bu bölümde kavramlar açıklanırken aynı zamanda tezin teori boyutu ve arka planı detaylı bir şekilde ele alınacaktır. İkinci bölümde misvakın ne olduğu açıklanacak, tarihçesine değinilecek, Hz. Peygamber'in hayatında misvakın yeri ve önemine vurgu yapılacaktır. Ardından Kütüb-i Sitte'de geçen misvak rivayetleri tekrarları çıkarılarak konu başlıklarıyla verilecektir. Bunun yanında diğer hadis kaynaklarında geçen konuyla alakalı rivayetler ele alınacaktır. Sonrasında tespit edilen rivayetlerin ilk râvilerine göre, kitap bölümlerine göre ve içeriklerine göre değerlendirmesi yapılacaktır. Rivayetler ve misvakla ilgili elde edilen bilgiler ışığında misvakın yerine başka araçların kullanılıp kullanılmayacağı hususu üzerinde durulacaktır.

Rivayetler için şamile programının 3.43 versiyonundan faydalanılmıştır ve birçok kaynağa buradan ulaşılmaya çalışılmıştır. Kaynak olarak başta Kütüb-i Sitte olmak üzere ilgili rivayetleri içeren diğer hadis kaynaklarından faydalanılmıştır. Tezin konusu ve teori boyutu için özellikle Yusuf el-Karadavi'nin, Bünyamin ERUL tarafından "*Sünneti Anlamada Yöntem*" adıyla tercüme edilen kitabından ve konuyla ilgili tez ve makalelerden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmamızın temelini oluşturan amaç ve araç kavramlar ve bu kavramlarla neyi kastetmek istediğimiz ele alınacaktır. Ardından bu kavramların arasındaki münasebet incelenip, daha sonra ise Hadis/Sünnette bu kavramların yeri ve önemine değinilecektir. Ancak kavramları kullanırken amaç ve araç yerine, Arapça karşılıkları olan, maksat ve vesile kavramlarının kullanılması tercih edilecektir.

1.1. MAKÂSİD (AMAÇ) KAVRAMI

قَصْدٌ kökünden gelen “maksat”, bir masdar olarak sözlükte, *yolun istikameti, yönelmek, istemek, amaç ve niyet* gibi anlamlara gelmektedir. İsm-î mekân olan “maksıd” ise *ulaşılmak istenen yer, hedeflenen yer* anlamlarında kullanılmaktadır. Maksadın çoğulu “makâsıd”dır.¹ Maksadı, *bir teşebbüsün yöneldiği şey, varılacak netice* olarak tarif etmek de mümkündür.²

Bir İslâm hukuku terimi olarak maksad kelimesinin, âlimler tarafından farklı şekillerde tanımları yapılmıştır. Maksad kelimesinin çoğulu olan “makâsıd”la ilgili akla ilk gelen “Makâsıdu’ş Şeri’a” kavramıdır.³ Makâsıd kelimesi, şeriat kavramıyla

¹ İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l İhya-i Turâsî’l Arabî, Beyrut 1999, 3. Baskı, XI, 179-180; Râgıb el-İsfahanî, Ebu Kasım Huseyn b. Muahammed, *el-Müfredat fi Garibi’l Kur’an*, (Tah. Muhammed Seyyid Keylânî,) Daru’l Ma’rife, Beyrut, s.404; Boynukalın, Ertuğrul, “*Makâsıdü’ş Şerîa*”, *DİA*, TDV Yay. Ankara 2003, XXVII, 423.

² Cilacı, Osman, “*İlimde Gaye ile Vasıtanın Alakası Üzerine*”, *SDÜİFD* (Rektör Prof. Dr. Hasan Gürbüz’e Armağan), 3. Sayı 1996, s. 21.

³ Yılmaz, Fetullah, *İslam Hukukunda Vesâil-Makâsıd İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2009, s. 10.

birlikte kullanıldığında; “*dinin gayeleri*” ya da “*nass'larda yer alan âmeli hükümlerin gayeleri*” anlamına gelmektedir.⁴

İslâm hukukunda makâsîd kavramıyla ilişkili birçok kavram bulunmaktadır. Bu kavramlardan *hikmet*, *gaye*, *fayda* ve *garaz* kavramları yakın anlamlı olduklarından, birbirleri yerine de kullanılmaktadır.⁵

Makâsîdu’ş Şerî’a kavramının terimleşme sürecinde Cüveynî (ö. 478/1085)⁶, Gazzâlî (ö.505/1111)⁷ ve Şâtîbî (ö.790/1388)⁸ gibi isimler önemli rol oynamasına⁹ rağmen klasik dönem İslâm âlimleri, bu konuda açık bir tanım yapma ihtiyacı duymamışlardır. Ancak makâsîdu’ş şerî’anın çeşitlerine, kısımlarına ve bu kavramın eş anlamlarına birçok İslâm âlimi değinmiştir.¹⁰ Mesela Cüveynî, maksûd, maksîd, makâsîd ve garaz kelimelerini eserlerinin birçok yerinde şer’î hükümlerin gayeleri anlamında kullanarak konunun önemine dikkat çekmiştir.¹¹

Bu konuda derli toplu olmasa da ilk olarak Muhammed Tâhir İbn Âşûr’un (ö.1973) eserinde bu tanıma rastlanmaktadır. O maksadı “*gaye*” olarak da ifade etmekte ve ikiye ayırmaktadır: Birincisi, Şârî’in gayeleri; *insanların yararlı maksatlarını gerçekleştirmek veya özel tasarruflarında kamu yararını korumak amacıyla yönelik Şârî’in gözettiği hususlardır*. İkincisi, *insanların tasarruflarında gözetmiş oldukları gayelerdir*.¹² Bu tanımdan da anlaşıldığına göre hem Allah’ın hem de insanların yaptığı işlerde bir gaye hedeflenmektedir. İşte bu gaye, maksat kavramıyla ifade edilmektedir.

⁴ Boynukalın, “*Makâsîdü’ş Şerîa*”, *DİA*, XXVII/423; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., 4. Baskı, İstanbul 2003, s. 338.

⁵ Yılmaz, Fetullah, *a.g.t.*, s. 14.

⁶ Bkz. Cüveynî, Rukneddin Abdülmelik, *el-Burhan fî Usûli’l-Fıkh*, Beyrut 1997, I, 295; II, 913 v.d.

⁷ Bkz., Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ Min İlmi’l-Usûl*, Beyrut 1994, II, 489 v.d.

⁸ Bkz., Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfâkât*, (Thk, Ebû ‘Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân), Dâru İbn Affân, S. Arabistan 1997, I, 8-17, v.d.

⁹ Boynukalın, “*Makâsîdü’ş Şerîa*”, *DİA*, XXVII, 424.

¹⁰ el-Hâdimî, Nureddin Muhtar, *İlmi Makâsîd-ı Şerî’a*, Mektebetu’l Âmikan, I. Baskı, Riyad 2001, s.15.

¹¹ Cüveynî, *a.g.e.*, I, 295.

¹² İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî, *İslâm Hukuk Felsefesi*, (Çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), Rağbet Yay., İstanbul 2013, s. 335-336.

Ahmet Raysûnî'ye göre makâsıd; “Kulların yararı için şeriat tarafından konulan gayelerdir.”¹³ Bu tanıma göre makâsıd’ı; “İslâm’ın getirdiği hükümlerin gayeleri” şeklinde özetlemek mümkündür.¹⁴

Makâsıd, “başka bir amel için vesile kılınmayan, özellikle yerine getirilmesi amaçlanan, başkasından dolayı hüküm almayan müstakil amel ve tasarruflardır”¹⁵ şeklinde tarif etmek mümkündür.

Buraya kadar yapılan tariflere baktığımızda makâsıdın, Şâri'nin veya kulların yaptıkları iş ve tasarruflarda kulların yararı için gözetmiş oldukları amaçlar, gayeler ve hedefler olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde Allah'ın yaptıklarının hikmetli olduğu, O'nun abesle iştiğal etmediğini ifade eden ayetler makâsıd düşüncesinin temelini oluşturmaktadır.¹⁶ Şu ayetlerde bu husus açıkça görülmektedir.

“Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.”¹⁷

“Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”¹⁸

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır”¹⁹

“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.”²⁰

“Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar

¹³ el-Hâdimî, *a.g.e.*, s.16.

¹⁴ Boynukalın, “*Makâsıdu'ş Şerîa*”, *DİA.*, XXVII, 423.

¹⁵ Yılmaz, Fetullah, *a.g.t.*, s. 13.

¹⁶ Yılmaz, Ömer, *Makâsıd Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 22.

¹⁷ Yunus 10/1.

¹⁸ Mu'minun 23/115.

¹⁹ Bakara 2/179.

²⁰ Ankebut 29/45.

ondan yararlınsınlar). Allah da kendisine ve Resûllerine gayba inanarak yardım edecekleri bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”²¹

Görüldüğü gibi ayetlerde Kur’an’ın hikmetlerle dolu bir kitap olduğu, insanların boşuna yaratılmadığı, kısasta da insanlar için bir maksadın olduğu, namazın insanı kötülüklerden alıkoyduğu, adaletin yerine getirilmesi için mizan ve kitabın indirildiği, demirin de insanlar için bir faydasının olduğu dile getirilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki Allah’ın yaptığı işlerde mutlaka bir gayesinin bulunduğu görülmektedir.

İnsan hayatına baktığımızda aslında insanların da yaptığı işlerde mutlaka bir amaç ve gaye hedeflediklerini görmekteyiz. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in yaptığı işlerde de, bir maksadın ve gayenin olması kaçınılmazdır. Çünkü Allah ona kitap ve hikmeti²² vermiş; onu insanlar için en güzel örnek²³ olarak göstermiştir.

Ancak, Makâsıdu’ş Şerî’a, kavram olarak sünnet ve hadislerde geçmese de dinî hükümlerin maksatlara dayalı olarak konulduğu anlamının sünnette de mevcut olduğu açıkça görülmektedir.²⁴ Buna şu örnekler verilebilir:

Bir defasında Hz. Peygamber ahabına namaz kıldırırken, ansızın terliklerini çıkartmış. Bunu gören sahâbiler de hemen terliklerini çıkartmışlar. Hz. Peygamber namazını bitirince, “sizi, terliklerinizi çıkarmaya sevk eden nedir?” diye sorunca onlar, “seni, terliklerin çıkartırken görünce bizler de çıkardık” dediler. Bunun üzerine O, “Cebrail bana geldi ve terliklerimde pislik olduğunu söyledi”²⁵ buyurmuştur.

Görüldüğü gibi sahâbe bu olayda, Hz. Peygamberin davranışının maksadını bilmeden, sadece onun yaptığını görüp öylece taklit etmişlerdir.²⁶ Ancak birçok söz ve uygulamada olduğu gibi bu olayda da Hz. Peygamber davranışlarının körü körüne

²¹ Hadid 57/25.

²² Nisa 4/113.

²³ Ahzab 33/21.

²⁴ Yılmaz, Ömer, *a.g.t.*, s.24.

²⁵ Abdurrazzak, b. Hemmâm es-San’anî, *el-Musannef*, (Tah. Habiburrahman el A’zâmî), Mektebetu’l İslâmî, 2. Baskı, Beyrut h. 1403, I, 387-388; Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistanî, **Sünenu Ebu Davud, Salat**, 89, Dâru Kitabi’l Arabî, Beyrut trs, I-IV; İbn Hanbel, Ahmed eş-Şeybanî Ebu Abdullah, **Müsned-u İmam Ahmed b. Hanbel**, (Tah. Şuayb Arnavut v.dğr), Müessesetu’r Risale, 2. Baskı, 1420/1999, I-XXXXX, III, 92.

²⁶ Erul Bünyamin, **Sahabenin Sünnet Anlayışı**, TDV yay. 5. Baskı, Ankara 2008, s. 167.

taklit edilmesini istememiş, şekil ve görüntü yerine amaca önem verilmesini isteyerek bilinçli örnek almanın önemini vurgulamıştır.

Yine Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'in, bir yolculukta yağmur yağmadığı ve korku verecek bir şey olmadığı halde, öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını cemettiğini haber vermiş, kendisine Hz. Peygamber'in bununla neyi amaçladığını sorulunca “*ümmete sağlanan genişlik ve güçlük vermeme*” diye cevap vermiştir.²⁷ Burada da olduğu gibi Hz. Peygamber'in yaptığı işler ve söylediği sözlerin bir maksada ve hikmete mebni olduğu görülmektedir. Çoğaltılması mümkünse de tespit için bu örnekler yeterlidir.

Bu tespitin yapılması sünnetin anlaşılmasını kolaylaştıracak, hadisleri şekilsel ve lafzî anlamının önüne geçilecektir. Ancak bu durum(amaç ve gayeler) bazen hadislerde açıkça ifade edilirken bazen de hadisten veya hadiste anlatılan olayın bağlamından çıkarılabilir.²⁸

1.2. VESÂİL (ARAÇ) KAVRAMI

“Vesile” *وَسِيلٌ* - *يَسِيلٌ* kökünden türemiş fiil olarak “*rağbet etmek, yaklaşmak*”²⁹ anlamlarına gelirken, isim olarak; *sultanın katında sahip olunan mevki, sebep, zerîa, kendisi ile başka şeye yaklaşılan nesne, vasıta, araç, derece, yakınlık, hacet manalarını ifade etmektedir. Vesilenin çoğulu “vesâil”dir.*³⁰

Vesile kelimesi Kur'an'da iki ayette geçmektedir. Bunların birinde Allah, “müminlere kendisine yakın olmaya *vesile* aramalarını ve kurtuluşa ermek için O'nun yolunda var olan bütün güçlerini harcamalarını”³¹ emretmektedir.

Vesile kavramının geçtiği diğer ayette ise “ilâh diye tapılan ve dua edilen varlıkların dâhi rablerine yakın olmak için bir *vesile* aradıkları”³² belirtilmektedir.

²⁷ Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebu İsa es-Sülemî, *el-Camiu's Sahih Sunenu et-Tirmizî, Salat*, 138 (Tah. Ahmed Muhammed Şakir v.dğr), Dâru İhyâ-i Turâsi'l Arabî, Beyrut, trs., I-V.

²⁸ el-Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul) Nida, Yay., İstanbul 2009, s. 245; Hadislerin bağlamı konusunda geniş bilgi için bkz. Agitoğlu, Nurullah, *Hadis ve Bağlam*, Kitabî Yay., İstanbul 2015.

²⁹ el-İsfehanî, *a.g.e.*, s. 523-524.

³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XV, 299; Erdoğan, *Fıkıh ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, s. 605.

³¹ Maide, 5/35.

³² İsrâ, 17/57.

İbn Kesîr, (ö.774/1373) ayetlerde geçen vesileyi, “maksada ulaştırın şey”³³ olarak tarif ettikten sonra “cennette ki en yüce makam” olarak tefsir etmektedir.

İbn Âşûr, (ö.1973) “vesile” için “kendisiyle Allah’a ulaşılan şeylerdir” dedikten sonra bunun bir mesafeden diğerine ulaşmak anlamında olmayıp, “manevi yakınlık”, “Allah’ın rızasına ermek” şeklinde tefsir etmektedir.³⁴

Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö.1942) ise ayette geçen “vesile” kavramını kendisiyle bir gayeye ulaşılan sebep, yaklaşma sebebi “kurbet” olarak ifade etmekte, selef âlimlerinden Hasen, Atâ, Mücâhid, İbn Kesîr’in de vesileyi “yakınlık” olarak açıkladıklarını dile getirmektedir.³⁵

Râğıb el-İsfahanî (ö.512) de aynı şekilde vesileyi, “ilim, ibadet ve dinin yüce değerlerini arayıp elde etmek suretiyle Allah’ın yoluna riayet etmektir” şeklinde açıklamaktadır.³⁶

Müfessirlerin çoğu vesilenin, Allah’ın emirlerinin yerine getirilmesi ve yasaklarının terk edilmesi olduğunu belirtmişler ve kişiyi Allah’a yaklaştıracak ve onun rızasına ulaştıracak her türlü ibadet ve eylemi vesile saymışlardır.³⁷

Ancak tefsirlerde vesile, *tevessül*³⁸ kavramıyla ilişkili olarak genel anlamıyla açıklanmaktadır. Genel anlamıyla vesile maksadın karşılığı olmaktadır. Binaenaleyh kulların bütün fiilleri, hatta ibadetler bile vesilenin anlamının içine dâhil olmaktadır.³⁹

Burada üzerinde durmak istediğimiz bir nokta da vesilenin özel (fikhî) tanımıdır. Bu tanıma göre *vesileler*, bizzat amaçlanmamış, aksine hükümlerin en uygun ve istenilen şekilde gerçekleşmesi için meşru kılınmışlardır. Bu vesileler

³³ İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, (tah. Sami b. Muahammed Sulame), Dâru Tayyibeti'n li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2. Baskı, Riyad 1999, c. 3, s. 103.

³⁴ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru Tunusiyeti li Neşr, Tunus 1984, VI, 187.

³⁵ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusreddin Boleli, Abdullah Yücel) Feza Gazetecilik Yay., İstanbul, III, 233-234.

³⁶ el-İsfahanî, *a.g.e.*, s. 524.

³⁷ Karaman, Hayrettin, Çağrıçı, Mustafa, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Me'l ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II, 264.

³⁸ **Tevessül**; Allah’a yaklaşmak için bir vesileye sarılmak veya bir vesile ile Allah’a yaklaşmak demektir. Geniş bilgi için Bkz. Güler, Zekerya, “*Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme)*”, *İLAM Araştırma Derg.*, 1997, II, Sayı 1.

³⁹ Yılmaz Fetullah, *a.g.t.*, s. 23.

olmadan maksat gerçekleşmeyecek ya da gerçekleşse bile eksik kalacaktır.⁴⁰ Bu anlamda vesileyi, “maksadın gerçekleşmesi kendilerine bağlı olan şeyler” veya “maksada götüren yollar” olarak tarif etmek mümkündür. Mesela namaz kılmak maksat, namaz için gerekli olan abdest vesiledir. Cemaat maksat, ezan cemaat için vesiledir.⁴¹

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere İslâmî hükümler tek düze değil, bir kısmı asıl, gaye ve maksat nitelikli iken bir kısmı da vesile ve araç nitelikli hükümlerdir. Bu açıdan bakıldığında hükümler, kalıcı ve değişmez nitelikli ‘makâsîd’; zamana ve şartlara göre değişebilen ‘vesâil’ olarak ikiye ayrılmaktadır.⁴²

a-) **Makâsîd (asıl gaye ve amaç) Nitelikli Hükümler:** Bizzat kendilerinde bulunan yarar veya zarardan ötürü elde edilmesi ya da uzak durulması amaçlanan hükümler bu niteliktedir.⁴³ Bu nitelikli hükümler, bizzat amaçlanmış olup evrensel, kalıcı ve değişmezdirler.

b-) **Vesâil Nitelikli Hükümler:** “Asıl gaye olan hükümlerin gerçekleşmesi kendilerine bağlı olan aracı hükümler bu niteliktedir.” Bu nitelikteki hükümler bizzat amaçlanmadıkları için zaman ve şartlara göre esnek bir yapıya sahip ve değişebilmektedir.⁴⁴

Vesile/araç kelimesinin anlamı günümüzde daha da genişlemiş farklı alanlarda maksatlara ulaşmak için kullanılan, âlet, edevat ve vasıtaları ifade etmek üzere kullanılır olmuştur. İletişim vesileleri, eğitim vesileleri, tıbbî vesileler, bilgilendirme vesileleri gibi. Bu anlamda günümüzde her alanda vesâilin değişip geliştiği bir gerçektir.⁴⁵

Bu çalışmamızda vesile kavramıyla daha çok sözlük anlamını kastetmekte, maksatlara ulaştıran maddi ve zamana göre değişebilen vesileleri ifade etmekteyiz. Bu vesileler, sabit ve her zaman geçerliliğini koruyan maksat ve gayeleri gerçekleştirirken; kendileri, zamana, çevreye ve şartlara göre değişebilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber dönemine baktığımızda temizlik aletleri, savaş aletleri,

⁴⁰ İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s. 339.

⁴¹ Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜİFV Yay., 6. Baskı, İstanbul 2009, s. 101.

⁴² Döndüren, Hamdi, “Zamanın ve Şartların Değişmesiyle İslâmî Hükümler Değişir mi?”, *UÜİFD*, 1998, Sayı VII, c. VII, s. 80.

⁴³ Döndüren, *a.g.m.*, s. 80

⁴⁴ Döndüren, *a.g.m.*, s. 80.

⁴⁵ Yılmaz, Fetullah, *a.g.t.*, s. 25.

iletişim ve ulaşım aletleri gibi vesileler günümüz şartlarında tamamıyla değişmiştir. Değişen bu araçlar (vesileler) yerine daha modern, daha kullanışlı ve maksatlara daha kolay ulaştırabilen araçlar ortaya çıkmıştır. Hadislerde geçen araçlar tamamıyla o günün şartları içindir. Yoksa bizi onunla sınırlamak ve onun karşısında dondurmak için değildir.⁴⁶

1.3. MAKÂSİD VESÂİL İLİŞKİSİ

Din'in doğru bir şekilde yaşanabilmesi için maksatlara, maksatların da gerçekleşmesi için hiç şüphesiz ki vesilelere ihtiyaç duyulmaktadır. Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerinin de doğru anlaşılması için maksatların ve maksatlara ulaştıran vesilelerin yerinin tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Aksi takdirde maksatlar ve vesileler birbirine karıştırılabilir, vesileler üzerine odaklanarak asıl olan maksatlar gözden kaçırılabilir. Oysaki sünnet için asıl önemli olan maksatlardır. Vesileler, maksatları gerçekleştirmek için vardır. Ayrıca maksatlar, sabit ve değişmez iken vesileler kimi zaman, çevre, zaman, örf vb. etkenlerin değişmesiyle değişebilmektedir.⁴⁷

Makâsıd ve vesâil ilişkisini incelediğimizde ortaya çıkan hususları maddeler halinde şöyle açıklayabiliriz;

1. *“Aynı maksadı gerçekleştirmek için birden fazla vesile bulunabilir.”*⁴⁸

Bazen tek bir gayeye ulaştıracak vesileler birden çok olabilir. Bu durumda asıl maksadı tam, yerli yerinde, hemen ve en kolay biçimde gerçekleştirebilecekse o diğerlerine tercih edilir.⁴⁹ Gayeye tam anlamıyla ulaştırmada aynı seviyede birbirinden farklı vesilelerin bulunması halinde duruma göre istenilen vesile tercih edilebilir.⁵⁰

⁴⁶ Karadavî, *a.g.e.*, s. 260.

⁴⁷ Karadavî, *a.g.e.*, s. 259; Döndüren, *a.g.m.*, s.80.

⁴⁸ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s.101.

⁴⁹ İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, s. 341-342.

⁵⁰ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 102.

Mesela Fıtır sadakasından maksat “*fakirlerin ihtiyacını giderme*”dir. Zamanın ihtiyaçlarına göre arpa, buğday, kuru üzüm gibi yiyeceklerin⁵¹ hatta giyeceklerin⁵² de verildiği görülmektedir. Özellikle zamanımızda fakirlerin en çok ihtiyaç duyduğu şey para olduğundan ve paranın bütün ihtiyaçları karşıladığından özellikle Hanefi mezhebi mensupları fıtır sadakası olarak para vermektedir. Bu onların ihtiyacını daha iyi karşılamakta ve amacı daha iyi gerçekleştirmektedir.

Namaz kılmak için abdestli olmak şarttır.⁵³ Abdest için de su gereklidir. Ancak suyu bulmak her zaman mümkün olmayabilir. İşte suyun bulunmadığı durumlarda temiz toprakla teyemmüm⁵⁴ etmek abdest yerine geçmektedir. Namaz kılmak ve abdestli olmak maksat iken namazın kılınabilmesi ve abdestin alınabilmesi için su veya temiz toprak vesiledir.

Aynı şekilde dinen pis sayılan şeyleri (necâset) temizlemenin pek çok vesilesi bulunmaktadır: Su ile yıkamak, kaynatmak, silmek, kazımak, sürtmek, yakmak vb. bunlardan bazılarıdır.⁵⁵ Şartlara göre hangisi daha kolay bulunur ve daha temizleyici olursa o tercih edilebilir.

Görüldüğü gibi hem Kur’an’da hem de sünnette şartlara göre vesileler değişebilmekte ve bu da Müslümanlara büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

2.“Aynı maksadı gerçekleştirmek için, yeni vesileler ihdas edilebilir.”⁵⁶

Zamanın ve şartların değişmesiyle maksatları gerçekleştiren bazı vesileler eskimekte hatta fonksiyonunu yitirebilmektedir. Böyle olunca maksatları gerçekleştirebilmek için yeni vesilelere ihtiyaç duyulmaktadır. Eskiden savunma araçları olarak at, kılıç, zırh, ok, mızrak vb. aletler kullanılmaktaydı. Nitekim bu konuda Allah Teâla, “*Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda*

⁵¹ Buhârî, Ebu Abdullah Muammed b. İsmail el-Cufî, **Sahihu’l Buhârî, Zekat**, 74 (Tah. Mustafa Dib el-Buga), Daru İbn Kesir, 3. Baskı, Beyrut 1407/1987, I-VI.

⁵² Buhârî, **Zekat**, 32.

⁵³ Maide 5/6.

⁵⁴ Maide 5/6.

⁵⁵ Yılmaz Fetullah, **a.g.t.**, s.46.

⁵⁶ Erdoğan, **Ahkâmın Değişmesi**, s.101.

*her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez*⁵⁷ buyurmaktadır.

Bu ayette “düşmana karşı kuvvet hazırlama” ifadesini kimse sadece “at”lar ile olacak şekilde anlamamıştır. Aksine dini bilen ve akli olan herkes, zamanımızın atlarının ve savunma araçlarının tanklar, zırhlar, uçaklar vb. silahlar olduğunun farkındadır.⁵⁸ Zira bu gün savunma araçları bin yıl öncekinden çok farklılaşmıştır. Bir zamanlar besili atlar cihadın vesilesi idi. Hatta at beslemek için vakıflar bile kurulmuştu. Şimdi ise bu içtihat ile amel etmek mümkün değildir. Çünkü günümüzde atlar ve diğer savunma araçları kullanılmaz olmuştur. Bunların yerine daha modern ve daha etkili araçlar icat edilmiştir.⁵⁹

3. “Maksad düşünce, onu gerçekleştirmek için var olan vesile de düşer”⁶⁰

Asıl olan maksatlardır, vesileler maksatları gerçekleştirmek için vardır. Bu yüzden maksat ortadan kalkarsa vesile de ona bağlı olarak ortadan kalkar. Nitekim Abdullah b. Ömer (ö.73/692) yolculuk esnasında ezan okunmaz ve “*Ezan insanların etrafında toplanacağı imam içindir*”⁶¹ demektedir. Burada yolcudan Cuma namazı düştüğü gibi cemaate katılma da düşmektedir. Dolayısıyla cemaatin toplanması için vesile olan ezan düşecektir.⁶²

4. “Vesile maksadı gerçekleştiriyorsa itibardan düşer”⁶³

Örneğin eskiden noterlik (ilm-i şurût) için hüsn-i hat şart olarak görülmüştür. Günümüzde ise artık bu vesile hükmün maksadı gerçekleştiremeyeceği, onun yerine yazı yazabilme ve yazı aletlerini kullanabilme gibi şartların arandığı ortadadır.⁶⁴

Maddeler halinde verip örneklendirdiğimiz bu hususları düşündüğümüzde şu neticeye varmak mümkündür. “*Vesâil, asıl gaye olan makâsîd için vardır. Makâsîd*

⁵⁷ Enfal 8/60.

⁵⁸ Karadâvî, *a.g.e.*, s. 261.

⁵⁹ Yılmaz, Fetullah, *a.g.t.*, s. 214.

⁶⁰ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s.101.

⁶¹ Mâlik b. Enes, Ebu Abdullah, *el-Muvatta’, Salat*, 11, (Tah. Muhammed Mustafa el-Azâmî), Müessesetü Zayid b. Sultan el-Nihyân, 1425/2004.

⁶² Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 101.

⁶³ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s.102.

⁶⁴ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 102.

*evrensel, değişmez ve sabit bir görünüm arz ederken, onu gerçekleştiren vesâil, esnek ve değişebilir bir yapıya sahip bulunmaktadır.*⁶⁵

Bu taksim iyi anlaşıldığında, hiçbir zaman, şekle takılıp kalarak makâsıd, vesâile feda edilmeyecek, mevcut vesilelerin gözetilen maksatları gerçekleştirmemesi durumunda ise vesile çalışmıyor diye maksadı kaldıracak yerde, onu gerçekleştirecek başka vesileler ihdas etme yoluna girilecektir.⁶⁶ Böylece maksatlar donmaktan kurtulacak, evrensel bir niteliğe bürünecek, her zemin ve zamanda gerçekleşme imkânı yakalayacaktır.

“Aynı maksadı gerçekleştirmek için birçok vesilenin olabilmesi”, “vesilelerin değişebilmesi” ve “yeni vesilelerin ihdas edilebilmesi” gibi neticeler buradaki çalışmamızın temelini teşkil etmektedir. Bu konuyu ikinci bölümde çalışmamızın asıl konusunu oluşturan misvak hadisleriyle detaylı bir şekilde ele alacağız.

1.4. MAKÂSIDIN EVRENSELLİĞİ VESÂİLİN TARİHSELLİĞİ

Evrensel kelimesi “*temel bilişsel süreçlerin dünyanın her yerinde aynı olduğunu, fakat görünüm ve tezahürlerinin kültürden kültüre değişebileceğini öne süren yaklaşım*”⁶⁷ anlamında kullanılan bir terimdir.

Tarihsellik ise bunun tam tersine “*hiçbir tarihsel dönemin, bugünün koşulları ve bakış açısıyla anlaşılamayacağını, her dönemin kendine özgü koşullarıyla anlaşılması gerektiğini savunan yaklaşım*”⁶⁸ olarak tarif edilmektedir.

Bu yönüyle *evrensellik* farklı kültür ve zamanlarda farklı görünüm arz ettiği halde tüm insanlar için aynı şeyi ifade ederken; *tarihsellik* ise zamana karşı direnç göstermeyen belli bir coğrafya ve zamana özgü olanı ifade etmektedir. İslam dini oluşumunu tamamladığı coğrafya ve dönemin izlerini taşıırken, son ilahi din olması açısından da evrensel mesajlarıyla ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde bu dinin temel kaynakları olan Kur’an ve sünnette evrensel⁶⁹ ve tarihsel unsurlar

⁶⁵ Karadavî, *a.g.e.*, s. 259; Döndüren, *a.g.m.*, s. 80.

⁶⁶ Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 103.

⁶⁷ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yay., 4. Baskı, İstanbul 2014, s.168.

⁶⁸ Cevizci, *a.g.e.*, s. 414.

⁶⁹ Kur’an ve sünnet, son ilahi dinin temel kaynakları olması dolayısıyla evrensel nitelikler taşımaktadır. İslam dininin evrensel bir din olduğunu ve Peygamberimizin tüm insanlara gönderilmiş

bulunduğu muhakkaktır. Bu mesele aslında müstakil çalışmalar gerektirecek genişliktedir. Ancak konumuzla alakalı olduğu için sünnetin içerisindeki tarihsel ve evrenselliğe dikkat çekmek istiyoruz.

Hız. Peygamber, bütün insanlığa gönderilmiş,⁷⁰ son peygamberdir.⁷¹ O, Allah'tan aldığı mesajları bizzat hayatında pratiğe dökmüş ve insanlara rehberlik ederek onları eğitmiştir. Bu yönüyle onun Sünneti, tüm insanları ilgilendiren ve bütün zamanları kapsayan evrensel mesajlar içermektedir. Yine Hız. Peygamber, milâdî VII. yüzyılda Hicaz bölgesinde, kendilerine has kültürü olan bir toplum içinde risâlet görevini ifâ etmiş ve Allah'tan aldığı mesajlar istikametinde toplumu yeniden düzenleyerek onlara önderlik etmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, Hız. Peygamber'in getirdiği din ve ortaya koymuş olduğu sünnet, gerek içinde yaşadığı çağ gerekse içinde yaşadığı toplumun değer yargıları, âdet ve geleneği ile ilgili tarihsel izler taşımaktadır. Bunu bize intikal eden rivayetlerde açıkça görmek mümkündür.⁷²

Ancak buradaki en temel sorun, sünnetin evrensel ya da tarihsel oluşunu belirleyen hususun ne olduğudur. Kanaatimizce bu belirleyici unsur, sünnetteki makâsıdır. Yani onunla gerçekleştirilmek istenen maksadın tespitidir. Sünnetin evrensel olma özelliği, o sünnetle kastedilen amacı yani makâsı yansıtırken, tarihsel olma özelliği ise daha çok lafzî ve şekli durumu ile ilgili olup, bize olgunun durumunu resmetmektedir. Asıl maksadın gerçekleştirilmesine yardımcı olan vesâil değil makâsı olmalıdır.⁷³

Şüphesiz bu hususların dikkate alınması, sünnet ve hadisin evrensel ilkeler ışığında incelenmesi, sünnetin doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır.⁷⁴ Özellikle,

bir elçi olduğunu gösteren birçok ayet ve hadis vardır. İlgili ayetler için bkz: Bakara 2/21; Nisa 4/1, 133, 170, 174; Araf 7/158; Yunus 10/23, 57, 104, 108; Hacc 22/1, 5, 49, 73; Neml 27/ 16; Lokman 31/33; Hucurat 49/13. İlgili Hadisler için bkz; Buhârî, *Teyemmüm*, 1; *Salat*, 56; Muslim, b. Haccac Ebu'l Huseyn el-Kuşeyri en-Neysaburî, *Sahîhu Muslim, Mesâcid*, 3, *Fedâil*, 5- 22 (Tah. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Daru İhya-i Turasi'l Arabî, Beyrut trs., I-V; Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman, *el-Muctebâ mine's-Sünen, Gusül*, 26. (Tah. Abdulfettah Ebu Gudde), Mektebetü'l-Matbû'âtu'l-İslâmiyye, , 2. baskı, Halep, 1986/1406, I-VIII.

⁷⁰ Sebe, 34/28; Enbiya, 21/107.

⁷¹ Ahzâb, 33/40.

⁷² Çelik, Ali, "*Sünnetin Evrensel ve Tarihsel Boyutu*", *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001)* TDV Yay., Ankara 2008 s. 376; Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 2011, 3. Baskı, s. 290.

⁷³ Çelik, *a.g.m.*, s. 382-383.

⁷⁴ Agitoğlu, *a.g.e.*, s. 176.

belli bir zaman ve coğrafya şartlarına uygun düşen dini metinlerin yada sünnetin daha iyi anlaşılması için lafza ve şekle değil, ruha, amaca itibar etmekle ve evrensellik ilkesinin göz ardı edilmemesi halinde mümkün olmaktadır.⁷⁵

Hız. Peygamber'in örneğinde şekil yerine manaya, araç yerine amaca, yerellik yerine evrenselliğe bakmak gerekmektedir. Onun örneğini kendi dönemindeki dinamikliği ve anlamlılığı içinde yaşamak istiyorsak hadis ve sünneti illet ve maksat çerçevesinde ele alarak bugüne taşınabilecek unsurları iyi tespit etmemiz gerekmektedir.⁷⁶ Böylece İslam medeniyeti misyonunu tamamlamış bitmiş bir medeniyet değil, yeryüzünde Müslümanlar bulunduğu sürece varlığını devam ettiren bir medeniyet olarak varlığını devam ettirecektir.⁷⁷

Sünnetin evrenselliği veya tarihselliği konusu Hız. Peygamber'in sünnetini yansıtan davranış şeklinin niteliğiyle doğrudan ilgilidir. Yani Hız. Peygamber'in, o sünneti, hangi sıfatla ortaya koyduğu önemlidir. Bu da söz konusu olan sünnetin, gerek ortaya konuş biçimi, gerekse niçin, hangi problemi çözmek ya da neyi tavsiye etmek için işlenmiş olduğunun, maksadının iyi bilinmesini gerekli kılmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında zaman sünnet, evrensellik ve tarihsellik açısından kesin çizgilerle olmasa bile, öne çıkan özellikleri itibarıyla üç grupta incelenebilir.

1. Tarihsel nitelikli sünnetler
2. Evrensel nitelikli sünnetler
3. Evrensel ya da tarihsel nitelikleri beraber bulunduran sünnetler.⁷⁸

Tarihsel nitelikli olan sünnetler, Hız. Peygamber'in imtisal ve beyan niteliğinde olmayan fiillerini içermekte olup, ibadet kastıyla değil âdet kabilinden olması dolayısıyla bağlayıcı olmayan sünnetlerdir. Bunlara Hız. Peygamber'in içinde

⁷⁵ Erdoğan, Mehmet, "*Makâsıd-ı Şerî'a Bağlamında Sünnet ve Hadisin Anlaşılması*", *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001)* TDV Yay., Ankara 2008 s.394.

⁷⁶ Ünal, İsmail Hakkı, "*İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü*", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001)* TDV Yay., Ankara 2008, s. 28.

⁷⁷ Çelik, *a.g.m.*, s. 373.

⁷⁸ Çelik, *a.g.m.*, s. 378.

yaşadığı fiziki ve sosyal çevrenin gerektirdiği dönemdeki adet ve gelenekleri,⁷⁹ Hz. Peygamber'in tabii (cibilli) fiilleri,⁸⁰ dünya işleriyle⁸¹ ilgili yaptığı tasarrufları ve risâleti tebliğ kabilinden olmayan sünnetlerini örnek verebiliriz.⁸²

Evrensel nitelikli sünnetler, Hz. Peygamber'in bizzat vûcub ifade eden kavli veya fiilî beyanları, müstakil teşrîleri veya sürekli yapmak suretiyle o davranışının dini oluşunu hissettirmesi, ya da bizzat sünnetin muhtevâsından anlaşılacak olan sünnetlerdir.⁸³ Aynı şekilde, evrensel ve bağlayıcı olan sünnetlere, ibadetlerle ilgili beyanlar, kamu düzenini sağlama konusundaki kavli ve fiili sünnetler, ahiret ve melekût âlemine dair hadisler gibi risâleti tebliğ kabilinden olan sünnetler de örnek verilebilir.⁸⁴

Evrensel ya da tarihsel nitelikleri üzerinde beraber bulunduran sünnetler ise bir taraftan evrensel nitelik taşıırken diğer taraftan tarihsel nitelikler ihtiva etmektedir. Söz konusu sünnetler şekil, lafız ve bağlam itibariyle tarihsel nitelikler taşısa da içerik itibariyle evrensel nitelikler taşımaktadır.⁸⁵

Bu nitelikte ki sünnetlerde makâsîd-vesâil, tarihsellik-evrensellik ayırımının yapılması gerekir. Aksi takdirde makâsîd vesailin, evrensellik de tarihselliğin içinde kaybolacaktır. Bu durumda da sünnet günümüzde geçerli değil diye ya terk edilecek ya da binlerce yıl önceki vesâil kullanılıp belki de amaca tam olarak ulaşılmayacaktır. Çünkü günümüz şartları, Hz. Peygamber döneminden oldukça farklılaşmış ve birçok alanda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sünnetten çıkarılacak evrensel sonuçların yaşanılan yeni durumlara uygulanması ile hem sünneti işlevsel hale getirecek hem de sünnetin aktüel değerini korumasını sağlayacaktır.⁸⁶

⁷⁹ Hz. Peygamberin, süslü ve çizgili elbise, cübbe giymesi, sarık sarması vb. sünnetler.

⁸⁰ Hz. Peygamberden bir beşer olarak sadır olan sevmek hoşlanmak, kızmak, nefret etmek gibi davranışlar ile soğuk ve tatlı içeceklerden hoşlanması, helva ve balı çok sevmesi, kına kokusunu sevmemesi, keler etini yemekten hoşlanmaması gibi davranışlar.

⁸¹ Tıp ve koruyucu hekimlikle ilgili davranışları, ziraat, sanat ve ticaretle ilgili uygulamaları.

⁸² Dihlevî, Şah Velîyullah, *Hüccetullâhi'l Bâliğa*, (Trc. Mehmet Erdoğan), İz Yay., 4. Baskı, İstanbul 2012, I, 405.

⁸³ Çelik, *a.g.m.*, s. 380.

⁸⁴ Dihlevî, *a.g.e.*, I, 405; Sünnetin taksimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sakallı, Talat, *Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi*, *SDÜİFD*, 1995, Sayı II, 39-102.

⁸⁵ Çelik, *a.g.m.*, s. 382.

⁸⁶ Çelik, *a.g.m.*, s. 386.

Buraya kadar anlatıldığı üzere Hz. Peygamber'in, sünnet ve hadislerinde mutlaka bir maksat hedeflenmiştir. Bu maksatlara ulaşmak içinde bazen vesilelere ihtiyaç hissedilmiştir. Ancak ne var ki maksatlar evrensel nitelikte olup her zaman geçerliliğinin korurken; maksatları gerçekleştiren vesileler ise zamanın ihtiyaçlarına göre değişebilmekte, hatta yerlerine amaca ulaştıran daha iyi vesileler ihdas edilebilmektedir. İşte böyle durumlarda maksada ulaştıran en iyi vesileler seçilerek, Hz. Peygamber'in sünnetine hem dinamizm kazandırılacak hem de sünneti değişen zamana uygun bir şekilde yorumlanarak geleceğe taşınması sağlanacaktır.

1.5. SÜNNET/HADİSLERDE MAKÂSİD VE VESÂİL İLİŞKİSİNE

BAZI ÖRNEKLER

Nebevi sünnetin en doğru ve güzel bir şekilde anlaşılması için yapılması gereken şeylerden birisi de; onların özel bir sebebe (maksat/amaç) dayanıp dayanmadığına ya da belirli bir illete bağlı olup olmadıklarında bakılmasıdır. Bu ise ya hadiste açıkça ifade edilir, ya hadisten çıkarılır ya da hadisteki olayın bağlamından anlaşılır.⁸⁷

Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda yapmış olduğu bütün davranışlarda mutlaka bir amaç ve hedef gözettiğini daha önce ifade etmiştik. Hal böyle iken Hz. Peygamber'in gösterdiği davranışlarda ve söylediği sözlerde amaçların dikkate alınması onun sünnetinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Aksi halde Onun sünneti anlaşılmamış olacak, davranışlarının yüzeysel/şekilsel ve tarihsel boyutu ön plana çıkıp örnek alınacaktır. Tabi bu da sünnetin evrenselliğine hanel getirecek ve Hz. Peygamber'in sünnetinin yaşanmasını ve geleceğe taşınmasını zorlaştıracaktır. Ancak sünnet/hadislerdeki maksatlar belirlenip zamana ve şartlara göre yeniden yorumlanırsa Hz. Peygamber'in sünneti her zaman ve zeminde yaşama fırsatı yakalayacak ve geleceğe taşınma imkânı yakalayacaktır. Bu yaklaşım sahabe döneminde açıkça görülmektedir.

Sahabe dönemine baktığımızda sahâbîler Hz. Peygamber'in sünnetine karşı üç farklı yaklaşım göstermişlerdir.

⁸⁷ el-Karadavî, *a.g.e.*, s.245.

a-) Zahirî Yaklaşım: Hz. Peygamber'in sözlerini lafzî ve harfî anlayan, davranışlarında ise şekli ve yüzeysel yaklaşan eğilimler.

b-) Fıkhî Yaklaşım: Hz. Peygamber'in söylediği söz ve göstermiş olduğu davranışların kaynağı, sebebi ve maksadının ne olduğunu, onu hangi gerekçelerle söylediğini, bağlayıcı olup olmadığını kavramaya çalışan yaklaşımlar.

c-) İçtihadî Yaklaşım: Müçtehid sahâbîlerin Hz. Peygamberin vefatından sonra, değişen şartlar ölçüsünde, sünneti ele alışları tarzlarını, karşılaşılan yeni problemlere çözüm bulmalarını ve nebevi talimat ve tecrübe bulunan konularda onların içtihatlarına dayalı farklı tasarruf gösteren yaklaşımlar.⁸⁸

Fıkhî ve içtihadî yaklaşımın, İslam toplumunun sosyal realitesine, gelişme ve ilerlemenin temel dinamiklerine daha uygun olduğu muhakkaktır. Nitekim, Zahirî yaklaşımın sonraki asırlarda tecessüm etmiş en katı biçimi olan Zahirîye mezhebi, bu gerçekliğe uymadığı için kısa sürede mensuplarını kaybetmiştir.⁸⁹

Sahâbe döneminde her ne kadar usul kaideleri ve yazılı bir metodoloji henüz ortaya çıkmamışsa da fakih sahâbîlerin, Kur'an ve sünnete yaklaşırken, onları anlarken ve hüküm çıkartırken dikkat ettikleri bazı kurallar ve birtakım hususlar vardı. Onların sünneti anlamaya çalışırken gözettikleri en önemli hususlardan birisi, Hz. Peygamber'in yaptığı davranışlarda itibar ettiği illetler ve maksatların tespit edilmesidir.⁹⁰

Ancak bizim burada kastettiğimiz fıkıh usulünde değişik tarifleri yapılmış şartları ve çeşitlerinden bahsedilen terimleşmiş "illet"⁹¹ değil sahabe döneminde uygun olarak herhangi bir hükmün ya da fiilin sebebi, amacı, hikmeti ve gerekçesi anlamında genel ve basit kullanımımızdır. Bu da Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinde bazen açıkça dile getirilmiş bazen de ihmal edilmiştir. Şimdi konumuzla ilgili birkaç örnek vererek bu durumu daha yakından incelemek istiyoruz.

⁸⁸ Geniş bilgi için bkz; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 150 v.d.

⁸⁹ Ünal, İ. Hakkı, *a.g.m.*, s. 29.

⁹⁰ Erul, *Sahabenin Sünnet anlayışı*, s. 147.

⁹¹ Şa'ban, Zekiyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez) TDV Yay., 14. Baskı, Ankara 2011, s. 156-160.

1.5.1. Fıtır Sadakasıyla İlgili Rivayetler

Hız. Peygamber (sav) birçok hadisinde “fıtır sadakası”nın verilmesini istemiş kadın, erkek, hür, köle her Müslümana farz kılındığını söylemiştir.⁹² Aynı şekilde Rasûlullah (sav), çevrenin ve zamanın şartlarını dikkate almış onlar için en faydalı olan, o dönemin şartlarında en çok ihtiyaç duyulan ve kolayca ulaşabilecekleri yiyecekleri belirlemiştir.⁹³

Ancak ne var ki sünnete harfiyen sarılmak, bazen sünnetin ruhunun ve ondan kast olunan şeyin gözden kaçmasına sebep olmuştur. Fıtır sadakası ile ilgili hadislerde *hurma*, *kuru üzüm*, *buğday* ve *arpa*⁹⁴ gibi dört temel besin kaynağı geçtiği için Şafîlik, Malikîlik, Hanbelîlik ve Zahirîlik mezhepleri fıtır sadakasının sadece hadislerde belirtilen bu yiyeceklerden verileceğini, belirtilen şeylerin dışında başka bir şeyin verilemeyeceğini dile getirmişler ve bu şekilde içtihatla bulunmuşlardır.⁹⁵

Bu tür hadisleri anlamak için ister istemez şu sorular akla gelmektedir. Acaba Hız. Peygamber fıtır sadakası olarak verilecek şeyleri sadece hadislerde belirttiği mahsullere mi hasretmiştir? Yoksa bunları sahâbe için kolaylık olsun diye örnek olarak mı zikretmiştir? Şayet Hız. Peygamber’in kastı, bizzat bu mahsullerin cinsi değilse, diğer mahsullerden de sadaka verilebilir mi?⁹⁶

Fıtır sadakasının esas amacı olan “*bayram günlerinde fakirlerin ihtiyacını giderme*”⁹⁷ hususu gözden kaçırıldığında, sünnetin yanlış anlaşılacağı ve birçok sıkıntının ortaya çıkacağı aşikârdır.⁹⁸

Ancak sünnetteki maksat dikkate alındığında sünnetin daha iyi anlaşılacağı muhakkaktır. Fıtır sadakası olarak bazen temel besin kaynağı yiyecek olduğu gibi ihtiyaç duyulan para ve giyecek gibi temel ihtiyaçlar da olabilir. Nitekim Ebu Said el-Hudrî: “*Biz fıtır sadakasını; buğday, arpa, hurma keş/çökelek veya kuru*

⁹² Buhârî, *Zekat*, 76; Muslim, *Zekat*, 17.

⁹³ Karâdavî, *a.g.e.*, s. 257.

⁹⁴ Buhârî, *Zekat*, 76; Muslim, *Zekat*, 17.

⁹⁵ Erturhan, Sabri, “*Zekat ve Kurban’da Kıymet Ödenmesi*” *CÜİF Derg.*, c. X, 1, Sivas 2006, s. 13-47.

⁹⁶ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 267.

⁹⁷ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 267.

⁹⁸ Karadavî, *a.g.e.*, s. 257-258.

üzümden Hz. Peygamberin sa'ı ile bir sa' verirdik."⁹⁹Aynı şekilde Muaz b. Cebel, Yemen'de irâd ettiği hutbede "*Bana elbise ve giyecek getirin, zekat yerine onları alayım. Bu sizin için daha kolay, Medine muhacirleri için daha faydalıdır*" diyerek aslında zekattan maksadın fakirlerin ihtiyacını giderme olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰

Sahabe dönemine baktığımızda sayılan yiyeceklerin yanında keş/çökelek (ekit), kuru üzüm gibi yiyeceklerin hatta ihtiyaca göre elbiselerin de verildiği görülmektedir. Sahabenin bunu yaparken büyük bir ihtimal ile sadakanın maksadı doğrultusunda hareket ettiklerini düşünüyoruz. Özellikle *keş/çökelek, kuru üzüm* hatta *elbise* gibi değişik şeyleri verebilmeleri, onların, fitır sadakasının "*bayram günlerinde fakirlerin ihtiyacını giderme*" hikmetini gözettikleri anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Hanefi fakihleri de zekatın *illetinin* "*fakirin ihtiyacını karşılama*" olduğunu belirttikten sonra, bu ihtiyacın şart ve durumlara göre aynıyle ya da kıymetiyle karşılanabileceğini belirtmektedirler. Fıkhî açıdan da zekata konu olan bir malın kıymetinin verilmesinin önünde hiçbir engelin bulunmadığına dolayısıyla zekatın bu iki yoldan biriyle ifâsının, Şârî'in amaçlarına daha uygun olacağına işaret etmektedirler.¹⁰²

Sadakadan maksadın yoksulları muhtaçlıktan kurtarmak¹⁰³ olduğu düşünülürse, bazen yiyecek vermeyle olduğu gibi bazen de kıymetinin verilmesi ile bu maksat gerçekleşir. Özellikle günümüz şartlarında buğday, arpa yerine bunların kıymetinin verilmesinin sünnetin ruhuna ve maksadına daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Ancak paranın yetersiz kaldığı ve açlık halinin olduğu durumlarda elbette ki temel besin ihtiyaçlarının karşılanması daha isabetli olacaktır.¹⁰⁴

1.5.2. Toprakla Temizlik İle İlgili Rivayetler

Hz. Peygamber döneminde günümüzdeki gibi bol temizlik malzemeleri olmadığından toprakla temizliğin yapıldığı rivayetlerde karşımıza çıkmaktadır.

⁹⁹ Buhârî, *Zekat*, 74.

¹⁰⁰ Buhârî, *Zekat*, 32; قال معاذ رضي الله عنه لأهل اليمن انتوني بعرض ثياب خميص أو لبيس في الصدقة مكان الشعير والذرة أهون عليكم وخير لأصحاب النبي صلى الله عليه وسلم بالمدينة

¹⁰¹ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.267.

¹⁰² Erturhan, *a.g.m.*, s.19.

¹⁰³ Karadavî, *a.g.e.*, s. 256.

¹⁰⁴ Karadavî, *a.g.e.*, s. 258

"Köpek bir kabı yaladığı zaman onu yedi defa yıkayınız, sekizincisinde toprakla ovunuz."¹⁰⁵

"Köpek birinizin kabını yalarsa, içindekileri hemen döksün, sonra yedi defa yıkasın."¹⁰⁶

"Köpek bir kabı yaladığı zaman, yedincisi toprakla olmak üzere onu yedi defa yıkayın"¹⁰⁷

Hadiste belirtildiği üzere köpeğin yaladığı kabın temiz olması için, içindekilerin dökülmesi, bir defa toprakla olmak şartıyla yedi veya sekiz defa yıkanması gerekir. Bu temizleme şekli, Hz. Peygamber döneminde, o bölgede bilinen bir temizleme şeklidir.¹⁰⁸ Ancak köpeklerin ağızlarını soktukları kapların hükmünde mezhep imamları arasında ihtilaf vardır. Malikilere göre köpek temizdir, ancak hadiste geçtiği üzere yedi defa yıkanmalıdır. Hanefilere göre ise köpek necistir, ancak değdiği kap, diğer necasetlerde olduğu gibi iki üç defa yıkanmalıdır.¹⁰⁹

Yine kapların neyle yıkanması gerektiği ile ilgili mezhep imamları farklı görüşler ileri sürmektedir. İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre kabın temiz olması için toprakla yıkamak şart olup, onun yerine başka bir şeyle yıkandığında bu toprak yerine geçmez ve temizlik gerçekleşmez. Dolayısıyla Hz. Peygamberin sözünün zahirine binaen mutlaka toprağın kullanılması şarttır.¹¹⁰

İmam Şafiî (ö.204/820) ise, bu konuda toprakla yıkanması gerektiğini ifade etmekte, toprağın bulunmaması durumunda ise onun yerine geçecek başka bir madde ile de temizliğin gerçekleşebileceğini söylemektedir. O, toprakla yıkama konusunda iki görüş bulunduğunu dile getirmektedir. Birincisi toprakla ovulmadıkça kap, temizlenmiş olmaz. Toprak yerine sabun gibi başka bir şeyin suya karıştırılması temizlik için uygun olmakla birlikte yeterli değildir. Bir defasında toprağın

¹⁰⁵ Muslim, *Tahâret*, 93; Ebu Dâvud, *Taharet*, 37; Nesâî, *Tahâret*, 52; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Ebu Abdullah el-Kazvîni, *Sünen-u İbn Mâce*, *Tahâret*, 31 (Tah. Muhammed Fuâd Abdülbaki), Dâru'l Fikr, Beyrut trs.

¹⁰⁶ Muslim, *Tahâret*, 89.

¹⁰⁷ Ebu Dâvud, *Tahâret*, 37.

¹⁰⁸ Çelik, *a.g.m.*, s. 384.

¹⁰⁹ Erul Bünyamin, *Hadislerin Dili (İlk Hadîs Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi)*, TDV Yay., 4. Baskı, Ankara 2010, s. 83.

¹¹⁰ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm ez-Zâhirî, *el-Muhalla*, (thk. Şeyh Ahmet Muhammed Şakir), Kahire 1347, c. 1, s. 109.

kullanılması şarttır.¹¹¹ İkincisi ise, toprak bulunmadığı zaman, toprağın yerine geçecek başka bir madde نُخَالَةٌ (kepek) أَثْنَانٍ (potas, kalya taşı) ile de temizlik gerçekleşir. İmam Şâfiî’de bu ikinci görüşü benimsemektedir.¹¹² Dolayısıyla burada Şâfiî’nin naklettiği birinci görüş, Zahirîlerin de benimsediği görüştür. İmam Şâfiî, bu konuda onlar gibi katı ve literal davranmamış, toprağın dışında başka bir şeyle de temizliğin olabileceğini ifade etmiştir.

Gerek hadisin söylendiği ortamı, gerekse mezhep imamlarının bu ihtilaflara düştükleri dönemlerin şartları dikkate alındığında, söz konusu temizlik tarifinde o dönemin su ve temizlik imkânlarını göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Bu hükümlerde asgari temizleme şeklinin verildiği görülmektedir. En az bir defa toprakla ovulması köpeğin salyasından bulaşabilecek mikrop gibi zararlı unsurların dezenfekte edilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.¹¹³

Aslında o döneme baktığımızda toprakla temizliğin yapılması günlük hayatın bir parçası idi. Hz. Peygamber ve Sahabe yemekten sonra ellerin iyice temizlenmesi için toprağı temizlik aracı olarak kullanmaktaydılar.¹¹⁴ Aynı şekilde Hz. Peygamber’in def-i hacetten sonra ellerini toprağa sürüp güzelce suyla yıkadığı birçok hadiste geçmektedir.¹¹⁵ Dolayısıyla o dönemin şartları gereği toprakla temizlik yapılırken, günümüzde değişen şartlarda bu gibi sünnetlerden ne anlamak gerektiği hususu üzerinde durmalıyız.

Hadisin evrensel yönüne (maksada) hitap edecek şekilde anlaşılması için burada şu soruları sormak gerekir: Bu sünnetlerde ifade edilen amaç temizlik mi? Temizlik mutlaka toprakla mı olmalıdır? Toprak yerine başka temizleyici araçlar kullanılamaz mı?

Hadiste ifade edilen amaç (maksad), temizlik gibi görünmektedir. Bu maksadın gerçekleşme biçimi ise yani araç (vesâil), toprakla yedi veya sekiz defa

¹¹¹ Ebu Şuca’, Ahmet b. Hüseyin b. el-Asfahanî eş-Şâfiî, *Gâyetü’l İhtisar ve Tercemesi*, (trc. Nizameddin Ersöz), Ravza Yay., s.75.

¹¹² eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru’l Ma’rife, Beyrut 1393, I, 6.

¹¹³ Erul, *Hadislerin Dili*, s.84.

¹¹⁴ Hadislere literal yaklaşan kimselerin toprakla temizliğin sünnete daha uygun olduğunu belirten kimseler vardır. İlginç bir örnek için bkz. Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Ankara Okulu Yay., 8. Baskı, Ankara 2010, s. 95.

¹¹⁵ Buhârî, *Gusül*, 7-8; Muslim, *Hayız*, 37; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 24; Nesâî, *Tahâret*, 43; İbn Mâce, *Tahâret*, 29.

yıkamaktır. Şartların değişmesi, yeni temizlik maddelerinin bulunması halinde bu vesile değişebilir, nitekim değişmiştir de. Burada da görüldüğü gibi, bu hadisten anlaşılan maksat, temizliktir, bu mesajı vermesi itibariyle de evrenseldir; ama hadiste ifade edilen temizleme şekli ise, mahallidir, yereldir, tarihseldir.¹¹⁶ Şu halde maksat, kabın temizliğinin sağlanmasıdır. Bu gayeyle bunu sağlayacak her araç Hz. Peygamber'in gözettiği amacı yerine getirmiş olacaktır.¹¹⁷ Hele ki günümüzde bu kadar temizlik maddeleri icat edildiği ve daha temizleyici olduğu halde, toprakla temizlikte ısrarcı olmanın sünnetin amacına ve ruhuna uygun olmayacağı kanaatindeyiz.

Hadiste geçen “yedi defa” ifadesi de çokluk ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Buna göre, iyice temiz olduğundan emin oluncaya kadar kabı tekrar tekrar yıkamak sünnetin amacına daha uygun olacaktır.¹¹⁸

Yine o dönemde suyun kolay bulunmadığı çöl ortamında Hz. Peygamber'in taşla istinca ettiği ve su bulunmadığı zamanlarda üç taşla temizliğin yeteceğini belirten birçok hadis nakledilmektedir. Bununla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır.

*"Biriniz helâya giderken beraberinde üç tane taş götürüp onlarla temizliğini yapsın. Bunlar ona yeterlidir."*¹¹⁹

Hz. Peygamber zamanında şartlar gereği su bulunamadığı zaman taş veya toprakla temizlik yapılmıştır. Bu, gayet doğal ve fitrî bir şeydir. Günümüzde de aynı şartlar oluştuğunda, aynı şeylerle temizlik yapılabilir. Ancak sünnetteki esas amaç temizliğin en iyi şekilde gerçekleştirilmesidir. Günümüzde, suların bol olduğu ortamlarda taş veya toprakla temizlenmenin Sünnet olduğunu iddia etmek, Sünnetin ruhuna ve özüne aykırı hareket etmek, Hz. Peygamber'i ve Sünnetini hiç anlamamak demektir.¹²⁰ Buna rağmen bazı fıkıh kitaplarımızda taş veya toprakla temizlenmenin

¹¹⁶ Çelik, *a.g.m.*, s. 384; Sancaklı, Saffet, *"Hadislerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem"*, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001), TDV. Yay., Ankara 2003, s. 312.

¹¹⁷ Bayraktutar, Muammer, *İmam Şâfi'de Lafza Bağlı Hadîs/Sünnet Yorumu*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2006, s. 306.

¹¹⁸ Erul, *Hadislerin Dili*, s.84.

¹¹⁹ Ebu Dâvud, *Tahâret* 21; Nesâî, *Tahâret*, 40.

¹²⁰ Sancaklı, *a.g.m.*, s. 312.

Sünnet olduğu ifade edildiği gibi,¹²¹ Sünnetin maksadını dikkate almayan ve sünnete lafzi yaklaşan bazı kimseler taşlarla temizlenmeyi ısrarla savunmakta ve sünneti ihya olarak görmektedir. Nitekim Karadavî'nin anlattığına göre bazı Asya ülkelerinde tuvaletlerin kenarlarına çakıl taşları yığarak bunlarla taharetlenip sünneti ihya ettiklerini düşünen insanlara rastlamak mümkündür.¹²²

Sünnet'in amaç, hikmet, ilke ve prensipleri göz ardı edilerek, şekilci-lafızcı bir tutum sergilenirse bu ve benzeri örneklerin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu tür şekilci anlayışla sünneti gereği gibi anlamak ve çağın meselelerine çözüm getirmek mümkün değildir.¹²³ Oysa burada asıl vurgulanan temizliktir, yoksa temizliğin taşla yapılması değildir.¹²⁴ Zira temizlik maddeleri ve malzemeleri zamana, mekâna ve şartlara göre değişebilir. Temizlik anlayışı ise evrenseldir, değişmez. Dolayısıyla suyun bulunduğu ortamlarda temizliği su ile yapmak Sünnet'in ruhuna, özüne ve amacına en uygun alanıdır. Temizlik konusunda gelen hadislerin hepsini bu şekilde değerlendirmek mümkündür.¹²⁵ Su ile temizlik imkânı olduğu halde taş kullanmada ısrarcı olmanın, hadisin mana ve maksadıyla, ruh ve hikmetiyle bağdaşmayan bir uygulama olduğunu göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.¹²⁶

1.5.3. Soğan Ve Sarımsak Yiyenlerin Mescide Gelmemesi Gerektiği İle İlgili Rivayetler

Camilerde ve insanların toplu bir şekilde bulunduğu mekânlarda diğer insanları rahatsız etmeyecek davranışlarda bulunmak esastır. Hz. Peygamber bu konuda ümmetini uyararak toplu mekânlara gidileceği vakit soğan ve sarımsak gibi yiyeceklerden uzak kalınmasını tavsiye etmiştir.

*"Kim sarımsak veya soğan yemişse, bizden ve mescidimizden ayrılınsın! (Evinde otursun)."*¹²⁷

¹²¹ Sancaklı, *a.g.m.*, Aynı yer.

¹²² Karadavî, *a.g.e.*, s. 263.

¹²³ Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

¹²⁴ Ünal, Yavuz, *"Gelenek Sünnet İlişkisi"*, *OMÜİF Derg.*, Sayı 11, Samsun 1999, s.95.

¹²⁵ Sancaklı, *a.g.m.*, s. 312.

¹²⁶ Güler, Zekerya, *"Hadislerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü"*, *İlam Araştırma Derg.*, 1996 c. 1, sayı 2, s. 123.

¹²⁷ Buhârî, *Ezan*, 160, *Et'ime*, 49, *İsti'zân*, 24; Muslim, *Mesâcid*, 73.

"Kim sarımsak, soğan, pırasa yemişse, mescidimize yaklaşmasın. Çünkü insanoğlunun rahatsız olduğu şeyden melekler de rahatsız olur"¹²⁸

Bu rivayetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber soğan, sarımsak ve pırasa gibi çiğ olarak yenilmeleri halinde başkalarını rahatsız edecek kokusu olan yiyecekleri yedikten sonra Müslümanların topluca ibadet ettikleri mescitlere gelmemelerini tavsiye etmekte hatta yasaklamaktadır.

Bu tür hadislerle literal yaklaşıldığında sadece soğan, sarımsak ve pırasa yiyenlerin camiye gitmemeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak rahatsızlık veren şeyler sadece soğan ve sarımsak mıdır? Yoksa aynı mekânda toplu halde bulunan insanları, rahatsız eden her türlü şey midir? Mesela çok sigara içen, kirli çoraplar ve temiz olmayan iş elbiseleri giyen ya da ağır parfüm ve kolonya kullananlar da bu gruba dâhil edilemez mi?

Bu hadislerden anlaşılabilir asıl maksat, cemaat içerisine girileceği zaman insanların hiçbir surette rahatsız edilmemesine son derece dikkat etmektir.¹²⁹ Yine buradaki değişken araç da rahatsızlık veren kokular vb. şeylerdir. Dolayısıyla rivayetlerde geçen sadece, soğan sarımsak kokusunu değil, rahatsızlık veren her türlü şeyi bu meyanda düşünmek gerekmektedir.¹³⁰

Nitekim Hz. Peygamber zamanında bazı sahabîler cuma namazı vaktine kadar tarlada, bahçede çalışır, cuma vakti yaklaşınca işlerini bırakıp üzerlerindeki iş elbisesiyle namaza gelirlerdi. Bu sebeple vücutları ağır kokarlardı. Peygamber'imiz (sav), bunun üzerine onlara, "*Cuma günleri yıkansanız*"¹³¹ buyurarak cemaate rahatsızlık vermemeleri yönünde uyarmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de "*Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)*"¹³² buyrulurken Müslümanlara, camilere gidince insanlara rahatsızlık vermeyecek şekilde temiz giyinmeleri tavsiye edilmektedir.

¹²⁸ Muslim, *Mesâcid*, 74.

¹²⁹ Sancaklı, *a.g.m.*, s. 310.

¹³⁰ Dihlevî, *a.g.e.*, I, 595.

¹³¹ Buhârî, *Cum`a*, 13; Muslim, *Cum`a*, 6.

¹³² A'raf 7/31.

Dolayısıyla hadislerde vurgulanan, toplu yerlerde insanlara rahatsızlık verecek her türlü davranıştan kaçınmaktır.¹³³ Bunu sadece soğan ve ya sarımsak kokusuna hasretmek sünnetin maksadına uygun değildir, bunun yanında ağız kokanların veya üstü başı yaptığı işten dolayı ağır kokan kimselerin de camiye veya toplu mekânlara giderken dikkatli olmaları gerekir

Yine aynı şekilde, soğan ve sarımsak gibi şeyleri yediklerinden dolayı insanların rahatsız olmaması için sadece camilere gidilmemesi mi kastediliyor? Camilerin dışında, insanların toplu bulunduğu mekânlar da buna dâhil edilemez mi?

Kanaatimizce hadislerdeki amaç, gaye ve hedefler düşünüldüğünde sadece camiler değil aynı zamanda insanların toplu halde bulunduğu cenaze ve düğün gibi toplantı yerlerine, okullara, dershanelere, konferans salonları vb. yerlere gittiklerinde de bu durumu dikkate almaları gerekir. Özellikle büyük şehirlerde toplu taşıt araçlarında böyle kişilerin etrafındakileri rahatsız edeceği muhakkaktır. Dolayısıyla insanların toplu halde bulunduğu bütün kapalı mekânlarda, insanlara rahatsızlık verecek davranışlardan kaçınmak Sünnetin maksadına daha uygun olacaktır.

1.5.4. Tıbb-ı Nebevî İle İlgili Rivayetler

Hz. Muhammed (sav), Allah'tan aldığı mesajları sadece tebliğ ve tebyinle yetinmemiş, aynı zamanda dünya ile ilgili konularda da Müslümanlara rehberlik etmiştir. İnsan hayatını yakından ilgilendiren tıp konusunda da tecrübelerini ashabıyla paylaşmış ve onlara sağlıklarını koruma, hastalıklardan korunma ve tedavi olma konusunda telkinlerde bulunmuştur.

Hastalıkların tedavisi ve sağlığın korunması ile ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetler “*tıbb-ı nebevî*” kavramıyla ifade edilmektedir. Tıbbı dair hadislerde sağlığın önemi, tedavinin meşruiyeti ve koruyucu hekimlikle ilgili tavsiyeler yer almakta, ayrıca tedavi için önerilen bazı ilaçlardan bahsedilmektedir.¹³⁴ Hz. Peygamber'in tıpla ilgili birkaç hadisi şöyledir:

¹³³ Görmez, *a.g.e.*, s. 295.

¹³⁴ Tekineş, Ayhan, “*Tıbb-ı Nebevî*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2012, C.41, s. 85-86.

“Size çörek otunu tavsiye ederim. Çünkü sâ'm hariç, onda her derde deva vardır. Sâ'm ise ölüm demektir.”¹³⁵

“Kim her sabah acve denilen hurmadan yedi adet yerse, ona o gün zehir ve sihir zarar vermez.”¹³⁶

“Size şu Hind ağacını kullanmanızı tavsiye ederim. Çünkü onun içinde yedi türlü şifa vardır.”¹³⁷

“Mantar, kudret helvasındandır, suyu göze şifadır.”¹³⁸

“Şifa üç şeydedir: Bal şerbeti, kan aldırma ve ateşle dağlama.”¹³⁹

Bu ve benzeri rivayetleri hadis kitaplarının “kitabu't-tıbb”, kitabu'l-merda” bölümlerinde çokça bulmak mümkündür. Ayrıca Hz. Peygamber'in tıpla ilgili görüş ve tecrübelerini aktaran et-Tıbbu'n-Nebevî adlı müstakil eserler de kaleme alınmıştır.¹⁴⁰

Tıpla ilgili rivayetlerin Hz. Peygamber'e nispetinin sıhhati meselesi ayrı bir konu olmakla beraber, sıhhatinin kabulü halinde de, bunların ilahi tavsiyeler mi, yoksa Hz. Peygamber'in toplum içinde edindiği bilgi ve tecrübesinin ürünleri mi olduğu konusu ayrıca tartışılmıştır.¹⁴¹ Bu konuda İslam âlimleri iki farklı görüş benimsemişlerdir.

Âlimlerin bazıları tıp konusunda gelen hadisleri Hz. Peygamber'in mucizeleri kapsamında ele alıp onlara göre, bu konuda gelen rivayetler tamamen vahiy kaynaklıdır.¹⁴² Mesela İbn Kayyim el-Cevziyye'ye(ö.751/1350) göre, Hz. Peygamber'in tıbbı, tabiplerin tıbbı gibi değildir. Zira O'nun tıbbı, kesin ve ilahi

¹³⁵ Buhârî, *Tıb*, 7; İbn Mâce, *Tıb*, 6; Tirmizî, *Tıb*, 5.

¹³⁶ Buhârî, *Tıb*, 41, 51; Ebu Davud, *Tıb*, 12.

¹³⁷ Buhârî, *Tıb*, 10; Muslim, *Selâm*, 86.

¹³⁸ Buhârî, *Tıb*, 20; Muslim, *Eşribe*, 157.

¹³⁹ Buhârî, *Tıbb*, 13.

¹⁴⁰ Tıbb-ı Nebevî ile ilgili yazılan müstakil eserler için bkz. Atmaca, Veli, “*Tıp Ve Tıbb-ı Nebevî Hakkında Muâsir Çalışmalar (Bibliyografya Denemesi)*”, *FÜİF Derg.*, 16/1, 2011, s.45-70.

¹⁴¹ Ünal, İ. Hakkı, “*Hız. Muhammed (sav) ve Tıp*”, *Diyanet İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -Özel Sayı-)* Ankara 2003, 2. Baskı, s.182-183.

¹⁴² Tartı, Nevzat, *Hadislerin Tarihsel Boyutu*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum 2001, s. 119

olup, vahiyden sadır olmuştur. Diğer tıpların çoğunluğu ise tahmin, zan ve tecrübeye dayanır.¹⁴³

Bazı âlimler de, Hz. Peygamber'in tıpla ilgili meselelerde vahyî bir bilgiye dayanmadığını, kendi şahsî tecrübesi ve çevresindeki insanlardan duyduğu ve öğrendiği bilgileri ashâbına naklettiğini iddia etmişlerdir.¹⁴⁴ Örneğin İbn Haldun (ö.808/1406), Hz. Peygamber'in tıpla ilgili rivayetlerinin vahiy kaynaklı olmadığını, o dönemde Arapların uyguladıkları âdetlerle ilgili olduğunu dile getirmektedir. Yine ona göre tıpla ilgili gelen rivayetler teşri kılınmış ve mutlaka amel edilmesi gereken bir husus değildir. Çünkü Hz. Peygamber bize tıbbî öğretmek için değil, şer'î hükümleri öğretmek için gönderilmiştir.¹⁴⁵ Şah Veliyullah ed-Dihlevî (ö.1176/1762) de aynı şekilde Hz. Peygamber'in tıba yönelik hadislerinin tecrübeye dayandığını ve dolayısıyla bu tür rivayetlerin dini tebliğle ilişkisi olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁶

Görüldüğü gibi İbn Haldun ve Şah Veliyullah tıbb-ı nebevîyi tecrübe ve örfe dayandırmakta ve tecrübe de imkânlar ve şartlarla sınırlı olduğundan, onu tarihsel olarak görmeye çalışmaktadırlar.¹⁴⁷

Burada üzerinde durmak istediğimiz, Hz. Peygamber'in tıpla ilgili rivayetlerinin kaynağını ve sıhhatini tartışmak değil, bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğidir. Şu soruları sorarak tıpla ilgili rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Tıpla ilgili rivayetlerde belirtilenler evrensel nitelikte olup bütün zamanlar için geçerli midir? Zaman ve şartlara göre yeni ve daha sağlıklı tıbbî yöntemler kullanılabilir mi? Maksat eksensel bakıldığında bu tür rivayetler nasıl anlaşılmalıdır?

Tıpla ilgili rivayetlerde her ne kadar zaman ve çevreye göre değişebilen unsurlar varsa da bu konudaki rivayetlerde, aynı şekilde çağımıza ve geleceğe hitap eden evrensel yönlerde bulunmaktadır. Ancak ne var ki nebevî tıpla ilgilenenlerin

¹⁴³ İbnü'l Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub b. Sa'd Şemseddin, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetu'r Risale, Beyrut 1994, XXVII. Baskı, IV, 11-12.

¹⁴⁴ Tekineş, Ayhan, "Alternatif İslami Tıp "Tıbb-ı Nebevî", *Divan: İlmî Araştırmalar Derg.*, 1998, c. 3, sayı: 4, s. 64.

¹⁴⁵ İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., 5. Baskı, İstanbul 2007, II, 892.

¹⁴⁶ Dihlevî, *a.g.e.*, I, 406.

¹⁴⁷ Tartı, *a.g.t.*, s. 120.

çoğu hadislerde belirtilen gıda, ilaç, otlar, daneler gibi değişken ve tarihsel unsurlar üzerinde odaklanmaktadır.¹⁴⁸ Oysa rivayetlerdeki tavsiyeyi aynen taklit etmek yerine, Hz. Peygamber'in maksadını doğru anlayıp, şekil ve biçimden çok maksat ve muhtevaya önem verilmelidir.¹⁴⁹

Mesela vücuttaki yaraları tedavi etmek, yaralardan akan kanı durdurmak ve bu şekilde sağlığı korumak sünnetin amacına uygun hareket etmektir. Akan kanın durdurulması ve yaranın tedavi edilmesi için hadislerde *dağlama*¹⁵⁰ yönteminden bahsetmekle birlikte günümüzde başka yöntemler uygulamak da câizdir. Günümüz tıbbın geldiği noktaya bakıldığında dağlama yöntemi çok ilkel bir yöntem olarak kalmaktadır. Zaten Hz. Peygamber de dağlamaya o dönemde daha iyisi bilinmediği için ve ancak zorunlu hallerde izin vermiştir.¹⁵¹

Çağdaş âlimlerimizden Yusuf el-Karadâvî de, tıbb-ı nebevî rivayetlerindeki tarihsel ve değişken yöntemler yerine maksada ve evrenselliğe dikkat çekmektedir. Ona göre nebevî tıbbın ruhu, insan sağlığını ve hayatını, vücudunun sağlamlığını, gücünü, yorulduğunda rahatlama, acıktığında doyma, hastalandığında tedavi olma hakkını korumaktır. Yine ona göre, tedaviden önce korunmak, beden sağlığı yanında ruh sağlığının da korunması, insana zarar veren her türlü sarhoş edici veya uyuşturucu madde, zararlı gıda veya bozuk içeceklerin haram kılınması, her yerde zamanda geçerli olan gerçək nebevî tıbbı temsil etmektedir.¹⁵²

Dolayısıyla nebevî tıp rivayetlerindeki maksat, Hz. Peygamber döneminde kullanılan ilâçlar ve kullanılan araç-gereçler değil, asıl maksat tıbb-ı nebevîdeki zaman ve şartlara göre değişmeyen evrensel nitelikteki tavsiyelerdir. Tedavinin meşruiyeti ve ihmal edilmemesi gerektiği, koruyucu hekimlik, doğal beslenme, perhiz, sağlık konusunda ehil kişilere başvurma, hasta haklarını koruma¹⁵³ gibi tavsiyeler nebevî tıbbın evrensel ve her çağda geçerli olan yönlerini oluşturmaktadır.

¹⁴⁸ Karadavî, *a.g.e.*, s.259.

¹⁴⁹ Ünal, “*Hz. Muhammed (sav) ve Tıp*”, s.189.

¹⁵⁰ Buhârî, *Tıbb*, 13.

¹⁵¹ Tekineş, “*Tıbb-ı Nebevî*”, s. 87.

¹⁵² Karadavî, *a.g.e.*, s.260.

¹⁵³ Tekineş, “*Tıbb-ı Nebevî*”, s. 86; Ayrıca tıbb-ı Nebevî ile ilgili 2015 yılında Çukurova Üniversitesi tarafından “*Adana 2015 Uluslar Arası İslâm & Tıp (Tıbb-I Nebevî) Kongresi*” konulu bir Sempozyum yapıldı. Tıbb-ı Nebevî hakkında geniş bilgiler için bu sempozyumun bildirimlerine bakılabilir.

Sünnet/hadislerdeki değişken araçlarla sabit ve evrensel amaçları birkaç örnekle açıkladık. İkinci bölümde misvak rivayetlerini ele alacağız. Misvak kullanmanın araç mı yoksa amaç mı olduğunu bu açıdan inceleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

MİSVAK HADİSLERİ

Birinci bölümde tezimizin konusuyla ilgili, maksat ve vesile kavramlarına değindik. Makâsıd ve vesâil arasındaki münasebeti açıklayarak hadislere yansıyan birkaç örneği verdik. Bu bölümde, Hz. Peygamber'in hayatında çok önemli bir yere sahip olan ve onun günlük hayatının bir parçası haline gelen, diş temizlenmesinde kullanılan misvak aletine değinilecektir. Öncelikle misvakın anlamı ve tarihçesi üzerinde durulacak, misvakın hazırlanması ve kullanılmasına değinilerek, Hz. Peygamber'in hayatında misvakın yeri ve öneminden bahsedilecektir. Kütüb-i Sitte'de geçen rivayetlerin yanı sıra diğer kaynaklarımızda geçen misvakla ilgili rivayetler verilerek değerlendirilmesi yapılacaktır. Rivayetler makâsıd/vesâil açısından ele alınarak misvak aletinin araç mı yoksa amaç mı olduğu konusunda bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

2.1. MİSVAK

سوك kökünden türeyen “*Sivâk*” kelimesi sözlükte; bir şeyi ovmak, ovuşturmak, fırçalamak ve sürtmek anlamlarına gelmektedir. “*Misvak*” ise dişleri temizlemek için kullanılan alet anlamına gelir.¹⁵⁴ Rivayetlerde “*sivâk*” kavramı; hem fiil olarak kullanılmakta, hem de isim olarak diş temizleme aleti (diş fırçası) anlamında kullanılmaktadır.¹⁵⁵ Diş temizleme ilgili rivayetlerde *sivâk*ın yanı sıra يستن ve يشوص¹⁵⁶ gibi fiillerin kullanıldığı da görülmektedir.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 438-439; Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Trc. Ahmet Efe v.dğr.), Feza Yay., İstanbul 1994, I, 217; Reşit Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l Menâr*, Hey'etu'l-Mısriyetu'l-Amme, 1990, XI, 208.

¹⁵⁵en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Murî, *Şerhu'n en-Nevevî âlâ Sahih-i Muslim*, Dâru İhya-i Turâsi'l Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1392/1972, III, 142-143; İbn Hacer, Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el Askalânî eş-Şafîî, *Fethu'l Bâri*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 1379/1960, I, 355; Ebu Şâme el-Makdisî, Şihabud'din, Ebu Muhammed Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, *es-Sivâk ve mâ*

Misvak, ağız ve dişlerin temizlenmesinde kullanılmak üzere çeşitli ağaçların, özellikle *Erâk Ağacının*¹⁵⁸ (salvadora persica) dal veya köklerinden yapılan, bir ucu fırça şeklinde olan çubuk parçasına denilmektedir.¹⁵⁹ Başka ağaçların dallarından misvak yapılabildiği halde, misvak denildiğinde halk arasında diş temizliğinde kullanılan ve erâk ağacının dallarından yapılan fırça anlaşılmaktadır.¹⁶⁰

Zeytin ve hurma dalları gibi yumuşak ve lifli ağaçlardan da misvak yapılabilmektedir. Ancak nar, reyhan gibi güzel kokulu ağaç dallarıyla, arpa sapı, kamış çubuğu ve buna benzer şeylerle dişleri misvaklamak doğru olmaz. Çünkü bunlar diş etlerine zararlı olduğu gibi dişleri de temizlemezler. Dişleri temizlemek için en uygun olanı, erâk ağacının veya yumuşak ve lifli ağaçların dal ve köklerinden yapılan misvak çubuklarıdır.¹⁶¹ Ancak misvak çubuklarıyla da dişleri uzun süre fırçalamak diş etlerine zarar vereceğinden dişler, uzun süre fırçalanmamalıdır.¹⁶² İslam âlimleri zeytin ve hurma gibi yumuşak ve lifli ağaçların dallarından misvak yapılabileceğini bunun yanında sert yapılı ağaçlardan misvak yapılmaması gerektiğini belirtirken sivak veya misvakın belli bir ağacın ismi olmadığını ve bu kelimenin fırçalamak veya fırça anlamına geldiğini göstermişlerdir.¹⁶³ Muhtemelen Hz. Peygamber hem sağlık açısından hem de kullanım kolaylığı açısından uygun olan erak ağacının dallarından yapılan misvakı kullanmayı tercih etmiştir.

İslam âlimleri, Peygamber'imizin (sav) sürekli kullanmış ve tavsiye etmiş olmasından dolayı misvakın birçok faydasının olduğunu ve faziletlerini dile getirmişlerdir. Bu konuda İbn Kayyim el-Cevziyye, "*et-tibbu'n nebevi*" adlı

Eşbehe Zâke, (Tah. Ahmed el-İsevî- Ebu Huzeyfe), Dâru Sadabe li Turâsi Tanta 1990, s. 48; Heyet, *Hadislerle İslam*, DİB Yay., II. Baskı, Ankara 2013, XII, 453-454.

¹⁵⁶ Buhâri, *Vudu'*, 73.

¹⁵⁷ Buhâri, *Vudu'*, 73, *Cuma*, 8.

¹⁵⁸ Misvâk için en uygun olan *Erâk Ağacı*, 1-2 metre yükseklikte tüysüz ve dikensiz bir çalı ve nar ağacı görünümünde olup ömrü iki ila üç senedir. Yaprakları 3-7 cm uzunlukta karşılıklı ve parlak görünümlüdür. Çiçekleri dört parçalı, yeşilimsi sarı renkli ve küçük, meyvesi ise nohuta benzer, üzüm salkımı şeklinde ve olgunlaştıkça siyahlaşan kırmızı renkte olup yenilmektedir. Kurutulmuş gövde, dal veya kök parçalarından misvakın elde edildiği *Erâk Ağacı*, Kuzey Afrika, Sudan, Mısır, Arap yarımadası, İran, Pakistan ve Hindistan'ın sıcak ve ekvatorial bölgelerinde yetişir. Geniş bilgi için bkz. Ebu Şâme, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁵⁹ Baytop, Turhan, "*Misvak*", *DİA*, XXX, 190; Karagöz, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2010, s. 448.

¹⁶⁰ Kırbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁶¹ Zuhayli, *a.g.e.*, I, 217.

¹⁶² En-Nevevi, *a.g.e.*, III, 142.

¹⁶³ Kırbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 103-104.

kitabında misvakın şu faydalarından bahsetmiştir. Misvak; ağız temizler, görmeyi keskinleştirir, diş etlerini güçlendirir, dişleri beyazlatır ve çürümeyi önler. Yine misvak kullanmak; hazmı kolaylaştırır, mideye sıhhat verir ve balgamı azaltır. Misvak kullanan kişi ise Allah'ı (cc) razı eder, melekleri sevindirir ve iyiliklerini artırır.¹⁶⁴Misvakın bu faydalarının yanında bazı hadislerde misvakla kılınan namazın, misvaksız kılınan namazdan yetmiş kat daha faziletli olduğu rivayet edilmiştir.¹⁶⁵

Misvak üzerinde yapılan araştırmalar, onun dişleri güçlendiren ve çürümeyi önleyen, lekelerle karşı etkili, dişleri parlatan, anti septik özelliği olan, diş etlerini sıkılaştıran, ağız içi salgısını dengeleyen, iltihap kurutucu ve dişleri beyazlatıcı özelliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca misvakın içinde; florid, alkaloid, silis, kalsiyum, fosfor, magnezyum, potasyom, sodyom, silfür, kükürtdioksit, tannik asit v.b. faydalı maddeler olduğu da belirtilmiştir. Bu maddelerin ağız ve diş sağlığı yanında vücudun diğer organlarına da olumlu etki yaptığı ortaya konulmuştur.¹⁶⁶

Yine misvak ağacının mikrop öldürücü kimyevi madde taşıdığı, temiz tutulduğu takdirde içinde bakteri barındırmadığı, ihtiva ettiği maddelerin tükürükteki kimyevi dengeyi bozmadığı ve dişlerin mekanik temizliğinde önemli rol oynadığı söylenmiştir.¹⁶⁷

Yukarıdaki bilgilerin yanı sıra misvak kullanmanın hikmeti ve faziletleriyle ilgili bazı rivayetler bulunmakta ancak bu tür rivayetlerin hiç birisi sahih kaynaklarımızda geçmemektedir. Ayrıca misvakın fayda ve hikmetleriyle ilgili günümüzde yapılan bilimsel çalışmalar yapılmış olsa da, ikna edici bilgilerin ortaya konulmadığı görülmektedir. Buna rağmen bazı firmalar misvakın özünden

¹⁶⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub b. Sa'd Şemseddin, *et-Tıbbu'n Nebevî*, (Tah. Seyyid el-Cemîlî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, s. 244.

¹⁶⁵ İbn Hanbel, *el-Müsned*, XXXIII, 361; Burada şunları söylemekte yarar görüyoruz: Misvakın fayda ve faziletleriyle ilgili hadisleri Kütüb-i Sitte kaynaklarında tespit edemedik. Genellikle bu rivayetler, tıp kitaplarında ve diğer hadis kaynaklarımızda bulunmaktadır. Misvak kullanmaya teşvik etmek için bu tür rivayetler bazılarınca sık sık kullanılmaktadır.

¹⁶⁶ Baytop, "Misvak", *DİA*, XXXII, 191.

¹⁶⁷ Karagöz, *a.g.e*, s. 448.

ürettiklerini iddia ettikleri diş macunlarını ilaç gibi sunmakta, misvakı istismar etmekte ve Müslümanların dini duygularını kendi menfaatlerine kullanmaktadır.¹⁶⁸

2.2. MİSVAKIN TARİHÇESİ

İnsanlar var olduğundan beri çeşitli ihtiyaçları için sürekli alet ve araçlar üretmiştir. Diş temizliği için kullanılan aletler de dönem ve şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Çeşitli ağaç dallarından yapılan misvakların İslamiyet'ten önce kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle erâk ağacından yapılan misvak çubuklarının diğer bitki dallarından daha sağlıklı ve temizleyici olması daha yaygın olarak kullanılmasına vesile olmuştur.

Erâk ağacından elde edilen misvakla dişlerin temizlenmesi oldukça erken dönemlere rastlamaktadır. İlk olarak m.ö. 7000'li yıllarda Babiller tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Romalıların dişlerini ovalamak ve dişlerine masaj yapmak için, aynı zamanda kürdan olarak da kullandığı misvakın, antik Mısır'da da kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁶⁹

Ayrıca Sudan'da bulunan ve milattan önceki devirlere ait bir diş üzerinde yapılan incelemeler, misvakın çok eski dönemlerden beri kullanıldığını göstermektedir.¹⁷⁰

Eski Arap şiirlerinde geçtiği üzere Câhiliyye döneminde Arapların, dişlerin beyaz ve parlak olması için misvak kullandıkları bilinmektedir. Bunun yanında bazı bitki dallarını kürdan olarak kullandıkları söylenmiştir.¹⁷¹

Misvâk, yetiştiği bölgelerde eski zamanlardan beri kullanıldığı gibi, İslam'ın gelişiyle kullanımı Hz. Peygamber'in ısrarlı tavsiyeleri üzerine dini bir görev olarak yaygınlık göstermiş ve süreklilik kazanmıştır. Müslüman botanik ve tıp bilginleri de eserlerinde misvak ağacının özelliklerine dair bilgilere yer vererek misvakın

¹⁶⁸ <http://www.gazetevatan.com/misvak-ozlu-dis-macununa-cifte-ceza-85412-gundem/> Erişim Tarihi: 25.01.2017.

¹⁶⁹ <http://onurozturk.com/dis-fircasinin-tarihi>, erişim tarihi: 08.01.2016.

¹⁷⁰ Baytop, "*Misvak*", s. 190.

¹⁷¹ Baytop, "*Misvak*", s. 190.

kullanımının yaygınlaşmasında katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca erâk ağacının yanı sıra başka ağaçların dallarından da misvakın yapıldığını belirtmişlerdir.¹⁷²

2.3. MİSVAKIN HAZIRLANIŞI VE KULLANILIŞI

Erâk ağacının dal ve köklerinden kesilen misvak çubuklarının uç tarafı 1-2 cm uzunluğunda kabuğu soyulur. Kabuğu soyulan kısım bir müddet suda bekletilerek yumuşatılır. Daha sonra çekiç gibi sert bir şeyle dövülerek ya da çiğnenerek uç kısmındaki lifler meydana çıkarılır ve fırça haline getirilir. Gerekliğinde lifler keskin bir bıçakla bölünüp daha yumuşak fırçalar da elde edilebilir.¹⁷³

Bu şekilde hazırlanan misvak çubuklarıyla dişler ovulduğunda, telleri dişleri temizleyip parlattığı gibi ağızda da hoş bir tat bırakır. Ancak misvak, bir diş fırçası kadar uzun süre kullanılamaz çünkü telleri yumuşar ve ağza verdiği tat bir süre sonra kaybolur. Bu durumda misvakın fırça kısmı kesilerek yeni bir fırça elde edilir. Misvakı bu şekilde sürekli yenileyerek kullanmak daha hijyenik ve sağlık açısından daha faydalıdır.¹⁷⁴

Hz. Peygamber'in uygulamasına göre dişler, sağ taraftan başlanarak enlemesine doğru misvaklanır.¹⁷⁵ Misvak önce ön dişlerden arkadaki azı dişlerine doğru götürülür, oradan ortalara doğru, ondan sonra da sol taraftaki dişlere doğru getirilerek dişler fırçalanır. Bunun yanında dişler aşağıdan yukarıya doğru uzunlamasına da misvaklanabilir. Ancak bu şekilde dişleri misvaklamak, diş aralarını kanattığı ve diş etlerine zarar verdiği için mekruh sayılmıştır.¹⁷⁶

Diş temizliği kadar misvakın da temiz tutulması önemlidir. Temiz tutulmayan misvakın fırça kısmında mikropların oluşması ve bu şekilde kullanılan misvakın insan sağlığını olumsuz etkileyeceği muhakkaktır. Dolayısıyla dişler fırçalandıktan sonra misvak mutlaka yıkanmalı ve temiz bir şekilde muhafaza edilmelidir.¹⁷⁷ Bir

¹⁷² Özel, "*Misvak*", 191.

¹⁷³ Baytop, "*Misvak*", s. 191; Ebu Şâme, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁷⁴ Ataseven, Asaf, "*Misvak-Diş Fırçası*", *İslam Medeniyeti Derg.*, Sayı XII, Şubat 1968, s. 43.

¹⁷⁵ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l Kasım, *el-Mu'cemu'l Kebir*, (Tah. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi) Mektebetu'l Ulum ve'l Hikem, Musul 1404/1983, II, 47.

¹⁷⁶ Zuhayli, *a.g.e.*, II, 217-218.

¹⁷⁷ Günümüzde misvakın temiz kalması için özel kılıflar ve kalem şeklinde kutular tasarlanmaktadır. Bu kılıflar ve kutular hem misvakın temiz kalmasını sağlamakta hem de taşınmasını kolaylaştırmaktadır.

hadiste Hz. Peygamber'in dişlerini fırçaladıktan sonra misvakını yıkaması için Hz. Aişe'ye verdiği bildirilmektedir. Hz. Aişe de Hz. Peygamber'in misvakını yıkamadan önce teberrüken dişlerini misvakladığını daha sonra yıkayıp tertemiz bir şekilde Hz. Peygamber'e geri verdiğini söylemektedir.¹⁷⁸ Misvakın kullanılmış tarafının belli sürelerde kesilip yenilenmesi, dişler fırçalanmadan önce ve fırçalandıktan sonra misvakın yıkanarak temiz tutulması sünnettir.¹⁷⁹

Başkasının misvakının kullanılıp kullanılmayacağı meselesi konusunda İslam âlimleri, misvak sahibinin izin vermesi durumunda caiz olduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁰ Ancak unutulmamalıdır ki günümüzde kullandığımız diş fırçaları misvak gibi değil ve sadece bir kişinin kullanabileceği şekilde üretilmektedir. Başkasının diş fırçasının kullanılması uygun olamamakla birlikte sağlık açısından da birçok problem meydana getirebilmektedir. Oysaki misvak ile yapılan diş fırçaları böyle değildir. Misvakın kullanılmış fırça kısmını kestiğimizde yeni ve taptaze bir başlığını açmamız mümkün olmaktadır. İslam âlimleri başkasının misvakının kullanılması durumunda, kullanılan tarafın tamamıyla kesilerek yeni başlığın açılması şartıyla caiz olduğunu dile getirmişlerdir. O dönemin şartları düşünüldüğünde imkânların kısıtlı ve seri bir üretimin olmadığı varsayıldığında İslam âlimlerinin böyle düşünmeleri hiç de yadırganacak bir durum olmamaktadır. Nitekim Hz. Aişe'nin rivayetinde belirtildiği gibi misvakın kullanılmış tarafının kesilip atılması ve yeni fırça kısmının açılması gerekmektedir. Çünkü rivayette bildirildiği üzere Hz. Aişe, kardeşi Abdurrahman'ın elindeki misvakı istemiş, kullanılmış tarafını kesip atmış ve yeni kısmını fırça haline getirerek tertemiz bir şekilde Hz. Peygamber'e kullanması için vermiştir.¹⁸¹

Dâvud ez-Zâhirî (ö. 270/884) ve İshak b. Râhuye, (ö. 238/853) Hz. Peygamber'in her fırsatta misvak kullanması ve ısrarlı tavsiyelerinden dolayı dişleri misvakla temizlemeyi farz kabul etmişlerdir.¹⁸² Hatta İbn Râhuye, misvakın kasten terk edilmesinin namazın bozulmasına sebep olacağını belirtmektedir.¹⁸³ Ancak Hz.

¹⁷⁸ Ebu Dâvud, *Tahâret*, 28.

¹⁷⁹ Ebu Dâvud, *Tahâret*, 28; Beşar, Muhammed Ali, *es-Sivak*, Dâru'l Menâre, Cidde 1994, s. 35.

¹⁸⁰ en-Nevevî, *a.g.e.*, III, 142; Beşar, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁸¹ Buhârî, *Megâzi*, 78.

¹⁸² En-Nevevî, *a.g.e.*, III, 142.

¹⁸³ En-Nevevî, *a.g.e.*, III, 142.

Peygamber'in bu konuda kesin bir emri olmadığından dört mezhep, misvak kullanmanın sünnet olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Hanefiler ve Mâlikîler misvakı abdestin sünnetlerinden sayarken, Hanbelîler ve Şafîiler misvak kullanmayı abdestin dışında müstakil bir sünnet kabul ederler.¹⁸⁴

Misvak kullanmak için belli bir zaman dilimi şart koşulmamıştır. Her istendiğinde misvakla dişlerin temizlenmesinin sünnet olduğu söylenmiştir.¹⁸⁵ Ancak İslam âlimleri, misvakla ilgili hadislerden yola çıkarak bazı durumlarda misvak kullanmanın daha faziletli ve müekked sünnet olduğunu belirtmişler ve bu durumları şöyle sıralamışlardır: Abdest Alındığında, Namaz Kılınacağı Vakit, Kur'an Okunacağı Zaman, Uykudan Uyanıldığı Zaman, Dişler Sarardığında, Eve Giriş ve Çıkışlarda, Ölüm Anında, Dişler Sarardığında, Oruçlu Olduğunda, Cuma Günleri.¹⁸⁶

2.4. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA MİSVAKIN YERİ VE ÖNEMİ

İslam dini maddi ve manevi temizliğe büyük önem vermiş, Kur'an'ın birçok ayeti ve hadislerde temizliğe sıkça vurgu yapılmıştır. Fıkıh ve Hadis kitaplarının bir bölümü temizliğe tahsis edilerek¹⁸⁷ temizlik konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Peygamber'imizin (sav) sünnetinde ağız ve diş temizliğine ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü ağız ve diş temizliği, insan sağlığı açısından çok önemlidir. Tıbbi veriler, diş çürüklerinin çeşitli hastalıklara sebep olduğunu ve hastalıkların birçoğunun ağızımızla doğrudan ilgili olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸⁸

Hiz. Peygamber, diş temizliğinin fitrattan¹⁸⁹ olduğunu bildirmiş, her fırsatta ağız ve diş temizliğini yaparak bu konuda ümmetine örnek olmuştur. Sünnete baktığımızda Hiz. Peygamber'insik sık dişlerini misvakladığını ve bunu günlük

¹⁸⁴ Özel, "*Misvak*", s. 191.

¹⁸⁵ eş-Şafii, Muhammed b. İdris Ebu Abdullah, *el-Ümm*, Daru'l Ma'rife, Beyrut h. 1393, I, 23.

¹⁸⁶ En-Nevevî, *a.g.e.*, III, 142; Ebu Şâme, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁸⁷ Öğüt, Salim, "*Tahâret*", *DİA*, XXXIX, 382.

¹⁸⁸ Heyet, *Hadislerle İslam*, XII, 454.

¹⁸⁹ Muslim, *Tahâret* 56; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 29; Tirmizî, *Edeb*, 14.

hayatının bir parçası yaptığını görüyoruz.¹⁹⁰ Bu hususu ilgili hadislerden örnekler vererek açıklamak istiyoruz.

Bir hadiste Peygamber’imiz (sav) “*Misvak kullanınız. Zira misvak ağız temizleyen ve Rabbi razı eden bir alettir. Cebrail her gelişinde bana misvak kullanmayı tavsiye etti. Öyle ki, bana ve ümmetime farz kılacağından korktum. Ümmetime zorluk vereceğinden korkmamış olsaydım misvak kullanmalarını emrederdim. Ben o kadar çok misvak kullanırdım ki, dişlerimin aşınacağından korkardım*”¹⁹¹ buyurmaktadır. Bazı sahâbiler, Peygamber’imizin dişlerinin inci gibi parladığını ve oruçluyken bile günde kaç defa dişlerini misvakladığını sayamadıklarını söylemişlerdir.¹⁹²

Hiz. Aişe’nin haber verdiğine göre geceleyin birkaç kez dişlerini temizleyen Hiz. Peygamber “misvak ve abdest suyunu akşamdan hazırlatır, sabah uyanınca ilk iş olarak abdest alır, dişlerini misvaklar ve sabah namazını kılardı.”¹⁹³ Huzeyfe de “Hiz. Peygamber’in uykudan kalktığında ilk işinin dişlerini misvakla temizlemek” olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁴ Bundan anlaşılıyor ki Hiz. Peygamber geceleyin bile diş temizliğini ihmal etmiyor, uykudan her kalktığında mutlaka dişlerini misvakla temizliyor ve güne öyle başlıyordu. Sadece gece uykusundan kalktığında değil, gündüz uykusundan kalktığında da mutlaka abdestle birlikte dişlerini temizlediği¹⁹⁵ gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamber her namazdan önce dişlerini mutlaka misvaklardı. İbn Abbas’tan gelen bir rivayette Hiz. Peygamber’in geceleyin ikişer rekât namaz kıldığı ve her iki rekâttan sonra ağız ve diş temizliği yaptığı söylenmektedir. Yine teheccüd namazına her kalktığında mutlaka dişlerini misvakladığı rivayet edilmiştir.¹⁹⁶ Ebu Hureyre’nin rivayetinde ise Hiz. Peygamber “*Ümmetimin zorlanacağından endişe etmeseydim, onlara her namaz vaktinde misvakla dişlerini temizlemelerini*

¹⁹⁰ İlgili bazı rivayetler için bkz: Buhârî, *Cuma*, 3-7, *Meğâzi*, 78; Muslim, *Tahâret*, 15; Nesâî, *Kıyâmu’l-Leyl*, 43; Tirmizî, *Nikâh* 2; İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

¹⁹¹ İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

¹⁹² İbn Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 447.

¹⁹³ Muslim, *Musâfirin*, 139; İbn Mâce, *İkâmet*, 123.

¹⁹⁴ Buhârî, *Vudu*, 73; Muslim, *Tahâret*, 47; Nesâî, *Tahâret*, 2.

¹⁹⁵ Muslim, *Tahâret*, 48.

¹⁹⁶ Buhârî, *Teheccüd*, 9; Muslim, *Tahâret*, 46.

*emrederdim*¹⁹⁷ buyurmuştur. Diğer bir rivayette de her abdest alındığında dişlerin misvaklanması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁹⁸

H. Peygamber sadece kendisi dişlerini misvaklamakla yetinmeyip bu konuda sürekli sahabîlere tavsiye ve telkinlerde bulunarak onları diş temizliği konusunda teşvik etmiştir. Bir rivayette "*Misvak kullanma hakkında size pek çok tavsiyede bulundum*"¹⁹⁹ buyurarak bu hususu ısrarlı bir şekilde dile getirmektedir. Zeyd b. Halid gibi bazı sahabîler, H. Peygamber'in bu ısrarlı tavsiyelerinden dolayı misvakı, kâtiplerin kalemi gibi kulaklarının üstünde taşır her namaza durduklarında dişlerini misvaklardı.²⁰⁰

Ağız ve diş temizliği sadece kişisel değil, aynı zamanda sosyal bir sorumluluktur. Çünkü ağız kokusu ve bakımsız dişlerin kötü görüntüsü insanlara rahatsızlık verir. Bu durum özellikle ailede bulunan fertlerin arasındaki ünsiyeti zedeleyici bir etki yapabilmektedir.²⁰¹ Ağız kokusunun boşanmalara sebep olduğu ve bazı ülkelerde bu sorunu gidermek için yılda milyarlarca para harcandığı düşünülürse ağız ve diş temizliğinin ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.²⁰² Bu durumun farkında olan H. Peygamber eve her girdiğinde diş temizliğini yapmayı ihmal etmezdi. "Peygamber (sav) evine girdiğinde yaptığı ilk iş nedir?" diye soran bir sahabîye, H. Aişe "dişlerini misvaklardı"²⁰³ diye cevap vermiştir. O, temizlik alışkanlığı olmayan kimseleri "*size ne oluyor da benim yanıma dişleriniz sararmış bir halde misvak kullanmadan geliyorsunuz*"²⁰⁴ buyurarak onları misvak kullanma konusunda uyarır, misvak kullanmanın ağız ve dişleri temizleyeceğini ve Allah'ın (cc) rızasına vesile olacağını belirtirdi.²⁰⁵ Yine bir gün ihtiyaçlarını arz etmek üzere O'nun (sav) huzuruna gelen iki kişiden biri konuşmaya başladı. Ağzının koktuğunu fark eden H. Peygamber onu "*Misvak kullanmıyor musun?*"²⁰⁶ diye uyararak ağızını temiz tutması gerektiğini ifade etmiştir. Cuma namazları gibi insanların toplu halde

¹⁹⁷ Buhârî, *Cuma*, 8; *Savm*, 27; Muslim, *Tahâret*, 42.

¹⁹⁸ Buhârî, *Savm*, 27.

¹⁹⁹ Buhârî, *Cuma*, 8; Nesâî, *Tahâret*, 5.

²⁰⁰ Ebu Dâvud, *Tahâret*, 25.

²⁰¹ Heyet, *Hadislerle İslam*, XII, 454.

²⁰² Yılmaz, H. Hüseyin, "*Peygamber'imizin (sav) Sünnetinde Ağız Hijyeni ve Misvak*", *Yeni Ümit Derg.*, 2012, Yıl 25, Sayı 97, s. 16-19.

²⁰³ Muslim, *Tahâret*, 43; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 27.

²⁰⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 422.

²⁰⁵ Nesâî, *Tahâret*, 4.

²⁰⁶ İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 232.

ifa ettiği ibadetlere giderken ağız ve diş temizliğine dikkat edilmesi gerektiğini belirten Hz. Peygamber,²⁰⁷ böyle durumlarda soğan ve sarımsak gibi ağız kokusu yapan yiyeceklerden de uzak durmayı tavsiye etmiştir.²⁰⁸

Ebu Musa el-Eş'arî; *“Kendisinden binek istemek maksadıyla Hz. Peygamber’in huzuruna gittim. Misvakın bir ucu dilinin üzerinde idi ve dilini misvaklıyordu”*²⁰⁹ diyerek Hz. Peygamber’in dilini misvakladığını haber vermiştir. Çünkü ağız kokusunu oluşturan şeylerden birisi de dilin üzerinde biriken bakterilerdir.²¹⁰ Bundan dolayı Hz. Peygamber diş temizliği yanında mübarek dilini de misvaklayarak ağız ve diş temizliğine gereken titizliği göstermiştir. O, diş temizliğinde kullanılan misvakı bir an olsun yanından ayırmaz, misvak olmadığı zamanlar da gerekirse parmaklarla da olsa mutlaka dişlerin temizlenmesi gerektiğini tavsiye ederdi.²¹¹

Hayatı boyunca temizliğine dikkat eden Hz. Peygamber ölüm anında bile diş temizliğini ihmal etmemiş son nefesini verirken bile misvak kullanmayı elden bırakmamıştır. Hz. Aişe bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“...Yanıma (kardeşim) Abdurrahman geldi. Elinde misvak vardı. Ben Rasulullah’a (sav) destek olmuştum (bana yaslanıyordu). Gördüm ki, Rasulullah (sav) onun misvakına doğru bakıyor. Ben O’nun misvakı sevdiğini biliyordum. Bundan dolayı, “Onu sana getireyim mi?” diye sordum. Rasulullah (sav) başıyla işaret ederek “Evet” dedi. Ben de Abdurrahman’dan misvakı alarak kendisine verdim. Kullanmak istedi ancak misvak sert olduğundan kullanamadı. Ben, “Misvakı yumuşatayım mı?” dedim. Başıyla işaret ederek, “Evet” buyurdu. Nitekim (dişlerimle ezerek) misvakı yumuşattım ve kendisine verdim. Rasulullah (sav) misvakı dişleri üzerinde gezdirdi.”*²¹²

Ağız ve diş temizliği, Hz. Peygamber için o kadar önemli bir meseledir ki son anlarında bile bunu ihmal etmediği görülmektedir. Misvakla ilgili sadece bu hadis bile Hz. Peygamber’in ağız ve diş temizliğine ne kadar önem verdiğini göstermek

²⁰⁷ Malik b. Enes, *Tahâret*, 32.

²⁰⁸ Buhârî, *Ezan*, 160, *Et’ime*, 49, *İsti’zân*, 24; Muslim, *Mesâcid*, 73.

²⁰⁹ Ebu Davud, *Tahâret*, 26.

²¹⁰ Yılmaz, H. Hüseyin, *a.g.m.*, s. 17.

²¹¹ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu’l Kasım, *el-Mu’cemu’l Evsat*, (Tah. Tarık b. Abdullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Dâru’l Haremeyn, Kahire 1415, VI, 288.

²¹² Buhârî, *Megâzi*, 78.

için yeterlidir. Hayatı boyunca ashabına temizliğin önemini vurgulayan Hz. Peygamber, son anlarında yine, ümmetine ağız ve diş temizliğini öğütlemiştir.²¹³

Aslında misvak kullanmak, Hz. Peygamber için sadece bir diş temizleme aracıydı. Burada önemli olan dişlerdeki yemek kırıntılarının temizlenmesi, ağız kokusunun giderilmesi, böylece kişinin hem kendini iyi hissetmesi hem de çevresindekileri rahatsız etmemesidir. Bu durumda Hz. Peygamber'in misvakla ilgili uygulama ve ısrarlı tavsiyelerinin maksadının ağız ve dişleri temizlemek olduğu anlaşılmaktadır. Bu temizlik misvak aracıyla yapılabildiği gibi şartlara göre parmaklarla, macunla, fırçayla ve daha başka araçlarla da yapılabilir.²¹⁴

2.5. MİSVAK HADİSLERİ

Çalışmamız neticesinde Kütüb-i Sitte'de on yedisahâbî tarafından misvakla ilgili seksen sekiz²¹⁵ rivayetin nakledildiğini tespit ettik. Tespit ettiğimiz rivayetlerin tekrarlarını çıkarttığımızda yirmi yedi rivayet kalmaktadır. Bunun dışında diğer hadis kaynaklarımızda da misvakla ilgili onlarca rivayet nakledilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde tespit ettiğimiz misvakla ilgili rivayetleri iki başlık altında vereceğiz. Birinci kısımda misvakla ilgili Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçen rivayetleri ele alacağız. İkinci kısımda ise diğer kaynaklarımızda geçen ve genellikle misvakın fayda ve faziletleri ile ilgili olan rivayetleri ele alıp değerlendirme yapacağız.

2.5.1. Kütüb-i Sitte'de Geçen Misvak İle İlgili Hadis Rivayetleri

Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçen seksen sekiz rivayetten tekrarları çıkardığımızda yirmi yedi rivayet kalmaktadır. Biz bu rivayetleri içerikleri itibarıyla on iki konuya ayırabildik. Konularına bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında bütün rivayetlerde genellikle misvakın amacı ve işlevi üzerinde durulduğu görülmektedir. Misvak aletinin fayda ve faziletlerine ise neredeyse hiç değinilmemektedir. Şimdi başlıklarıyla birlikte bu hadislere bir göz atalım.

²¹³ Heyet, *Hadislerle İslam*, VII, 453.

²¹⁴ Heyet, *Hadislerle İslam*, VII, 456.

²¹⁵ Misvakla ilgili rivayetlerin sayısı ile ilgili farklı bir değerlendirme için bkz: es-San'ani, Muhammed b. İsmail el-Emir, *Subulu's-Selam Şerhi Buluğu'l Meram*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2009, s. 45.

2.5.1.1.Uykudan Her Uyanıldığında Dişleri Misvaklama

Bu konudaki rivayetler, Hz. Peygamber'in güne temizlikle başladığını göstermektedir. Onun uykudan uyandığında yaptığı ilk iş, abdest alıp dişlerini misvakla temizlemektir. Bunu aşağıda gelen rivayetlerde açıkça görmek mümkündür.

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال : بت عند خالتي ميمونة فتحدث رسول الله صلى الله عليه و سلم مع أهله ساعة ثم رقد فلما كان ثلث الليل الآخر قعد فنظر إلى السماء فقال {إن في خلق السماوات والأرض واختلاف الليل والنهار لآيات لأولي الألباب} ثم قام فتوضأ واستن فصلى إحدى عشرة ركعة ثم أذن بلال فصلى ركعتين ثم خرج فصلى الصبح

İbn Abbas anlatıyor: “Bir gece teyzem Hz. Meymune'nin evinde kaldım. Rasulullah bir süre ailesiyle muhabbet edip uyudu. Gecenin üçte birinde kalktı, gökyüzüne bakarak şu ayeti okudu. “*Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde düşünen insanlar için elbette ayetler vardır.*”²¹⁶ Sonra kalkıp abdest aldı ve dişlerini misvakla temizledi. Sonra on bir rekât namaz kıldı. Ardından Hz. Bilâl ezan okudu. Rasulullah iki rekât namaz kıldı. Sonra dışarı çıktı ve sabah namazını kıldı.²¹⁷

عن سعد بن هشام قال قلت يا أم المؤمنين أنبئيني عن وتر رسول الله صلى الله عليه وسلم قالت: كنا نعد له سواكه وظهره فيبعثه الله لما شاء أن يبعثه من الليل فيتسوك ويتوضأ ويصلي ثمان ركعات لا يجلس فيهن إلا عند الثامنة فيجلس فيذكر الله تعالى ويدعو ثم يسلم تسليماً يسمعنا

Sa'd b. Hişam, “Ey müminlerin annesi bana Hz. Peygamber'in vitir namazı hakkında haber ver” dedim. O da, “biz O'nun (sav) misvak ve abdest suyunu yanına koyardık, Allah'ın dilediği vakitte kalkar, dişlerini misvaklar, abdest alır ve aralarda

²¹⁶ Âli İmran 3/190.

²¹⁷ Buhârî, *Tefsir*, 3; Ayrıca bkz. Ebu Dâvud, *Tahâret*, 30, *Salât*, 316; Muslim, *Kasru's Salât*, 26; Nesâî, *Kıyâmu'l Leyl*, 39.

oturmaksızın sekiz rekât namaz kılardı. Sekizinci rekâtın sonunda oturur, Allah'ı zikreder ve ona dua eder, sonra da selam verirdi"²¹⁸ diye haber verdi

عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم " كان يوضع له وضوءه وسواكه فإذا قام من الليل
تخلى ثم استاك "

Hz. Aişe naklediyor: "Hz. Peygamberin misvakı ve abdest suyu geceden hazırlanırdı. Uykudan uyandığında abdest alır sonrasında dişlerini misvakla temizlerdi."²¹⁹

عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم " كان لا يرقد من ليل ولا نهار فيستيقظ إلا تسوك
قبل أن يتوضأ "

Hz. Aişe anlatıyor: "Hz. Peygamber gece veya gündüz her uyandığında abdestten önce mutlaka dişlerini misvakla temizlerdi."²²⁰

عن حذيفة قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا قام من الليل يثوص فاه
بالسواك

Huzeyfe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber gece kalktığında ağzını misvakla temizlerdi.²²¹

عن ابن عباس قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالليل ركعتين ركعتين ثم
ينصرف فيستاك

İbn Abbas şöyle demiştir: "Rasulullah (sav), geceleyin ikişer rekât namaz kılar ve her namazda dişlerini misvakla fırçalardı."²²²

²¹⁸ Muslim, *Kasru's Salât*, 18; Nesâî, *Sıfatu's Salât*, 67, *Kıyâmu'l Leyl*, 39, 43; İbn Mâce, *İkâmetu's Salât*, 123.

²¹⁹ Nesâî, *Kıyâmu'l Leyl*, 43; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 30; Ayrıca bkz. Ebu Dâvud, *Salât*, 316.

²²⁰ Ebu Dâvud, *Tahâret*, 30.

²²¹ Buhârî, *Vudu'*, 73; Muslim, *Tahâret* 15; Nesâî, *Kıyâmu'l Leyl*, 10, *Tahâret* 2; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 30.

عن حذيفة رضي الله عنه: أن النبي صلى الله عليه و سلم كان إذا قام للتهجد من الليل يشوص فاه بالسواك

Huzeyfe şöyle nakletti: “Hz. Peygamber teheccüd namazı için gece kalktığında ağzını misvakla temizlerdi”.²²³

عن حذيفة قال: كنا نؤمر بالسواك إذا قمنا من الليل

Yine Huzeyfe'den şöyle rivayet edilmiştir: “Biz gece kalktığımızda dişlerimizi misvak ile temizlemekle emredildik.”²²⁴

عن شقيق قال: كنا نؤمر إذا قمنا من الليل أن نشوص أفواهنا بالسواك

Şakik şöyle demiştir: “Biz gece kalktığımızda ağızlarımızı misvak ile temizlemekle emrolunduk”²²⁵

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber'in gece veya gündüz fark etmeksizin uykudan her uyandığında misvakla diş temizliği yaptığı görülmektedir. Onun ağız ve diş temizliğine ne kadar önem verdiği misvak ve abdest suyunu geceden hazırlatmasından anlaşılmaktadır. Gerek vitir namazı kılacağı vakit, gerekse akşam namazları için kalktığında mutlaka dişlerini misvakla temizlemektedir. Hz. Peygamber'in bu konudaki titizliğini gören Şakik ve Huzeyfe uykudan uyanınca dişleri misvakla temizlemeyi bir emir olarak telakki etmişlerdir.

2.5.1.2. Eve Her Girildiğinde Dişleri Misvaklama

İnsan sosyal bir varlık olmasının yanı sıra geçimini sağlamak için çalışmak zorundadır. Dolayısıyla kişi, belli zaman dilimlerinde evden uzak olduğundan günlük temizliğini ister istemez aksatabilir. İşte Hz. Peygamber böyle zamanlarda eve gelir gelmez ilk iş olarak ağız ve diş temizliğini yapardı.

²²² İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

²²³ Buhârî, *Teheccüd*, 9, *Vudu'*, 73; Muslim, *Tahâret* 15; İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

²²⁴ Nesâî, *Kıyâmu'l Leyl*, 11.

²²⁵ Nesâî, *Kıyâmu'l Leyl*, 11.

عن المقدم بن شريح عن أبيه قال: سألت عائشة قلت بأي شيء كان يبدأ النبي صلى الله عليه
و سلم إذا دخل بيته ؟ قالت بالسواك

Mikdam b. Şureyh babasından şöyle rivayet etmektedir. (Babası), Hz. Aişe'ye
Rasulullah (sav) eve geldiğinde ilk yaptığı iş nedir? diye sordu. Hz. Aişe; “Dişlerini
misvaklardı” diye cevap verdi.²²⁶

2.5.1.3. Her Namazdan Önce Dişleri Misvaklama

Yapılan işler devamlı ve düzenli yapıldığında başarı sağlanır. Hz. Peygamber
yaptığı işlerde düzeni esas almış, ağız ve diş temizliği konusunda da aynı titizlikte
davranmıştır. Günde beş defa düzenli kılınan namazla birlikte dişlerini fırçalamış ve
bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur. Bazı hadislerde her namazla birlikte dişleri
fırçalamayı emretmeyi düşündüğü geçmektedir.

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم
بالسواك عند كل صلاة

Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
“Eğer ümmetime güçlük vermeyeceğini bilseydim, her namazda misvak
kullanmalarını emrederdim.”²²⁷

عن زيد بن خالد الجهني قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لولا أن أشق
على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة ولأخرت صلاة العشاء الى ثلث الليل قال فكان
زيد بن خالد يشهد الصلوات في المسجد وسواكه على أذنه موضع القلم من أذن الكاتب لا
يقوم الى الصلاة إلا أستن ثم رده الى موضعه

Zeyd b. Halid el-Cühenî (r.a.) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim,
dedi: “Ümmetime zorluk vereceğimden korkmasaydım her namazda misvak

²²⁶ Muslim, *Tahâret* 15; Nesâî, *Tahâret* 8; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 27; İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

²²⁷ Buhârî, *Cuma*, 7, *Temenna*, 9; Muslim, *Tahâret*, 15; Nesâî, *Tahâret* 7; İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

kullanmalarını emreder, yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim.” (Hadisin râvisi Ebu Seleme) dedi ki: Zeyd b. Halid, misvakı kâtiplerin kulaklarına kalem koydukları gibi koyarak namaz kılardı. Namaza başlamadan misvak kullanır sonra yerine koyar ve namaza başlardı.²²⁸

Mevkuf bir rivayette Hz. Ali, “Ağızlarınız Kur’an yoludur, onu misvakla temizleyiniz”²²⁹ buyurarak, Müslümanlara doğru yolu gösteren bir hidayet rehberi olduğu için Kur’an’ın okunması ve ezberlenmesini ibadet olarak görmüş ve bunu yaparken ağız ve dişlerin temizlenmesini tavsiye etmiştir.

2.5.1.4. Oruçluyken Misvak Kullanma

Hz. Peygamber hiçbir zaman günlük temizliğini ihmal etmez, ağız ve diş temizliğini oruçlu iken bile büyük bir titizlikle yerine getirirdi.

عن عبد الله بن عامر بن ربيعة عن أبيه: قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم مالا أحصي يتسوك وهو صائم

Âmir b. Rebia, babasından rivayetle şöyle demiştir: “Rasulullah’ı (sav) birçok defa oruçlu olduğu halde dişlerini misvakla temizlerken gördüm.”²³⁰

عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من خير خصال الصائم السواك

Hz. Aişe, Rasûlullah’ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*Oruçlunun hayırlı işlerinden birisi de misvak kullanmasıdır*"²³¹

Oruçlu insan uzun süre yemek yemediğinden ağız kokmaya başlar. Özellikle yemekten sonra dişler arasında kalan yemek kırıntıları ağızın daha da kokmasına sebep olur. Bunun farkında olan Hz. Peygamber oruçlu olduğu halde ağızını temizler ve dişlerini misvakla fırçalardı. Rivayetlerde Hz. Peygamber’in oruçlu olduğu halde dişlerini günde birkaç kez fırçaladığı anlaşılmaktadır.

²²⁸ Tirmizî, *Tahâret*, 18; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 25.

²²⁹ İbn Mâce, *Tahâret*, 7. İsnadındaki fazlalıktan dolayı zayıf kabul edilmiştir. Ancak tahkikini yapan Şeyh Albani sahih olduğunu belirtmektedir.

²³⁰ Tirmizî, *Savm*, 30; Ebu Dâvud, *Savm*, 26.

²³¹ İbn Mâce, *Savm*, 17.

2.5.1.5. Cuma Günü Temizliği Ve Misvak Kullanma

Hız. Peygamber'in haftanın bütün günlerinde günlük temizliğini titizlikle yaptığını biliyoruz. Cuma günü Müslümanlar için özel ve mübarek bir gün olduğundan Hız. Peygamber bu gün için maddi ve manevi temizliğine ayrı bir önem vermiştir.

عن أبي سعيد قال أشهد على رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الغسل يوم الجمعة

واجب على كل محتلم وأن يستن أن يمس طيبا إن وجد

Ebu Said el-Hudrî Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu haber vermektedir: "Cuma günü gusletmek her buluğa erene vaciptir. Misvak kullanması, bulunduğu takdirde koku sürünmesi de öyle."²³²

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (إن هذا يوم عيد . جعله الله

للمسلمين . فمن جاء إلى الجمعة فليغتسل . وإن كان طيب فليمس منه . وعليكم بالسواك)

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bu (Cuma günü) Allah'ın (cc) size bayram kıldığı bir gündür. Kim Cuma gününe ulaşırsa yıkansın. Kimde güzel bir koku varsa sürsün, size misvakı da öneririm."²³³

Bu iki rivayette görüldüğü gibi Cuma gününe diğer günlerden farklı olarak temizlik konusunda ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü Müslümanlar bu günde toplu olarak camilere gider, birlikte namaz kılar ve hutbe dinlerler. Bu gösteriyor ki temizlik sadece bireysel değil toplumsal boyutta da önem verilmesi gereken bir konudur.

2.5.1.6. Allah'ı Hoşnut etmek için Misvak Kullanma

Yüce Allah, (cc) insanı yaratmış ve ona sayısız nimet bahşetmiştir. Bahşettiği bunca nimetten dolayı insandan ibadet ve şükür gibi temel kulluk görevleri istemiştir. İşte insan bu görevleri yerine getirerek yüce Yaratıcısının rızasını almaya çalışmaktadır. Kur'an ve sünnet bu konuda insana yardımcı olmakta ve yüce

²³² Buhârî, *Cuma*, 3; Nesâî, *Cuma*, 6, 11; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 129.

²³³ İbn Mâce, *İkâmet*, 83.

Yaratıcısının rızasını kazanmak için gerekli olan görevleri detaylı bir şekilde ele almaktadır. İbadetlerin kabul edilmesi için temizlik şart olduğu gibi insanın fitratı gereği için de kaçınılmazdır. Hz. Peygamber'in sünnetine baktığımızda temizlik ile ilgili yüzlerce hadis rivayet edilmiştir. Bunların içinde ağız ve diş sağlığı ve temizliğine ayrı bir önem verilmiştir. Hatta Hz. Peygamber'in ağız ve diş temizliğinin Allah'ın rızasına vesile olacağını sıkça vurguladığı gelen rivayetlerden anlaşılmaktadır.

عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: السواك مطهرة للفم مرضاة للرب

Hiz. Aişe, Hiz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet eder: “*Misvak, ağız temizler ve Rabbi hoşnut eder.*”²³⁴

عن أبي أمامة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال (تسوكوا . فإن السواك مطهرة للفم مرضاة للرب . ما جاءني جبريل إلا أوصاني بالسواك . حتى لقد خشيت أن يفرض علي وعلى أمتي . ولولا أنني أخاف أن أشق على أمتي لفرضته لهم وإنني لأستاك حتى لقد خشيت أن أحفي مقادم في)

Ebu Umâme'den nakledildiğine göre Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Misvak kullanın çünkü misvak ağız temizler ve Rabbi razı eder. Cebrail (as) bana her geldiğinde misvakı, o kadar tavsiye etti ki bana ve ümmetime farz olacak diye endişelendim. Ümmetime zorluk verecek olmaktan endişe etmeseydim, onlara misvakı farz kılardım. Ben dişlerimi o kadar çok misvaklardım ki damaklarımın aşınacağından korkardım.*”²³⁵

2.5.1.7. Hiz. Peygamber Çok Tavsiye Ettiği İçin Misvak Kullanma

Kur'an ve sünnet, önemli görülen konularda sürekli tekrarlar yaparak teşvik ve tavsiyeleri ısrarla yapmaktadır. Ağız ve diş sağlığı ve temizliği de önemli görülen vazifelerdendir. Hiz. Peygamber bu konuda ümmetini teşvik ederek çokça tavsiyelerde bulunmuştur. Bunu şu rivayette görmek mümkündür.

²³⁴ Nesâî, *Tâharet*, 5.

²³⁵ İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : قد أكثرت عليكم في السواك

Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi: “*Size misvak hakkında çokça tavsiye ettim*”²³⁶

2.5.1.8. Peygamberlerin Ortak Sünnetine Uymak için Misvak Kullanma

Misvakın İslamiyet'ten önce de bilinip kullanıldığını daha önce ifade etmiştik. Bu durumu bize ulaşan rivayetler de teyit etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber kendisinden önceki peygamberlerin de misvak kullandıklarını bize haber vermekte ve misvak kullanmanın peygamberlerin ortak sünneti olduğunu dile getirmektedir.

عن أبي أيوب قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أربع من سنن المرسلين الحياء
والتعطر والسواك والنكاح

Ebu Eyyub (ra) Hz. Peygamber'den şöyle naklediyor: “*Dört şey peygamberlerin sünnetindedir: Hayâ duygusu, Güzel koku sürmek, Misvak kullanmak ve Nikâh kıymak.*”²³⁷

2.5.1.9. Diş Temizliğinin Yanında Dili de Misvaktama

Ağız sağlığı ve temizliği için dişlerin yanında dilin de temizlenmesi önem arz etmektedir. Çünkü dil üzerinde biriken bakteriler ağız kokusuna sebep olmaktadır. Sağlıklı bir ağız temizliği için dilin de ara ara fırçalanması gerekmektedir.²³⁸ Rivayetlerde Hz. Peygamber'in dil temizliğini yaparak ağız konusunda tam bir temizliği hedeflediğini görmekteyiz.

²³⁶ Buhârî, *Cuma*, 7; Nesâî, *Tâharet*, 6.

²³⁷ Tirmizî, *Nikâh*, 2.

²³⁸ Keçeli, Tülin İleri, *Çocuklardaki Halitozisin Ağız Sağlığı Ve Dil Fırçalama İle İlişkisinin Klinik Ve Mikrobiyolojik Olarak Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011, s. 9, 78-79; Ceylan, İlayda, “*Ağız ve Diş Sağlığına Bilinçli Yaklaşım*”, *Adana 2015 Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevi) Kongresi Bildirileri Kitabı*, s. 664.

عن أبي موسى قال: دخلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يستن وطرف السواك على لسانه وهو يقول عاً عاً

Ebu Musa (r.a.) şöyle rivayette bulunmuştur; “Hz. Peygamber’in yanına gittim, misvak kullanıyordu, misvakın bir ucu dilinin üzerindeydi “aa” “aa”²³⁹ diyordu”²⁴⁰

عن أبي بردة عن أبيه قال: أتيت النبي صلى الله عليه و سلم فوجدته يستن بسواك بيده يقول أع أع والسواك في فيه كأنه يتهوع

Ebu Bûrde, (r.a) babası (Ebu Musa el-Eş’arî)’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Rasulullah’ın (sav) yanına gitmiştim. Elindeki bir misvakla dilini misvaklıyordu ve “aa” “aa” diye bir ses çıkarıyordu, misvak ağzındaydı ve kusuyor gibiydi.”²⁴¹

2.5.1.10. Kullandıktan Sonra Misvakı Yıkama

İnsan, beden temizliğini yapmak için birçok temizlik aracına ihtiyaç duymaktadır. İnsanlık tarihine baktığımızda temizlik araçları için büyük bir çaba sarf edilmekte ve sürekli daha kullanışlı ve daha sağlıklı araçlar icat edilmektedir. Temizlik araçlarının temizleyici ve sağlıklı olması, bu açıdan çok önemlidir. Hz. Peygamber günün koşullarına göre dişler için en iyi temizlik aracı olarak misvakı önermiştir. Daha sağlıklı olması için misvakı kullandıktan sonra eşlerine yıkatıp temiz bir şekilde muhafaza etmiştir. Hz. Aişe’nin bu görevi severek yaptığı aşağıdaki hadisten anlaşılmaktadır.

عن عائشة أنها قالت كان نبي الله صلى الله عليه وسلم يستاك فيعطيني السواك لأغسله فأبدأ به فأستاك ثم أغسله وأدفعه إليه

²³⁹“aa” “aa”: Kusmayı ifade etmek için çıkarılan bir sesi ifade ediyor.

²⁴⁰ Nesâî, *Tahâret*, 3; Muslim, *Tahâret*, 15.

²⁴¹ Buhârî, *Vudu*, 73; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 26.

Hız. Aişe nakleliyor “ Hız. Peygamber misvakını yıkamam için bana verirdi, bende önce dişlerimi onun misvakıyla fırçalardım, sonra yıkayıp ona verirdim” ²⁴²

2.5.1.11. Fitratın Gereği Olarak Misvak Kullanma

Yüce Allah insanı en güzel şekilde²⁴³ ve belli bir fitrat²⁴⁴ üzere yaratmıştır. İnsan, biyolojik bir varlık olarak yaratıldığından, fitratı gereği hayatını devam ettirmesi ve sağlıklı bir yaşam sürmesi için belli bazı şeylere ihtiyaç duymaktadır. Bunlardan birisi de temizliktir. Hız. Peygamber bazı hadislerinde bunu vurgulayarak insanın fitratı gereği olarak yapması gereken şeylerden bahsetmiştir. İlgili hadislerde ağız ve diş temizliği de insanın fitratı olarak görülmüş ve bunu sağlıklı bir şekilde sağlaması için misvakın kullanılması tavsiye edilmiştir.

عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم (عشر من الفطرة قص الشارب وإعفاء اللحية والسواك والاستنشاق بالماء وقص الأظافر وغسل البراحم ونتف الإبط وحلق العانة وانتقاص الماء) يعني الاستنجاء قال زكريا قال مصعب ونسيت العاشرة إلا أن تكون المضمضة

Hız. Aişe şöyle dedi: “Rasûlullah (sav): “On şey fitrattandır; bıyıkları kısaltmak, sakal bırakmak, misvak kullanmak, buruna su çekmek, tırnakları kesmek, parmak aralarını yıkamak, koltuk altı kıllarını yolmak, etek tıraşı yapmak, su ile istinca yapmak” buyurdu. Zekeriyya, Musab’ın; “onuncuyu unuttum ancak mazmaza olabilir” dediğini söylemektedir.”²⁴⁵

عن عمار بن ياسر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من الفطرة المضمضة والاستنشاق والسواك وقص الشارب وتقليم الأظافر ونتف الإبط والاستحداد وغسل البراحم والانتضاح والإختتان

²⁴² Ebu Dâvud, *Tahâret*, 28.

²⁴³ Tin Suresi, 95/4.

²⁴⁴ Rum Suresi, 30/30.

²⁴⁵ Muslim, *Tahâret*, 16; Nesâî, *Zînet*, 1; Tirmizî, *Edeb*, 14; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 29; İbn Mâce, *Tahâret*, 8.

Ammar b. Yâsir'den nakledildiğine göre Rasulullah (sav): “Mazmaza, istinşak, misvak kullanmak, bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek, koltuk altı kollarını yolmak, kasıkları tıraş etmek, parmak aralarını yıkamak, istinca yapmak ve sünnet olmak fitrattandır” buyurdu.²⁴⁶

2.5.1.12. Son Nefeste Bile Dişleri Misvaklama

Ömrü boyunca temizliğe azami derecede önem veren ve pratik hayatında bunu en güzel şekilde uygulayan Hz. Peygamber, son nefesini verirken bile bu konuda ümmetine örnek olmuştur.

عن عائشة: دخل عبد الرحمن بن أبي بكر على النبي صلى الله عليه و سلم وأنا مسندته إلى صدري ومع عبد الرحمن سواك رطب يستن به فأبده رسول الله صلى الله عليه و سلم بصره فأخذت السواك فقضمته ونفضته وطيبته ثم دفعته إلى النبي صلى الله عليه و سلم فاستن به فما رأيت رسول الله صلى الله عليه و سلم استن استنانا قط أحسن منه فما عدا أن فرغ رسول الله صلى الله عليه و سلم رفع يده أو إصبعه ثم قال (في الرفيق الأعلى) ثلاثا ثم قضى وكانت تقول مات بين حاقنتي وذاقنتي

Hz. Aişe anlatıyor; Ebu Bekr'in oğlu Abdurrahman, Hz. Peygamber'in huzuruna girdi. Ben Peygamber'i göğsüme dayamıştım. Abdurrahman'ın yanında yaş bir misvak vardı, dişlerini misvaklıyordu. Rasulullah yüzünü ona çevirip baktı. Ben Abdurrahman'dan misvağı aldım, Dişlerimle yonttum ve ucunu yumuşattım. Sonra hazırladığım bu misvağı Peygamber'e verdim. O bununla dişlerini misvakladı. Rasulullah'ın bu kadar güzel diş misvakladığını daha önce hiç görmedim. Rasulullah misvaklamayı bitirince, hemen elini yahut parmağını yükselttikten sonra üç defa: "fi-Refiki'l-A'lâ" dedi, sonra vefat etti. Şöyle diyordu: “Gerçekten ölümün sıkıntıları var.”²⁴⁷

²⁴⁶ İbn Mâce, *Tahâret*, 8.

²⁴⁷ Buhârî, *Meğâzi*, 78, *Cuma*, 8, *Humus*, 4.

2.5.2. Diğer Kaynaklarda Geçen Misvakla İlgili Hadis Rivayetleri

Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçen misvak rivayetlerini verdikten sonra diğer hadis kaynaklarımızda geçen rivayetlerden bazılarını vermek istiyoruz.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فَذَكَرَ شَيْئًا قَالَ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْتِرُ السِّوَاكَ قَالَ حَتَّى ظَنَنَّا
أَوْ رَأَيْنَا أَنَّهُ سَيُنزَلُ عَلَيْهِ

1. Abdullah b. Abbas naklediyor: “Rasulullah o kadar çok misvak kullanırdı ki ona bunun hakkında ayet inecek zannederdik.”²⁴⁸

Açıklama; Eserin tahkikini yapan Şuayb Arnavut (ö.2016) rivayetin senedindeki et-Temîmî'nin cehaleti (kim olduğunun bilinmemesi) üzerine rivayetin senedinin zayıf olduğunu belirtmektedir.²⁴⁹

عن ابن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال السواك مطهرة للفم مرضاة للرب
ومجلاة للبصر

2. İbn Abbas, Rasulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu haber veriyor: “*Misvak ağzı temizler, Allah'ı razı eder ve gözlere ciladır.*”²⁵⁰

Açıklama; Nasıruddin el-Elbânî, (ö.1999)rivayetin “*Misvak ağzı temizler, Allah'ı razı eder*” kısmının birçok hadis kitabında geçtiğini ve rivayetin bu tariklerle sahih olduğunu belirtmektedir. Ancak rivayetteki “*gözlere ciladır*” kısmının sadece Taberânî'nin (ö.360/971) *Mu'cemu'l Evsat* adlı kitabında İbn Abbas'tan merfu bir rivayet olarak geçtiğini söylemekte ancak bu tarikle senedinde metruk ve zayıf ravilerin olduğunu belirterek rivayetin zayıf olduğuna işaret etmiştir.²⁵¹ Bu durumda “*gözlere ciladır*” kısmının sonradan rivayete idraç edildiği anlaşılmaktadır.

²⁴⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 348.

²⁴⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 348.

²⁵⁰ Taberânî, *Mu'cemu'l Evsat*, VII, 278.

²⁵¹ el-Elbânî, Muhammed Nasıruddin, *İrvâ'u'l-ğalîl fî tahrîci ehadisi Menari Sebil*, Mektebu'l İslami, 2. Baskı, Beyrut 1405/1985, I-VIII, s. I, 105.

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ فَضْلُ
الصَّلَاةِ بِالسَّوَاكِ عَلَى الصَّلَاةِ بِغَيْرِ سَوَاكٍ سَبْعِينَ ضِعْفًا

3. Peygamberin eşi Hz. Aişe, Rasulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu naklediyor: “*Misvakla kılınan namaz, misvaksız kılınan namazdan yetmiş kat daha faziletlidir*”.²⁵²

Açıklama; Şuayb Arnavut, bu rivayetin senedinin munkatı olduğunu belirterek, zayıf bir rivayet olduğunu söylemektedir.²⁵³

عن عائشة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: السواك مطهرة للفم مرضاة للرب وقال إن
في الحبة السوداء شفاء من كل داء إلا السام قيل يا رسول الله وما السام فقال الموت

4. Hz. Aişe, naklediyor; Rasulullah (sav) “*Misvak ağzı temizler, Rabbi razı eder ve yine şöyle dedi Çörek otu sam hariç her derde devadır.*” Sam nedir diye, soruldu? O (sav), “ölüm”dür.”²⁵⁴ buyurdu.

Açıklama; Eseri tahkik eden Hüseyin Selim Esed, bu rivayetin isnadının zayıf olduğunu belirtmektedir.²⁵⁵

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " عَلَيْكُمْ بِالسَّوَاكِ فَإِنَّهُ مَطَهْرَةٌ لِلْفَمِ،
مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ، مَفْرَحَةٌ لِلْمَلَائِكَةِ، يَزِيدُ فِي الْحَسَنَاتِ، وَهُوَ مِنَ السُّنَّةِ، وَيَجْلُو الْبَصَرَ، وَيُذْهِبُ
الْحَفَرَ، وَيَسُدُّ اللَّتَّةَ، وَيُذْهِبُ الْبَلْعَمَ، وَيُطَيِّبُ الْفَمَ "

5. İbn Abbas'tan Rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “*Size misvakı öneririm çünkü o; Ağzı temizler, Rabbi razı eder, melekleri sevindirir,*

²⁵² İbn Hanbel, *Müsned*, XXXXIII, 361.

²⁵³ İbn Hanbel, *Müsned*, Aynı yer.

²⁵⁴ İbn Râhûye, İshâk b. İbrahim Mahled el-Hanzâlî, *Müsned-u İshâk b. Râhûye*, (Tah. Abdulgafur b. Abdülhakk el-Belûşi), Mektebetu'l İman, Medine 1412/1991, II, 385; Ebu Ya'la, Ahmed b. Ali el-Musenî el-Mevsilî et-Temimî, *Müsnedu Ebî Ya'la*, (Tah. Hüseyin Selim Esed), Daru'l Me'mun Li't Turas, Dimeşk 1404/1984, VIII, 51.

²⁵⁵ Ebu Ya'la, *a.g.e.*, VIII, 51.

iyilikleri artırır, sünnettir, gözlere ciladır, diş çürüklerini giderir, diş etlerini güçlendirir, balgamı giderir, ağzı ferahlatır."²⁵⁶

Açıklama; Bu rivayet, Dârekutni'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde İbn Abbas'tan mevkuf bir rivayet olarak geçmektedir. Rivayetin devamında senedinde metruk ve zayıf ravilerin olduğu söylenmektedir.²⁵⁷

حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ تَمَّامٍ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَوَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ أُتِيَ فَقَالَ مَا لِي
أَرَاكُمْ تَأْتُونِي فُلْحًا اسْتَاكُوا لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْتُ عَلَيْهِمُ السِّوَاكَ كَمَا فَرَضْتُ عَلَيْهِمُ
الْوُضُوءَ

6. Ca'fer b. Temmam b. Abbas, babasından naklediyor: Rasulullah kendisine gelenlere şöyle buyurmuştur: *"Dişleriniz sararmış halde bana geliyorsunuz, dişlerinizi misvaklayın. Ümmetime zorluk verecek olmasaydım abdesti onlara farz kıldığım gibi misvakı da farz kılardım.*"²⁵⁸

Açıklama; Rivayetin senedinde bulunan Ebu Ali ez-Zerrad'ın meçhul bir ravi olduğunun belirtilmesi üzerine,²⁵⁹ eserin tahkikini yapan Şuayb Arnavut, rivayetin zayıf olduğunu söylemektedir.²⁶⁰

Diğer kaynaklarımızda geçen rivayetlerin daha çok misvakın faydalarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bunlar; Misvakla kılınan namazın yetmiş kat daha faziletli olduğu, misvakın gözlere cila olduğu, melekleri sevdirip iyilikleri artırdığı, diş çürüklerini giderdiği, diş etlerini güçlendirdiği, balgamı giderip ağzı ferahlattığıdır.

²⁵⁶ Beyhakî, Ahmed b. El-Huseyn b. Ali b. Musa el-Horasanî, *Şa'bu'l-İman*, Mektebetu'r Rüşd li'n Neşr ve't Tevzi', Riyad 1423/2003, IV, 281; Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebu'l Hasan el-Bağdadî, *Sünen-u ed-Dârekutnî, Taharet*, 18, (Tah. es-Seyid Abdullah Haşim Yemanî el-Medenî) Daru'l Ma'rife, Beyrut 1386/1966, I-IV.

²⁵⁷ Dârekutnî, *Taharet*, 18, I, 58.

²⁵⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 334.

²⁵⁹ İbn Hacer, Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el Askalânî eş-Şafii, *Lisânu'l Mîzan*, Müessesetu'l-e'lami li'l Metbu'at, 3. Baskı, Beyrut 1406/1986, V, s. 83.

²⁶⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 334.

2.6. MİSVAK RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kütüb-i Sitte ve diğer kaynaklarımızda geçen rivayetleri iki başlık altında verdikten sonra, rivayetleri; ilk ravilerine göre, rivayetlerin geçtiği kitap bölümlerine ve rivayetlerin içeriklerine göre değerlendirmek istiyoruz.

2.6.1. Rivâyetlerin İlk Râvilerine Göre Değerlendirilmesi

Sahih kaynaklarımızda misvakla ilgili seksen sekiz rivayet geçmektedir. Rivayetler on yedi farklı sahâbî tarafından nakledilmektedir. Kaynaklarda geçen ve sahâbî ravilerin rivayet sayılarına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

RİVAYETLERİN SAHABÎ RAVİSİ VE GEÇTİĞİ KİTAPLAR							
SAHABÎ RÂVİSİ	BUHÂRÎ	MUSLİM	TİRMİZİ	NESÂİ	EBU DÂVUD	İBN MÂCE	RİVAYET SAYISI
Hız. Aişe (ö. 58/678)	6	4	1	7	10	4	32
Huzeyfe (ö. 36/656)	2	2		5	1	1	11
Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88)	1	2		2	2	2	9
Ebu Musa el-Eş'ârî (ö. 42/662-63)	1	1		3	2		7
Ebu Hureyre (ö. 58/678)	2	1	1	1		1	6
Abdullah b. Ömer (ö. 73/692)	2	2			1		5
Ebu Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94)	1			2	1		4
Âmir b.Rebiâ (ö. 35/656)	1		1		1		3
Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712)	1			1			2
Zeyd b. Halidel-Cühenî (ö.83/702)			1		1		2
Ali b. Ebi Talib (ö.40/661)						1	1
Fadl b. Abbas (ö. 13 /634 ?)					1		1
Ammar b. Yâsir (ö.37/657)						1	1
Ebu Eyyub el-Ensârî (ö.49/669)			1				1
Ebu Umâme (ö.86/705)						1	1
Humeyd b.Abdurrahman b.Avî (ö. 105/723) ²⁶¹				1			1
Muğîre b. Şu'be (ö.50/670)					1		1
Rivayetlerin Toplamı	17	12	5	22	21	11	88

²⁶¹ Tabiiyendir, Abdurrahman b. Avf'ın oğludur. İlgili rivayetini bir sahâbîden naklettiğini söylemektedir.

Tabloda görüldüğü gibi Hz. Aişe'den otuz iki rivayet nakledilmiştir. Hz. Peygamberin eşi olması ve onunla daha çok vakit geçirmesi, Hz. Aişe'nin rivayetlerinin çok olmasına vesile olduğu söylenebilir. Hz. Aişe'den “*on şey fitrattandır*” rivayeti, Nesâî'nin *Sünen*'inde iki yerde Talk b. Habib tarafından maktu olarak nakledilmiştir.²⁶² Aynı rivayetin diğer tariklerinde ise senedin Hz. Aişe'ye dayandığı görülmektedir.²⁶³

Huzeyfe'den on bir rivayet nakledildiği görülmektedir. Ancak bu rivayetlerin ifade farklılıkları olmasına rağmen aynı rivayetin tekrarları olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bazı rivayetlerde “*gece kalktığında*” bazı rivayetlerde ise “*teheccüd namazı için kalktığında*” ifadeleri farklılık göstermektedir. Huzeyfe rivayetleri Şakik (ö.64/684) kanalıyla gelmektedir. Ancak Nesâî'nin *Sünen*'inde bir rivayet Huzeyfe'nin ismi zikredilmeden, Şakik'ten mürsel bir rivayet olarak nakledilmektedir.²⁶⁴

En çok hadis nakleden sahabîlerden Abdullah b. Abbas, misvakla ilgili dokuz rivayet nakletmiştir. Genelde aynı hadisin tekrarları olan bu rivayetler, hadis kitaplarında farklı konuların başlıkları altında nakledilmiştir.

Ebu Musa el-Eşari yedi, Ebu Hureyrealtı, Abdullah b. Ömer 'den iki farklı rivayetin tekrarları olarak beş, Ebu Said el-Hudrî de aynı rivayetin tekrarları olmak üzere dört rivayet nakletmiştir.

Âmir b. Rebiâ üç, Eness b. Mâlik ve Zeyd b. Halid el-Cühenî ikşer, diğer sahâbîler ise birer rivayet nakletmiştir.

Dört halifeden sadece Ali b. Ebi Talip'ten mevkuf tek bir rivayet nakledilmiştir. Ancak senedindeki fazlalıktan dolayı rivayet zayıf olduğu söylenmiştir.²⁶⁵

Yukarda gösterdiğimiz gibi Kütüb-i Sitte kaynaklarında misvakla ilgili seksen sekiz rivayetin nakledildiğini tespit ettik. Rivayetlerin on yedi farklı sahâbî tarafından nakledildiği görülmektedir. Misvakla ilgili rivayetler Kütüb-i Sitte

²⁶²Nesâî, *Zinet*, 1.

²⁶³Muslim, *Tahâret*, 16; Nesâî, *Zinet*, 1; Tirmizî, *Edeb*, 14; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 29; İbn Mâce, *Tahâret*, 8.

²⁶⁴Nesâî, *Kıyamu'l Leyl*, 11.

²⁶⁵Bkz. İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

kaynaklarının hepsinde geçmektedir. *Sahih-i Buhâri*'de on yedi, *Sahih-i Muslim*'de on iki, Tirmizî'nin *Sünen*'inde beş, Nesâî'nin *Sünen*'inde yirmi iki, Ebu Dâvud'un *Sünen*'inde yirmi bir, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ise misvakla ilgili on bir rivayete yer verilmiştir. Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra diğer hadis kaynaklarımızda misvakla ilgili onlarca rivayete ulaşmak mümkündür.

Misvakla ilgili toplam seksen sekiz rivayet olmasına rağmen rivayetlerin ifadeleri farklılık göstermekte ve rivayetlerde tekrara gidildiği görülmektedir. Ancak ne var ki bütün rivayetlerin ortak noktası, Hz. Peygamberin misvak kullanmak suretiyle ağız ve diş temizliğini sağlamasıdır. Dolayısıyla misvak rivayetleri doğrudan lafzî mütevatir olarak değerlendirilmese de bütün rivayetlerin ortak noktasının misvak olması dikkatleri celbetmektedir. Binaenaleyh farklı lafızlarla nakledildiği halde aynı ortak noktayı ifade eden rivayetlere manevi mütevatir denilmektedir.²⁶⁶ Dolayısıyla misvakla ilgili rivayetler için manevi mütevatirden bahsedilebilir. Ayrıca Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar Müslümanların misvak geleneğini sürdürmüş olmaları bu yargıyı güçlendirmektedir. Gerek lafzî, gerekse manevi mütevatir rivayetler kesinlik ifade ettiğinden, misvak sünnetinin sıhhat açısından herhangi bir probleminin olmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla misvakla ilgili rivayetlerin senet veya metin tenkidini yapmayı gerekli görmüyoruz. Ayrıca buradaki amacımız misvak rivayetlerin sıhhatini tartışmak değil, misvak aletinin yerine başka aletlerin kullanılıp kullanılmayacağı meselesidir.

2.6.2. Rivayetlerin Kitap Bölümlerine Göre Değerlendirilmesi

Rivayetlerin daha iyi anlaşılması için geçtiği kitap bölümlerinin bilinmesinde büyük yarar vardır. Çünkü müellifler rivayetleri, kitaplarına rastgele değil belli bir düzen içerisinde yerleştirmişlerdir. Rivayetlerin içerikleri itibarıyla konularına göre tasnif edilmesine "*ale'l ebvab tasnif yöntemi*" denilmektedir.²⁶⁷ Ale'l ebvab eserler rivayetleri içerdiği konulara göre tasnif ederek hem rivayetlerin daha kolay bulunmasını sağlamış hem de rivayetleri konuyla alakalı başlıklar altında vererek

²⁶⁶ Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, MÜİFV Yay., 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 237.

²⁶⁷ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri)*, MÜİFV Yay., 9. Baskı, İstanbul 2011, s. 50.

daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Aşağıdaki tabloda misvak rivayetlerinin geçtiği kitap bölümleri toplu bir şekilde gösterilmektedir.

RİVAYETLERİN GEÇTİĞİ KİTAPLAR VE BÖLÜMLERİ							
Hadislerin Geçtiği Bölümler	BUHÂRÎ	MUSLİM	TİRMİZÎ	NESÂİ	EBU DÂVUD	İBN MÂCE	Rivayet Sayısı
Cuma	5			2			7
Edeb			1				1
Humus	1						1
Kasru's Salât		3					3
Kıyamu'l Leyl				8			8
Libas					2		2
Meğâzi	3						3
Nikâh			1				1
Rüya		1					1
Salât				1	3	2	6
Savm	2		1		1	1	5
Tahâret		7	2	8	15	8	40
Tefsir	1						1
Teheccüd	1						1
Temenna	1						1
Vudu'	3						3
Zinet				3			3
Zühd ve Rekâik		1					1
Rivayetlerin Toplamı	17	12	5	22	21	11	88

Buhâri Sahih’inde misvakla ilgili on yedi rivayet nakledilmiştir. *Kıyamu’l leyl* bölümünde sekiz, *Cuma* bölümünde yedi, *Salât* bölümünde altı, *Savm* bölümünde beş diğer bölümlerde ise üçer, ikişer ve birer rivayete yer verdiği görülmektedir.

Muslim’in Sahih’inde ilgili rivayetlere; *tahâret* bölümünde yedi, *Kasru’s Salat* bölümünde üç, *Rüya* ile *Zühd ve Rekâik* bölümlerinde ise birer rivayete yer verilmiştir.

En az rivayetin Tirmizî’ye ait olduğu görülmektedir. O kitabında misvakla ilgili beş rivayete yer vermiştir. *Tahâret* bölümünde iki, *Edeb*, *Nikâh* ve *Savm* bölümlerinde ise birer rivayet nakletmiştir.

Yirmi iki rivayeti kitabına alarak misvakla ilgili en çok rivayeti Nesâî nakletmiştir. Misvakla ilgili Sünen’inde; *Tahâret* bölümünde sekiz, *Kıyâmu’l Leyl* bölümünde sekiz, *Zinet* bölümünde üç, *Cuma* bölümünde iki ve *sâlat* bölümünde bir rivayet mevcuttur.

Ebu Davud’un Sünen’inde misvakla ilgili yirmi bir rivayet nakledilmiştir. *Tahâret* kısmında on beş, *Salât* kısmında üç, *Libas* kısmında iki ve *Savm* kısmında bir rivayete yer verilmiştir.

İbn Mâce kitabına misvakla ilgili on bir rivayeti almıştır. Bu rivayetlerin sekizi *Tahâret*, ikisi *Salât*, biri ise *Savm* bölümünde yer almaktadır.

Tabloda da görüldüğü gibi misvak rivayetlerinin büyük bir bölümü, yaklaşık yarısı, hadis kitaplarımızın *Tahâret* bölümünde geçmektedir. Ancak Buhârî’nin kitabında *tahâret* bölümü olmadığından O, misvakla ilgili rivayetleri içerdiği konulara göre farklı başlıklarda vermiştir.

Ale’l Ebvab türü eserlerde rivayetlerin içerdiği konulara göre tasnif edildiğini göz önünde bulundurduğumuzda ilgili rivayetlerin büyük bir kısmının *tahâret* bölümünde geçmesi misvak rivayetlerinin temizlik konusunu içerdiğini göstermektedir. Çünkü konularına göre tasnif edilen eserlerin ana gayesi rivayetlerin delil oldukları konularda zikredilmesidir.²⁶⁸ Buna göre misvak kullanmanın temel maksadı ağız ve diş temizliğinin sağlanmasıdır. Müelliflerin ilgili hadislerin büyük

²⁶⁸ Çakan, *a.g.e.*, s. 50.

çoğunluğunu *tahâret* bölümünde vermeleri, Hz. Peygamber'in misvak kullanmaktan amacının ağız ve diş temizliğini sağlamayı anladıklarını göstermektedir.

Diğer bölümlerde geçen rivayetlerin içeriğine baktığımızda onların da aslında temizlikle doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Mesela *Salat* bölümünde toplamda altı rivayet nakledilmiştir. Namazdan önce abdest alındığını ve temizliğin yapıldığını düşündüğümüzde ilgili rivayetlerin temizlikle olduğu anlaşılmaktadır.

İnsanın biyolojik bir varlık olmasından dolayı uzun süre bir şey yemeyip içmemesi veya belli bir süre uyuması sonucunda ağız kokabilir. Böyle durumlarda insanın ağızını temizlemesi gerekmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in uyandığında veya oruçlu olduğu zamanlarda sık sık dişlerini misvakla temizlediği gelen rivayetlerden anlaşılmakta ve bu tür rivayetler *Kiyâmu'l Leyl* ve *Savm* bölümlerinde geçmektedir. Hâkeza *Cuma* ve *Vudu* bölümlerinde geçen rivayetler de aynı şekilde değerlendirilebilir. Çünkü Cuma günü Müslümanlar için özel bir gündür ve bu günde temizliğe ayrı bir önem verilmiştir. Birçok rivayette özellikle cuma günü yapılması gereken temizlikten bahsedilirken misvakın kullanılması özellikle belirtilmiştir. Abdest almanın (vudu) doğrudan beden temizliğiyle alakalı olduğunu belirtmeye gerek yoktur.

Yukarıda da görüldüğü gibi Kütüb-i Sitte'deki misvak rivayetlerinin on sekiz farklı bölümde geçmektedir. İlgili rivayetlerin hepsinde misvakın geçmesinin yanı sıra içerdiği başka konulardan dolayı farklı bölümlerde de bu rivayetler sık sık tekrar edilmiştir.

2.6.3. Kütüb-i Sitte ve Diğer Kaynaklarımızda Geçen Rivayetlerin İçerikleri İtibariyle Değerlendirilmesi

Sahih kaynaklarımızda geçen misvak rivayetlerinin konusuna bakıldığında Hz. Peygamber için asıl meselenin dişleri temizlemek ve ağız sağlığını korumak olduğu anlaşılmaktadır. Misvak hadislerinin genellikle temizlik bölümlerinde geçtiği düşünüldüğünde bu yargı daha da güçlenmektedir. Diğer kaynaklarımızda geçen rivayetlerin konusunu daha çok misvakın fazilet ve faydaları oluşturmaktadır.

Sahih kaynaklarımızdaki rivayetlerde **السواك** kelimesinin hem fiil hem de isim olarak da kullanılmasının yanı sıra rivayetlerin çoğunda misvak kelimesi fiil

anlamında kullanılmaktadır. Rivayetlerde geçen şu ibarelerde bunu açıkça görmekteyiz: *ثم استاك*,²⁶⁹ “*abdest aldı ve dişlerini sünetledi*” (firçaladı),²⁷⁰ *يتسوك وهو صائم*,²⁷¹ “*ağzını misvakla temizledi*”,²⁷² *يسنن بسواك*,²⁷³ “*(dişlerinizi) firçalayın*”,²⁷⁴ *فتوضأ واستن* “*abdest aldı ve dişlerini sünetledi*” (firçaladı),²⁷⁰ *يشوص فاه بالسواك* “*sonra firçaladı*”,²⁷⁰ *تسوكوا*, “*(dişlerinizi) firçalayın*”,²⁷³ *(dişlerini) misvakla sünetledi*.²⁷⁴ Bu fiil ibareleri genellikle sahih kaynaklarımızda geçen rivayetlerde kullanılmaktadır. Rivayetlerde isimden daha çok fiil ibarelerinin kullanılması Hz. Peygamberin misvak aletinin faziletinden çok onun işlevi üzerinde durduğunu göstermektedir.

Ayrıca misvakla ilgili rivayetlerde erâk ağacının isminin ve faydalarının geçmemesi çok manidardır. Bunun yerine sivak fiilinden türeyen misvak kelimesinin kullanılması onun işlevine işaret etmektedir. Eğer ki misvakın faydaları ön plana çıkmış olsaydı rivayetlerde buna işaret edilmesi gerekirdi. Aslında misvakın faydalarından bahsedilse bile bunu “*dişleri firçalamanın faydaları*” olarak anlamamızda herhangi bir beis yoktur. Malumdur ki insan sürekli bir şeyler yiyip içmekte ve bunun sonucunda dişler arasında kırıntılar kalmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı bir ağız ve diş temizliği için dişleri sürekli firçalayıp temizlemekte yarar vardır.

Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçen rivayetleri diğer rivayetlerle kıyasladığımızda rivayet içeriklerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılıkların başında misvakın fayda ve faziletleri yer almaktadır. Yukarıdaki rivayetlerde görüldüğü gibi misvakla kılınan namazın yetmiş kat daha faziletli olduğu, misvakın gözlere cila olduğu, melekleri sevindirip iyilikleri artırdığı, diş çürüklerini giderdiği, diş etlerini güçlendirdiği, balgamı giderip ağız ferahlattığı misvakın faydalarının başında gelmektedir. Kütüb-i Sitte’de geçen misvakla ilgili rivayetlere bakıldığında, misvakın kullanım biçimi, şekli, ne zaman ve hangi vakitlerde kullanılacağına dair bilgiler bulunmaktadır. Bütün bu bilgilerde ağız ve diş temizliğine dikkat çekilmekte,

²⁶⁹ Muslim, *Kasru’s Salat*, 18; Nesâî, *Sıfatu’s Salât*, 67, *Kıyâmu’l Leyl*, 39, 43; İbn Mâce, *İkâmetu’s Salat*, 123.

²⁷⁰ Nesâî, *Kıyâmu’l-Leyl*, 43; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 30; Ebu Dâvud, *Salât*, 316.

²⁷¹ Buhârî, *Teheccüd*, 9, *Vudu’*, 73; Muslim, *Tahâret* 15; İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

²⁷² Tirmizî, *Savm*, 30; Ebu Dâvud, *Savm*, 26.

²⁷³ İbn Mâce, *Tahâret*, 7.

²⁷⁴ Buhârî, *Vudu’* 73; Ebu Dâvud, *Tahâret*, 26.

ağız ve diş sağlığının önemi vurgulanmaktadır.²⁷⁵ Misvak aletinin doğrudan fayda ve faziletleriyle ilgili herhangi bir hadisi Kütüb-i Sitte’de tespit edemedik. Misvakın fayda ve faziletleriyle ilgili rivayetlerin bu kaynaklarda geçmemiş olması ilgili rivayetlerin sıhhati açısından şüphe uyandırmaktadır.

2.7.MİSVAK YERİNE BAŞKA BİR ALETİN KULLANILABİLİRLİĞİ

Yapılan işlerin ve söylenen sözlerinin daha iyi anlaşılması, ardındaki maksatların doğru tespit edilmesine bağlıdır. Diş temizleme konusunda misvak yerine temizleyici başka aletlerin kullanılıp kullanılmayacağı meselesi Hz. Peygamber’in misvakı ne amaçla kullandığıyla doğrudan alakalıdır. Misvakla ilgili rivayetlerde amaçlanan bizzat erâk ağacından yapılan misvakın kullanılması mıdır? Yoksa Hz. Peygamber zamanın şartlarına ve dönemin imkânlarına göre dişlerini temizlemek için uygun olan ve Arap Yarımadasında kolayca bulunan bu aleti mi seçmiştir? Bu soruları cevapladığımızda mesele çözüme kavuşacaktır.

Çalışmamız boyunca edindiğimiz tecrübe ve bilgiler neticesinde tespit ettiğimiz şu maddeler ışığında misvakın yerine başka aletlerin kullanılabilirliğini değerlendirmek istiyoruz.

1- *سوك* kökünden gelen misvak kavramı hem isim hem de fiil olarak, diş temizleme/fırçalama anlamında kullanılmaktadır. Rivayetlerde bunun fiil olarak kullanılması daha ağır basmaktadır. Aynı zamanda rivayetlerde استن , استاك , يشوص , يتسوك , تسوكوا gibi ağız ve diş temizliği için kullanılan fiil ifadeler de kullanılmıştır.

Misvakın fiil anlamında daha çok kullanılmış olması onun işlevinin ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Eğer misvakın faydaları ön plana çıkarılmış olsaydı misvakın isim olarak kullanılması gerekirdi. *“تَأْتُونِي قُلْحًا اسْتَاكُوا* “Dişleriniz sararmış halde bana geliyorsunuz, dişlerinizi misvaklayın (fırçalayın)”²⁷⁶ rivayetinde görüldüğü gibi Hz. Peygamber dişlerin sararmasından dolayı dişlerin fırçalanması gerektiğini ifade etmekte ve misvakın asıl amacını belirtmektedir.

²⁷⁵ Çelik, Ali, *a.g.m.*, s. 383.

²⁷⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 334.

Başka bir rivayette ise Rasûlullah'a (sav) ihtiyaçları için gelen iki kişiden birinin, uzun bir süre yiyecek bir şey bulamadığından dolayı ağzının kokması üzerine Rasulullah **فَقَالَ لَهُ أَلَا تَسْتَاكُ** “*misvak kullanmıyor musun*”²⁷⁷ diye sormaktadır. Bu rivayette de görüldüğü gibi Hz. Peygamber, ona gelen kişinin ağzının kokması üzerine ona, ağız ve diş temizliği için niçin misvakın kullanmadığını sormaktadır.

Her iki rivayette de misvakın kullanım maksadı görülmekte ve asıl amacın ağız ve diş temizliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, misvakla ilgili rivayetler özel olarak erâk ağacının dallarından yapılan misvak çubuklarını kullanmayı değil genel olarak dişlerin fırçalanmasını ve ağız temizliğini ifade etmektedir.²⁷⁸

2- Misvakla ilgili rivayetlerin büyük bir kısmının tahâret bölümünde geçmesi misvak rivayetlerinin temizlik konusunu içerdiğini göstermektedir. Bu tespite göre misvak kullanmanın temel maksadı ağız ve diş temizliğinin sağlanmasıdır.

Kaynaklarımızda geçen rivayetlerin büyük bir kısmının ilgili kitapların *tahâret* bölümlerinde ele alınması misvak rivayetlerinin temizlik konusunu içerdiğini göstermektedir. Konularına göre tasnif edilen eserlerin ana gayesini rivayetlerin delil oldukları konularda zikredildiği hususu dikkate alındığında,²⁷⁹ misvak kullanmanın temel maksadı ağız ve diş temizliğinin sağlanmasıdır.²⁸⁰ Müelliflerin ilgili hadislerin büyük çoğunluğunu *tahâret* bölümünde vermeleri, Hz. Peygamber'in misvak kullanmaktan asılamacının ağız ve diş temizliği olarak anladıklarını göstermektedir. Buna rağmen Hz. Peygamberin ağız ve diş temizliğine önem verdiği ve her fırsatta bunu tavsiye ettiği bilindiği halde bazı kimseler misvak ağacına takılmış, dişlerin temizlenmesini değil de sırf misvak taşımış olmayı sünnet saymışlardır.²⁸¹

²⁷⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, I, 268.

²⁷⁸ Kırbasoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

²⁷⁹ Çakan, *a.g.e.*, s. 50.

²⁸⁰ es-Suyûtî, Ebu'l Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Şerhu's Suyûtî li Suneni Nesâî*, (tah. Abdulfettah Ebu Ğudde), Mektebetu'l Matbuatu'l İslamiyye, 2. Baskı, Halep 1406/1986, I, 11.

²⁸¹ Karataş, *a.g.m.*, s. 136.

3- Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçen rivayetlere bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında (erâk ağacından yapılan) misvakı vazgeçilmez kulan faydaları görülmektedir. Misvakın fayda ve faziletleriyle ilgili rivayetlerin daha çok diğerhadis kaynaklarında geçmesi bu yargıyı güçlendirmektedir.

Kütüb-i Sitte kaynaklarında geçen rivayetler genellikle Hz. Peygamberin belli zaman dilimlerinde misvak kullanmak suretiyle ağız ve diş temizliğini yapmasıyla ilgilidir. İlgili rivayetlerin hiçbirisinde ne erâk ağacının ismi geçmekte ne de misvakın içerdiği faydalardan bahsedilmektedir. Bununla birlikte daha çok ağız ve diş temizliğine dikkat çekilmekte ve bu konuda tavsiyelerde bulunmaktadır. Diğer kaynaklarımızda geçen rivayetlerde ise misvakın fayda ve faziletlerine daha çok vurgu yapılmaktadır. Oysa misvakın bilinen faydalarıyla ilgili kayda değer bilgiler olsaydı en azından birkaç rivayetin sahih kaynaklarımızda geçmesi gerekirdi.

Aynı zamanda fiil olarak kullanılan misvakın yanı sıra erâk ağacının bizzat kendisinden bahsedilmesi gerekirdi. Oysa sahih kaynaklarımızda geçen ilgili rivayetlerde erâk ağacından hiç bahsedilmemektedir. Erâk ağacından yapılan misvaklarda bazı faydalı maddeler olsa bile Hz. Peygamber daha çok ağız ve diş temizliğine dikkat çekmektedir. Bunun yanında faydalı bitkiler ve tıbbi tavsiyelerle ilgili rivayetler genellikle hadis kitaplarının daha çok “*kitâbu't tıbb*” bölümlerinde tasnif edilmiştir.²⁸² Oysa tabloda da görüldüğü gibi misvakla ilgili hiçbir rivayet ilgili kitapların tıp bölümlerinde geçmemektedir.

4- Misvakın fayda ve hikmetleriyle ilgili günümüzde yapılan bilimsel çalışmalar varsa da, misvakın faydalarıyla ilgili yeterli bilimsel verilerin ortaya konulmadığı görülmektedir. Buna rağmen bazı diş macunu firmaları misvakı istismar etmekte ve Müslümanların dini duygularını kendi menfaatine kullanmaktadır.

Misvak dişlerin mekanik temizliğinde önemli rol oynamaktadır,²⁸³ ancak onun fayda ve hikmetleriyle ilgili doyurucu bilgilerin ortaya konulmadığı görülmektedir. Bu konuda şu örneği vermekte fayda görüyoruz. Ülkemizde X adlı diş macunu firması, misvakın dişler için çok faydalı olduğunu, içerisinde diş ve diş

²⁸² Tekineş, “*Alternatif İslami Tıp*”, s. 60.

²⁸³ Karagöz, *a.g.e.*, s. 448.

etlerine çok faydalı kimyevi içeriklerin olduğunu iddia ederek misvak özlü diş macunlarını piyasaya sürmüştür. Ancak çok kısa sürede bu firmaya, söylenenlerin doğru olmadığı ve Müslümanların dini duygularını istismar gerekçelerinden dolayı dava açılmıştır. Mahkeme, ilgili firmadan, misvakın faydası ve içerdiği yararlı maddeler ile ilgili bilimsel gerekçeler istemiştir. Ancak firma bununla ilgili bilimsel gerekçeler ortaya koyamamış ve para cezasına çarptırılmıştır.²⁸⁴

Bu konuda İstanbul Diş Hekimleri Odası (İDO) Yönetim Kurulu Üyesi Gamze Aren, misvakın ağız sağlığına etkileri konusunda daha önce katıldığı kongrelerde bazı çalışmaların gündeme geldiğini belirterek, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir: *“Yaklaşık 4-5 yıl önce, Polonya’da katıldığım bir kongrede Afrika kökenli bilim adamlarının bu yönde çalışmalarını dinledim. Misvak, macun olmayan durumlarda mekanik diş temizliğinde kullanılabilir, bu gibi durumlarda sağlıklı sonuçlar verebilir. Ancak, özünün diş macununa katılmasının ne kadar efektif olabileceği konusunda tereddütlerim var, çünkü diş macununa ekstra bir temizlik etkisi sağladığı yönünde bir bilgi yok. Bence bu daha çok, dini kesimin ilgisini çekmeye yönelik bir ürün”*²⁸⁵ Misvakı ilaç gibi sunmaya çalışan firmalara yönelik bu eleştirilerde görüldüğü gibi bazı kimseler Hz. Peygamber’in sünneti kendi menfaatlerine göre yorumlamakta ve Müslümanların dini duygularını istismar ederek maddi kazanç elde etmeye çalışmaktadır. İlgili firmanın yabancı olması²⁸⁶ ve ürettiği misvak özlü diş macununu sadece Müslümanların yaşadığı bir ülkelerde piyasaya sürmesi düşündürücü ve son derece manidardır.

5- Hz. Peygamber dişlerini temizlemek için sadece misvakla yetinmez, bazen yemek yedikten sonra ağızını su ile çalkalar ve temiz tutardı. Bu bize gösteriyor ki aslı önemli olan misvakın bizzat kendisi değil, ağız ve dişlerin temiz tutulmasıdır. Ağız ve diş temizliği için yeri gelince su

²⁸⁴ <http://www.gazetevatan.com/misvak-ozlu-dis-macununa-cifte-ceza-85412-gundem/> Erişim Tarihi: 25.01.2017.

²⁸⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/colgate-misvak-ozlu-dis-macunu-yaptik-lider-oluruz-334249>, Erişim Tarihi: 13/02/2017.

²⁸⁶ Colgate Palmolive, merkezi ABD’de, New York’ta bulunan, kişisel bakım ürünleri üreten çok uluslu şirket; Geniş bilgi için bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Colgate-Palmolive>; Erişim tarihi: 03/02/2017.

kullanıldığı gibi misvak veya başka temizleyici araçlar da kullanılabilir.

Sahih kaynaklarımızda geçen şu iki örneği vermek suretiyle bu konuyu teyit etmek istiyoruz.

سويد بن النعمان قال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم عام خيبر حتى إذا كنا بالصهباء صلى لنا رسول الله صلى الله عليه و سلم العصر فلما صلى دعا بالأطعمة فلم يؤت إلا بالسويق فأكلنا وشربنا ثم قام النبي صلى الله عليه و سلم إلى المغرب فمضمض ثم صلى لنا المغرب ولم يتوضأ

Sûveyd b. Nu'man anlatıyor; Peygamber (s.a.v) ile beraber Hayber senesi sefere çıkmıştık. Sahbâ'ya²⁸⁷ geldiğimizde Rasulullah bize ikinci namazını kıldırdı, sonra yemek istedi. Ancak yemek olarak sadece Sevîk²⁸⁸ getirildi. Ondan yedik ve içtik. Sonra Rasulullah akşam namazı için kalktı ağzını su ile yıkadı ve bir daha abdest almadan bize namaz kıldırdı.²⁸⁹

عن ابن عباس: أن النبي صلى الله عليه و سلم شرب لبنا ثم دعا بماء فتمضمض وقال إن له دسما

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Hz. Peygamber süt içtikten sonra su istedi, ağzını onunla çalkaladı ve bu “*süt çok yağlıydı*” buyurdu.²⁹⁰

Bu rivayetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber ağız ve diş temizliğinde sadece misvakla yetinmemektedir. Yeri geldiğinde misvak ve su gibi temizleyici araçlar kullanırken, imkânların bulunmadığı durumlarda parmaklarla²⁹¹ da olsa dişlerin temizlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber tarafından farklı şeylerle ağız ve dişlerin temizlenmesi, misvak yerine başka alternatiflerin olabileceğini göstermektedir.

Yukarıda verilen tespitlerden de anlaşıldığı gibi diş temizliği konusunda Hz. Peygamber zamanın şartlarına göre en uygun olan erak ağacının

²⁸⁷ Sahba; Hayber'e yakın bir yerin adı.

²⁸⁸ Sevîk: Arpa ve buğdayı un haline getirip ateşte pişirmek suretiyle yapılan bir yiyecek türü.

²⁸⁹ Buhâri, *Vudu'*, 50, 53, *Meğazi*, 36; Nesai, *Tahâret*, 124.

²⁹⁰ Muslim, *Hayız*, 24; Buhari, *Vudu'*, 51, *Eşribe*, 11; İbn. Hanbel, *Müsned*, III, 419.

²⁹¹ Taberani, *Mu'cemu'l Evsat*, VI, 288.

dallarından yapılan misvak çubuklarını kullanmıştır. Ancak Hz. Peygamber bununla ümmetini sınırlandırmamış farklı ortamlarda farklı yöntemlerle ağız ve diş temizliğini gerçekleştirmiştir. Zaman, şartlar ve coğrafyanın değişime etkisi göz önünde bulundurulduğunda çeşitli amaçlar için kullanılan araçlar sürekli değişmektedir. Zira misvak sünnetini evrensellik ve tarihsellik açısından ele aldığımızda, onu kullanmaktaki amacın “ağız ve diş temizliğini sağlamak” olduğu anlaşılmaktadır. Yani ağız ve diş temizliği sünnetin uygulanmasındaki makasıd’dır. Bu açıdan bakıldığında “makasıd” yani ağız ve diş temizliği ihtiva etmesi yönüyle evrensel, Hz. Peygamber’in uygulama biçimi (erâk ağacının kullanılması vs.) itibariyle tarihsel olduğu anlaşılmaktadır.²⁹²

Burada yapmamız gereken Sünnetten genel ilkeler çıkartmak, araçlardan amaçlara, değişkenlerden değişmezlere gitmek ve bunun günümüz şartlarında nasıl gerçekleştirileceğine cevap vermektir. Sünnetten çıkarılacak ilkeler doğrultusunda yapılacak her uygulama sünneti ihya etmek sayılır. Bir ilkenin gerçekleşmesi, birden fazla yolla olabilir. Bu uygulamaların hepsini de sünnet olarak nitelendirmekten çekinmek için hiçbir neden yoktur.²⁹³ Dolayısıyla Hz. Peygamber’in zaman ve şartların gereği olarak kullanmış olduğu ve erâk ağacından yapılan misvakı kullanmakta ısrarcı olmaya gerek yoktur.

Ağız ve diş temizliği sünnetini, imkânlar olduğu halde sadece misvaka hasrederek ve dar kalıplara sıkıştırmak doğru değildir. Hangisi Hz. Peygamber’in maksadını daha iyi gerçekleştiriyorsa onu tercih etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

O halde diyebiliriz ki, sünnet olan, her ne şekilde olursa olsun ağız ve diş temizliğini sağlamaktır. Burada önemli olan amaçtır ve bu amacın gerçekleştirilmesinde kullanılan araçlar zamana, coğrafyaya ve teknik gelişmelere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Dolayısıyla günümüzde ister erâk ağacının

²⁹² Çelik, Ali, *a.g.m.*, s. 384.

²⁹³ Şeker, Necmeddin, “İslâm Kültürü ve Değişim Bağlamında Sünnet Algısı”, *EKEV Akademi Derg.*, Yıl 15, sayı 47, 2011, s. 186.

dalları, isterse diş fırçası veya başka bir şey kullanılmak suretiyle ağız ve diş temizliği sağlanmasıyla sünnet yerine getirilmiş olur.²⁹⁴

Ancak şunu da belirtmemizde yarar vardır. Günümüzde icat edilen fırçalar ve macunlar sağlıklı, kullanışlı ve daha temizleyicidir. Ayrıca misvakla dişlerin iç taraflarını temizlemek zordur oysa diş fırçalarıyla dişlerin iç tarafları kolaylıkla temizlenebilir. Özellikle günümüzde çıkan pilli fırçalar diş temizliğini oldukça kolaylaştırmıştır. Günümüzde daha kısa sürede ve daha az kullanmakla daha iyi bir ağız ve diş temizliği sağlanabilmektedir. Aynı şekilde fırça ve macunlarla yapılan diş temizliği daha kalıcı olabilmektedir. Günümüzde diş temizliği konusunda fırça ve macun kullanımının sünnete uygunluğu artık özümsemiş durumdadır.²⁹⁵ Bazı kimseler ise modern fırça ve macunlarla dişlerini temizliğini yaptığı halde sırf Hz. Peygamber kullandığından dolayı misvakı da teberrüken kullanarak onun hatırasını canlı tutmaya çalışmaktadır.

²⁹⁴ Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

²⁹⁵ Şeker, *a.g.m.*, s. 190.

SONUÇ

Sünnet/Hadisın daha iyi anlaşılması için arkasındaki maksadın bilinmesinde büyük yarar vardır. Çünkü asıl ve kalıcı olan maksattır, maksatları gerçekleştiren vesileler ise zamanın, çevrenin ve şartların değişmesiyle değişebilmektedir.

Bu açıdan baktığımızda Hz. Peygamber'den nakledilen birçok rivayet, maksadı yönüyle evrenseldir ancak uygulanma biçimi ve kullanılan eşyalar yönüyle de tarihseldir. Mesela taş ve toprakla temizlikle ilgili rivayetler, fitır sadakasında verilen yiyecek türleri, tıp ve tedavi yöntem ve araçlarıyla ilgili rivayetler örnek olarak verilebilir. Ağız ve diş temizliği ile ilgili rivayetler de aynı şekilde amacı yönüyle evrensel iken, erâk ağacından elde edilen misvakın kullanılması itibariyle tarihsellik göstermektedir.

Misvak, dişleri temizlemek için kullanılan fırça anlamında kullanıldığı gibi ovmak, ovuşturmak ve fırçalamak gibi fiil anlamlarında da kullanılmaktadır. Rivayetlerde fiil ifadelerin yoğun olarak kullanılmasının yanı sıra ağız ve diş temizliği için başka ifadeler de kullanılmıştır. Misvakın fiil anlamında daha çok kullanılmış olması onun işlevinin ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Ayrıca fiil anlamını dikkate aldığımızda dişleri temizlemek için kullanılan bütün fırçalara misvak denilebilmektedir. Hz. Peygamber döneminde misvakın yanı sıra su ve parmaklarla da ağız ve diş temizliğinin yapıldığı bilinmektedir. Hz. Peygamber zamanında farklı şeylerle ağız ve dişlerin temizlenmesi, misvak yerine başka alternatiflerin olabileceğini göstermektedir. Ancak Hz. Peygamber bu iş için daha çok erâk ağacının dallarını kullandığından, misvak denildiğinde halk arasında erâk ağacının dalları anlaşılmalı ve zamanla bu dalların özel bir ismi haline gelmiştir.

Kaynaklarımızda geçen rivayetlerin büyük bir kısmının ilgili kitapların tahâret bölümlerinde ele alınması misvak rivayetlerinin temizlik konusunu içerdiğini göstermektedir. Konularına göre tasnif edilen eserlerin ana gayesini rivayetlerin delil oldukları konularda zikredildiği hususu dikkate alındığında, misvak kullanmanın temel maksadı ağız ve diş temizliğinin sağlanmasıdır. Müelliflerin ilgili hadislerin

büyük çoğunluğunu tahâret bölümünde vermeleri, Hz. Peygamber'in misvak kullanmaktan asıl amacının ağız ve diş temizliği olarak anladıklarını göstermektedir.

Sahih kaynaklarımızda geçen rivayetlere bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında rivayetlerin konusunu genellikle Hz. Peygamberin belli zaman dilimlerinde misvak kullanmak suretiyle ağız ve diş temizliğini yapması oluşturmaktadır. İlgili rivayetlerin hiçbirisinde ne erâk ağacının ismi geçmekte ne de misvakın içerdiği faydalardan bahsedilmektedir. Bununla birlikte daha çok ağız ve diş temizliğine dikkat çekilmekte ve bu konuda tavsiyelerde bulunmaktadır. Misvakın fayda ve faziletleriyle ilgili rivayetlere ise daha çok diğer kaynaklarımızda geçmektedir. Misvakın bilimsel faydalarına yönelik günümüzde bazı bilgiler olsa da ikna edici veriler ortaya konulmamıştır.

O halde diyebiliriz ki, sünnet olan, her ne şekilde olursa olsun ağız ve diş temizliğini sağlamaktır. İster erâk ağacının dalları, isterse diş fırçası veya başka bir şey kullanılmak suretiyle ağız ve diş temizliği sağlanmasıyla sünnet yerine getirilmiş olur. İnsanlık tarihi boyunca temizlik için birçok eşya ve aletler icat edilmiş, zamana göre daha temizleyici ve daha kullanışlı araçlar geliştirilmiştir. Günümüzde üretilen diş fırçaları ve birlikte kullanılan macunlar misvakın yerini almış, ağız ve diş temizliği konusunda sünnete uygunluğu artık özümsemiş durumdadır.

Son olarak, sünnetten genel ilkeler çıkartmak, araçlardan amaçlara, değişkenlerden değişmezlere gitmek ve bunun günümüz şartlarında nasıl gerçekleştirileceğine cevap vermek gerekir. Sünnetten çıkarılacak ilkeler doğrultusunda yapılacak her uygulama sünneti ihya etmek sayılır. Bir ilkenin gerçekleşmesi, birden fazla yolla olabilir. Bu uygulamaların hepsini de sünnet olarak nitelendirmekten çekinmek için hiçbir neden yoktur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in zaman ve şartların gereği olarak kullanmış olduğu ve erâk ağacından yapılan misvakı kullanmakta ısrarcı olmaya gerek yoktur. Ağız ve diş temizliği sünnetini, imkânlar olduğu halde sadece misvaka hasrederek ve dar kalıplara sıkıştırmak doğru değildir. Hangi araç Hz. Peygamber'in maksadını daha iyi gerçekleştiriyorsa onu tercih etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ABDURRAZZAK, b. Hemmam es'San'anî, *el-Musannef*, (Tah. Habiburrahman el A'zâmî), Mektebetu'l İslami, 2. Baskı, Beyrut h. 1403
- AGİTOĞLU, Nurullah, *Hadis ve Bağlam*, Kitabî Yay., İstanbul 2015
- ATASEVEN, Asaf, "*Misvak-Diş Fırçası*", *İslam Medeniyeti Derg.*, Sayı XII, Şubat 1968
- ATMACA, Veli, "*Tıp Ve Tıbb-ı Nebvî Hakkında Muâsır Çalışmalar (Bibliyografya Denemesi)*", *FÜİFD*, 16/1, 2011
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, MÜİFV Yay., 6. Baskı, İstanbul 2012
- BAYRAKTUTAR, Muammer, *İmam Şâfî'de Lafza Bağlı Hadîs/Sünnet Yorumu*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2006
- BAYTOP, Turhan ve ÖZEL Ahmet, "*Misvak*", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2005, XXX, 190-192
- BEŞAR, Muhammed Ali, *es-Sivak*, Daru'l Menâre, Cidde 1994
- BEYHAKÎ, Ahmed b. El-Huseyn b. Ali b. Musa el-Horasanî, *Şa'bu'l-İman*, Mektebetu'r Rüşd li'n Neşr ve't Tevzi', Riyad 1423/2003, I-IV
- BOYNUKALIN, Ertuğrul, "*Makâsüdü's Şerîa*", *DİA*, TDV Yay. Ankara 2003, XXVII, 423-427
- BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muammed b. İsmail el-Cufî, *Sahihu'l-Buhârî*, (Tah. Mustafa Dib el-Buga), Daru İbn Kesir, 3. Baskı, Beyrut 1407/1987, I-VI
- CEYLAN, İlayda, "*Ağız ve Diş Sağlığına Bilinçli Yaklaşım*", *Adana 2015 Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebvî) Kongresi Bildirileri Kitabı*, s. 664
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yay., 4. Baskı, İstanbul 2014
- el-CEVZİYYE, İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub b. Sa'd Şemseddin, *et-Tıbbu'n Nebvî*, (Tah. Seyyid el-Cemîlî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990
-, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetu'r Risale, XXVII. Baskı, Beyrut1994

- CİLACI, Osman, **“İlimde Gaye ile Vasitanın Alakası Üzerine”**, SDÜİFD, (Rektör Prof. Dr. Hasan Gürbüz’e Armağan), 3. Sayı1996
- CÜVEYNÎ, Rukneddin Abdülmelik, **el-Burhan fî Usûli’l-Fıkh**, Beyrut 1997, I, 295; II, 913 v.d.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, **Hadis Edebiyatı (Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri)**, MÜİFV Yay.,9. Baskı, İstanbul 2011
- ÇELİK, Ali, **“Sünnetin Evrensel ve Tarihsel Boyutu”**, İslâm’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001) TDV Yay.,Ankara 2008
- DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer Ebu’l Hasan el-Bağdadî, **Sünenu ed-Dârekutnî**, (Tah. es Seyid Abdullah Haşim Yemanî el-Medenî) Daru’l Ma’rife, Beyrut 1386/1966, I-IV
- DİHLEVÎ, Şah Velîyullah, **Hüccetullâhi’l Bâliğa**, (Trc. Mehmet Erdoğan), İz Yay., 4. Baskı, İstanbul 2012, I-II
- DÖNDÜREN, Hamdi, **“Zamanın ve Şartların Değişmesiyle İslamî Hükümler Değişir mi?”**, UÜİFD., 1998, Sayı VII, c. VII
- EBU DÂVUD, Süleyman b. Eş’as es-Sicistanî, **Sünenu Ebu Davud**, Daru Kitabi’l Arabi, Beyrut tarihsiz, I-IV
- EBU ŞÂME, el-Makdisî, Şihabud’din, Ebu Muhammed Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, **es-Sivâk ve mâ Eşbehe Zâke**, (Tah. Ahmed el-İsevî- Ebu Huzeyfe), Daru Sadabe li Turasi Tanta 1990
- EBU ŞUCA’, Ahmet b. Hüseyin b. el-Asfahani eş-Şâfii, **Gayetu’l İhtisar ve Tercemesi**, (trc. Nizameddin Ersöz), Ravza Yay. trs.
- EBU YA’LA, Ahmed b. Ali el-Musenî el-Mevsilî et-Temimî, **Müsnedu Ebî Ya’la**, (Tah. Huseyin Selim Esed), Daru’l Me’mun Li’t Turas, Dimeşk 1404/1984, I-XIII
- el-ELBÂNÎ, Muhammed Nasıruddin, **İrvâ’ü’l-ğalîl fî tahrîci ehadisi Menari Sebil**, Mektebu’l İslami, 2. Baskı, Beyrut 1405/1985, I-VIII
- ERDOĞAN, Mehmet, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, MÜİFV Yay.,6. Baskı, İstanbul 2009
-, **Fıkh ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü**, Ensar Yay., 4. Baskı, İstanbul 2003

-“*Makâsıd-ı Şerî’ a Bağlamında Sünnet ve Hadisin Anlaşılması*”, İslâm’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001) TDV Yay., Ankara 2008
- ERTURHAN, Sabri, “*Zekat ve Kurban’da Kıymet Ödenmesi*” CÜİFD.,c.X/1, Sivas 2006
- ERUL Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV yay. 5. Baskı, Ankara 2008
-, *Hadislerin Dili (İlk Hadis Belgesi Hemmâm’ın Sahîfesi)*, TDV Yay., 4. Baskı, Ankara 2010
- GAZZÂLÎ, Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ Min İlmî’l-Usûl*, Beyrut 1994
- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., 3. Baskı, Ankara 2011
- GÜLER, Zekerya, “*Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahriç ve Değerlendirme)*”, *İLAM Araştırma Derg.*, 1997, c. II, sayı I
-, “*Hadislerin Anlaşılmasında Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü*”, *İLAM Araştırma Derg.*, 1996 c. I
- el-HÂDİMÎ, Nureddin Muhtar, *İlmi Makâsıd-ı Şerî’a*, Mektebetü’l Amikan, I. Baskı, Riyad 2001
- HEYET, *Hadislerle İslam*, DİB Yay., II. Baskı, Ankara 2013, c. XII
- <http://onurozturk.com/dis-fircasinin-tarihi>, erişim tarihi: 08.01.2016
- <http://www.hurriyet.com.tr/colgate-misvak-ozlu-dis-macunu-yaptik-lider-oluruz-334249>; Erişim tarihi: 13/02/2017
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Colgate-Palmolive>; Erişim tarihi: 13/02/2017
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, **et Tahrîr ve’t-Tenvîr**, Daru Tunusiyeti li Neşr, Tunus 1984, VI
-, *İslâm Hukuk Felsefesi*, (Çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan), Rağbet Yay.,4. Baskı, İstanbul 2013
- İBN HALDUN, Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed, *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., 5. Baskı, İstanbul 2007, c. II
- İBN HANBEL, Ahmed eş-Şeybanî Ebu Abdullah, *Müsnedu İmam Ahmed b. Hanbel*, (Tah. Şuayb Arnavut v.dğr), Müessesetu’r Risale, 2. Baskı, 1420/1999, I-XXXXX
- İBN HACER, Ebu’l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el Askalânî eş-Şafîî, *Lisanu’l*

- Mizan*, Müessesetu'l-e'lami li'l Metbu'at, 3. Baskı, Beyrut
1406/1986, I-V
-, *Fethu'l Bâri*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 1379/1960, I-XIII
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm ez-Zâhirî, *el-Muahalla*, (thk.
Şeyh Ahmet Muhammed Şakir), Kahire 1347, c. I
- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail İbn Ömer İbn KesİR el-Dimaşkî el-Kureyşî, *Tefsir'ul
Kur'an'il Azim*, (tah. Sami b. Muahmmmed Sulame), DaruTayyibetinli'n
Neşri ve't-Tevzi', 2. Baskı, Riyad 1999, c. 3
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid Ebu Abdullah el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mace*,
(Tah. Muhammed Fuâd Abdulbaki), Daru'l Fikr, Beyrut tarihsiz, I-II
- İBN RÂHÛYE, İshâk b. İbrahim Mahled el-Hanzâlî, *Müsnedu İshâk b. Râhûye*,
(Tah. Abdulgafur b. Abdulhakk el-Belûşî), Mektebetu'l İman,
Medine 1412/1991, I-V
- İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l
İhya-i Turasi'l Arabi, Beyrut 1999, 3. Baskı, c. XI
- el-İSFEHÂNÎ, Ragıb Ebu Kasım Huseyn b. Muahmmmed, *el Müfredat fi Garibi'l
Kur'an*, (Tah. Muhammed Seyyid Keylani) Daru'l Ma'rife, Beyrut
- el-KARADÂVÎ, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul) Nida,
Yay., İstanbul 2009
- KARAGÖZ, İsmail, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2010
- KARAMAN, Hayrettin, Çağrııcı, Mustafa, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Me'l ve
Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, I-V
- KEÇELİ, Tülin İleri, *Çocuklardaki Halitozisin Ağız Sağlığı Ve Dil Fırçalama İle
İlişkinin Klinik Ve Mikrobiyolojik Olarak Değerlendirilmesi*,
(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., 8.
Baskı, Ankara 2010
- MÂLİK B. ENES, Ebu Abdullah, *el-Muvatta'*, (Tah. Muhammed Mustafa el
Azamî), Müesset'u Zayid b. Sultan el-Nihyân, 1425/2004, I-VIII
- MUSLİM, Bin Haccac Ebu'l Huseyn el-Kuşeyri en-Neysaburî, *Sahîhu Muslim*,
(Tah. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), Daru İhya-i Turasi'l Arabî, Beyrut
trs., I-V

- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman, *el-Muctebâ mine's-Sünen*, (Tah. Abdulfettah Ebu Gudde), Mektebetü'l-Matbû'âtu'l- İslâmiyye, , 2. baskı, Haleb, 1986/1406,I-VIII
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Murî, *Şerhu'n en-Nevevî âlâ Sahih-i Muslim*, Dâru İhya-i Turâsi'l Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1392/1972, I-XVIII
- ÖĞÜT, Salim, "*Tahâret*", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 382-385
- REŞİT RIZA, Muhammed, *Tefsiru'lMenâr*, Hey'etu'l- Mısriyetu'l-Amme, 1990, c. XI
- SAKALLI, Talat, *Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi*, SDÜİFD, 1995, Sayı II
- SANCAKLI, Saffet, "*Hadislerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem*", *İslam 'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Kutlu Doğum Semp. 2001), TDV. Yay., Ankara 2003
- es-SAN'ANÎ, Muhammed b. İsmail el-Emir, *Subulu's-Selam Şerhi Buluğu'l Meram*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2009
- es-SUYÛTÎ, Ebu'l Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Şerhu's Suyûtî li Suneni Nesâî*, (Tah. Abdulfettah Ebu Ğudde), Mektebetu'l Matbuatu'l İslamiyye, 2. Baskı, Halep 1406/1986, I, 11.
- ŞA'BAN, Zekiyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrahim Kâfi Dönmez) TDV yay., 14. Baskı Ankara 2011.
- eş-ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru'l Ma'rife, Beyrut 1393
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *el- Muvâfâkât*, (Thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân), Dâru İbn Affân, S. Arabistan 1997, I, 8-17 v.d.
- ŞEKER, Necmeddin, "*İslâm Kültürü ve Değişim Bağlamında Sünnet Algısı*", *EKEV Akademi Derg.*, Yıl 15, sayı 47, 2011
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l Kasım, *el-Mu'cemu'l Kebir*, (Tah. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi) Mektebetu'l Ulum ve'l Hikem, Musul 1404/1983, I-XX
-, *el-Mu'cemu'l Evsat*, (Tah. Tarıkb. Avdullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Daru'l Haremeyn, Kahire 1415, I-X

- TARTI, Nevzat, *Hadislerin Tarihsel Boyutu*, (Yayımlanmamış doktora tezi),
Erzurum 2001
- TEKİNEŞ, Ayhan, “*Alternatif İslami Tıp “Tıbb-ı Nebevî”*”, *Divan: İlmî Araştırmalar Derg.*, 1998, c. 3, sayı: 4
....., “*Tıbb-ı Nebevî*”, DİA, TDV Yay., İstanbul 2012, c. XXXXI
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa Ebu İsa es-Sülemî, *el-Camiu’s Sahih Sunenu’t Tirmizî*, (Tah. Ahmed Muhammed Şakir v.dğr), Dâru İhyâ-i Turâsi’l Arabî, Beyrut, trs., I-V
- ÜNAL, İsmail Hakkı, “*İslam Kültürünün Sürekliliğini Sağlamada Hadis ve Sünnetin Rolü*”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Kutlu Doğum Sempozyumu 2001) TDV Yay., Ankara 2008
....., “*Hz. Muhammed (sav) ve Tıp*”, *Diyanet İlmî Dergi*
(*Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) -Özel Sayı-*) Ankara 2003, 2. Baskı
- ÜNAL, Yavuz, “*Gelenek Sünnet İlişkisi*”, *OMÜİFD*, Sayı 11, Samsun 1999
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, (Sad: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusreddin Boleli, Abdullah Yücel) Feza Gazetecilik Yay., İstanbul, III
- YILMAZ, H. Hüseyin, “*Peygamber’imizin (sav) Sünnetinde Ağız Hijyeni ve Misvak*”, *Yeni Ümit Derg.*, 2012, Yıl 25, Sayı 97
- YILMAZ, Fetullah, *İslam Hukukunda Vesâil-Makâsüd İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara 2009
- YILMAZ, Ömer, *Makasud Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010
- ZUHAYLİ, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Trc. Ahmet Efe v.dğr.), Feza Yay., İstanbul 1994, c. I

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Rahmet KOLUMAN

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Şırnak 01.01.1991

Tel: 0541 216 62 56

E-posta: rahmet2568@hotmail.com

Yazışma Adresi: Yeni Mah. Alikler Sok. Şaran Sitesi. Nuh Apt. No:6/21

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
İlköğretim	Rekabet Kurumu İlköğretim Okulu	2003
Ortaöğretim	Şırnak İmam Hatip Lisesi	2007
Üniversite	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2012

İŞDENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
15.07.2011-14.08.2013	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip
11.09.2013-Halen	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen/İdareci

YABANCIDİL:

YAYINLAR: